

Ksenija Šabec
Faris Kočan
Klavdija Šipuš

RAZNOLIKOST V EU IN ONKRAJ NJE

Ksenija Šabec

Faris Kočan

Klavdija Šipuš

RAZNOLIKOST V EU IN ONKRAJ NJE

RAZNOLIKOST V EU IN ONKRAJ NJE, priročnik za učitelje

dr. Ksenija Šabec, dr. Faris Kočan, mag. Klavdija Šipuš

Urednika: dr. Tomaž Pušnik in dr. Marinko Banjac

Recenzent: dr. Tomaž Pušnik

Lektor: Tine Logar

Oblikovanje: Simon Kajtna

Fotografija na naslovnici: Shutterstock

Grafična priprava: Design Demšar, d. o. o.

Izdala in založila: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in
Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani

Predstavnika: Jasna Rojc in dr. Samo Uhan

Urednica založbe: Damijana Pleša

Spletna izdaja
Ljubljana, 2025

Publikacija je brezplačna.

Publikacija je dosegljiva na: https://www.zrss.si/pdf/Raznolikost_v_EU_in_onkraj_nje.pdf

DOI: <https://doi.org/10.59132/9789610314240>

Kako navajati:

Šabec, K., Kočan, F., in Šipuš, K. (2025). *Raznolikost v EU in onkraj nje*. Zavod Republike Slovenije za šolstvo; Fakulteta za družbene vede. <https://doi.org/10.59132/9789610314240>

Financirano s strani Evropske unije. Izražena stališča in mnenja so zgolj stališča in mnenja avtorja/-ev in ni nujno, da odražajo stališča in mnenja Evropske unije ali Evropske izvajalske agencije za izobraževanje in kulturo (EACEA). Zanje ne moreta biti odgovorna niti Evropska unija niti EACEA.

UNIVERZA V LJUBLJANI
Fakulteta za družbene vede

Sofinancira
Evropska unija

SKRBSTVENA
PEDAGOGIKA IN EU

Priznanje avtorstva-Nekomercialno-Brez predelav

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID 261784835

ISBN 978-961-03-1425-7 (Zavod Republike Slovenije za šolstvo, PDF)

KAZALO

PRIROČNIKU NA POT	5
1. RAZUMEVANJE RAZNOLIKOSTI	7
Uvod	7
Kaj pomeni raznolikost	8
Zgodovina in prostori raznolikosti	12
Kratek zgodovinski pregled	12
Prostori raznolikosti	17
Sodobni vidiki raznolikosti in izzivi njenega uresničevanja	22
Globalizacija in populizmi	22
Etnocentrizem, (etno)nacionalizem in rasizem	24
Migracije in integracija	26
Didaktični primer: Kdo sem, ko izgovoriš moje ime?: identiteta, skrb in solidarnost v razredu	28
Viri	33
2. RAZNOLIKOST V EVROPSKI UNIJI	35
Uvod	35
Zgodovinske razsežnosti raznolikosti v Evropi/EU	37
Politični in pravni okviri EU glede raznolikosti	40
Vloga EU pri spodbujanju strpnosti, enakosti in vključevanja	44
Izzivi EU glede raznolikosti	48
Didaktični primer: Raznolikost na klik: digitalna etika in skrb za skupno dobro	52
Viri	57
3. RAZNOLIKOST ONKRAJ EU: GLOBALNE PERSPEKTIVE	61
Uvod	61
Razmerja moči, medkulturni dialog in globalna solidarnost v (post)kapitalističnem svetu	63

Medkulturni dialog.....	66
Globalna solidarnost.....	67
Večkulturno izobraževanje.....	68
Primeri udejanjanja raznolikosti onkraj EU	69
Organizacija združenih narodov (OZN).....	70
Svet Evrope in Evropska konvencija o človekovih pravicah	71
UNESCO	72
Raznolikost v regionalnih okoljih: Afriška unija, Organizacija ameriških držav in ASEAN	74
Vpliv kulturne industrije in digitalizacije na raznolikost	74
Didaktični primer: Raznolikost in globalna solidarnost.....	76
Viri	80

PRIROČNIKU NA POT

V sodobnih družbah je raznolikost pogosto predmet političnih bojev, kjer se za sistemske probleme in simptome sodobnih neoliberalnih ureditev krivdo išče pri manjšinah ter težave pripisuje dopuščanju »prevelike« raznolikosti. Takšne strategije legitimirajo izključevanje in normalizirajo neenakosti ter spodbujajo nestrpnost in celo sovraštvo. Priročnik želi skladu s kritično skrbstveno pedagogiko (Banjac, 2025) približati obravnavo raznolikosti, za katero avtorji poudarjajo, da je večpomenski koncept, ki se nanaša na širok razpon družbenih razlik: od etnične pripadnosti, rase, spola, kulture, religije, razreda, spolne usmerjenosti, starosti, invalidnosti do drugih dimenzij identitet, ki v konkretnem prostoru in času soustvarjajo položaj posameznic in posameznikov. Hkrati pa, ob prepoznavanju, da je bila popularizacija raznolikosti neločljivo povezana s političnimi boji družbenih gibanj za pravice manjšin, tudi sam bije politični boj za bolj strpno, solidarno in skrbstveno družbo, kjer je raznolikost nujen temelj skupnega življenja in demokratične skupnosti.

Identitete se izgrajujejo skozi izkušnje in razmerja moči. Najintenzivnejše obdobje oblikovanja identitet pa je mladost. Izobraževanje ima v tem procesu pomembno, formativno vlogo: skupaj z mladimi odstira horizonte raznolikih identitet ter omogoča spoznavanje, preizpraševanje in udejanjanje načel enakosti, pravičnosti, nediskriminacije in solidarnosti, s čimer se gradijo temelji in ustvarjajo pogoji za skupno življenje v pluralnih družbah.

Priročnik je zasnovan kot podpora učiteljicam in učiteljem pri obravnavi mnogoterih obrazov in dimenzij raznolikosti. V treh poglavjih s konkretnimi didaktičnimi primeri se seznanimo z zgodovinskim razvojem in sodobnim pomenom raznolikosti, obravnavamo sodobne izzive raznolikosti v EU in razširimo pogled na globalne kontekste. Prvo poglavje »Razumevanje raznolikosti« pojasni ključne pojme, predstavi zgodovinske nastavke in soočanje z nasprotovanjem raznolikosti ter se posveti aktualnim izzivom, kot so globalizacija, populizmi, etnocentrizem, (etno)nacionalizem, rasizem ter vprašanja migracij in integracije. Drugo poglavje »Raznolikost v Evropski uniji« predstavi zgodovinske razsežnosti, politične in pravne okvire EU, načine spodbujanja strpnosti, enakosti in vključevanja ter najbolj pereče izzive, s katerimi se sooča EU. Tretje poglavje »Raznolikost onkraj EU: globalne perspektive« razširi obravnavo raznolikosti in obravnava medkulturni dialog, globalno solidarnost in večkulturno izobraževanje; predstavi vloge OZN, Sveta Evrope, UNESCO ter izbrane regionalne organizacije, ob tem pa obravnava tudi vpliv kulturnih industrij in digitalizacije na raznolikost.

Ko govorimo o poučevanju in učenju raznolikosti, ne moremo mimo vprašanj, ki določajo kakovost učnih procesov in izkušenj mladih: Kako mladi spoznavaajo in razumejo raznolikost v lokalnih, nacionalnih in globalnih okvirih? Ali pouk spodbuja aktivno udeležbo, kritično mišljenje in delovanje, ki presega stereotipe, predsodke in diskriminacijo? Kako v razredu obravnavamo neenakosti moči ter povezujemo učenje z dejanskimi življenjskimi izkušnjami učencev? Kako učitelji reflektirajo lastna razumevanja in vodijo razred v duhu demokratičnih načel, ki krepijo dialog, spoštovanje ter odgovornost do drugega? Koliko prostora namenjamo glasovom učenek in učencev ter temam in družbenim skupinam – še posebej tistim, ki so pogosto preslišani – ter kako zagotavljamo, da so sooblikovalci učnega procesa in šolske kulture?

Didaktični primeri v priročniku dopolnjujejo teoretični okvir in so zasnovani tako, da so prenosljivi na druge teme in učne okoliščine. Temeljijo na skrbstvenem učenju, ki je aktivno, kritično in izkustveno: učenci so spodbujeni k sodelovanju, načrtovanju, izvajanju in reflektiranju skupne dejavnosti, pri čemer razvijajo kompleksne miselne procese (razumevanje, analizo, sintezo, vrednotenje in povezovanje znanja) ter veščine dialoga in sodelovanja. Vključenost učencev ter upoštevanje njihovega glasu sta osrednjega pomena za demokratizacijo šolske kulture in gradnjo skupnosti, ki ceni pluralnost izkušenj, identitet in perspektiv. S tem krepimo vrednote participacije, družbene pravičnosti, enakosti, spoštovanja raznolikosti in sodelovanja za skupno dobro – vrednote, brez katerih si ni mogoče predstavljati strpnih in solidarnih, tj. dobro delujočih družb, ki jih sooblikujemo. Priročnik tako ponuja znanje, učne pristope in primere prakse, ki učiteljem pomagajo prevesti načela raznolikosti v vsakdanje pedagoško delo ter mladim omogočajo, da raznolikost živijo, ne le o njej govorijo.

Urednika dr. Tomaž Pušnik in dr. Marinko Banjac

1.

RAZUMEVANJE RAZNOLIKOSTI

Uvod

Živimo v času in prostoru raznolikosti. Pojem je v zadnjih desetletjih postal pomemben, dostikrat dojet kot nujen in samoumeven, del številnih javnih razprav, politik in praks različnih institucij – od javnih in zasebnih delovnih organizacij do izobraževalnih ustanov, medijev, nevladnih organizacij in celo policije in vojske. Čeprav je pogosto uporabljana in skorajda samoumevna, **raznolikost ni enopomenski pojem**. Nanaša se na spekter družbenih razlik – etnično pripadnost, raso, spol, kulturo, religijo, razred, spolno usmerjenost, starost, invalidnost ter druge dimenzije identitet, ki vplivajo na posameznikov položaj v družbi, na delovnem mestu, v lokalni skupnosti itd.

Steven Vertovec (2012) raznolikost razume kot širok korpus normativnih diskurzov, institucionalnih struktur, politik in praks, ki so nastali in se razvili zaradi združitve več dejavnikov; ki vključujejo opredelitve raznolikih, pogosto dvoumnih in nenehno spreminjajočih se vsebin; ki so usmerjeni v različne vidike, cilje ali usmeritve; in ki so ne nazadnje postali institucionalno prevladujoči do te mere, da pogosto delujejo banalno, predvidljivo ali klišejsko. Kljub vsej tej heterogenosti, razpršenosti, generičnosti in pogosto samo simboličnosti koncepta raznolikosti pa imajo te po avtorjevem mnenju kumulativne družbene vplive, ki pomembno preoblikujejo družbeni imaginarij sodobnih družb, vplivajo na načine razumevanja in sprejemanja razlik ter vse bolj sooblikujejo politike, zakonodaje, strategije, prakse, organizacijsko kulturo, usposabljanja in kampanje za vključevanje in inkluzijo v javnih in zasebnih, vladnih in nevladnih institucijah v zahodnih družbah in tudi drugod po svetu. Po mnenju nekaterih raznolikost deluje kot »normativna metanaracija« (Isar, 2006) oziroma splošna usmeritev, ki oblikuje razumevanje pravičnosti, pripadnosti in participacije v sodobnih družbah.

Diskurz o raznolikosti je tako zgodovinsko kot v sodobnosti povezan s procesi družbene diverzifikacije,

Slika 1: Protest za pravice žensk leta 1970 v Tokiu na Japonskem

AP - Associated Press (27. 12. 1970). *Yoko Matsuoka leads protest* [fotografija]. V Wikimedia Commons. <https://tinyurl.com/2xab2cwj>

vendar pa je njegova popularizacija neločljivo sooblikovana z družbenimi gibanji za pravice manjšin in identitetnimi zahtevami, ki so vsaj od šestdesetih let 20. stoletja naprej povzročile pomembne spremembe na zakonodajni, politični, izobraževalni in javnomnenjski ravni v številnih državah po svetu. Zlasti od osemdesetih let 20. stoletja naprej sta vloga in pomen raznolikosti postala prepoznana tudi v gospodarstvu kot pomemben dejavnik delovnega procesa in organizacijske kulture, saj lahko predstavljata bodisi inovacijsko in strateško prednost ali pa tudi vir napetosti in konfliktov. In čeprav se zdi, da so tovrstna gibanja za spoštovanje in upoštevanje raznolikosti v glavnem izvirala iz Združenih držav Amerike in Evrope, lahko številne vzporedne procese zasledimo tudi drugod po svetu (npr. proti apartheidu v Južni Afriki, Adivasi v Indiji ipd.).

Diskurzi o raznolikosti so se razvijali na presečišču več procesov, ki so se včasih sinhrono ali diahrono povezovali, si spet drugič nasprotovali in kljubovali ali pa dopolnjevali: globalizacije, migracij, civilnodružbenih gibanj za priznanje, večjo enakost in vključevanje marginaliziranih skupin, populističnih vzgibov itd. Raznolikost torej ni le odraz demografskih sprememb, ampak se uveljavlja tudi kot nov okvir za razumevanje in upravljanje družbenih

odnosov v večkulturnih družbah, pa tudi kot orodje za spodbujanje enakosti, zmanjševanje diskriminacije in ustvarjanje vključujočih okolij.

V pričujočem poglavju bomo najprej pojasnili pojem raznolikosti in jo razčlenili na nekatere od njenih najpogostejših oblik oziroma dimenzij. Sledil bo kratek zgodovinski pregled tega pojma in njegove pojavnosti na vsaj treh ravneh: mikro, mezzo in makro ravni, na koncu pa bodo obravnavani še sodobni vidiki raznolikosti in izzivi družb pri uresničevanju njenih načel.

Slika 2: Eden od mnogih simbolov raznolikosti

Greenheart Club. (23. 3. 2016). *Unity in Diversity*. Greenheart International. <https://tinyurl.com/3mucsb9>

Kaj pomeni raznolikost

Raznolikost je širok pojem, ki pomeni raznovrstnost, heterogenost ali diverziteto, tj. sestavljenost iz različnih elementov ali lastnosti. V človeški skupnosti raznolikost pomeni, da so si ljudje med sabo različni, da te razlike priznamo in da jih obravnavamo enakovredno in enakopravno. Raznolikost pomeni za družbo njeno obogatitev in vir ustvarjalnosti, lahko pa služi tudi kot priročen (političen) mehanizem izključevanja in diskriminacije. Za razumevanje raznolikosti med posamezniki ali skupinami v nekem okolju ali družbi bodisi na

lokalni, regionalni, nacionalni, nadnacionalni ali globalni ravni je treba upoštevati številne dimenzije, med katerimi so najpomembnejše:

- etničnost,
- rasa,
- kultura (npr. jezik),
- religija,¹
- razred,
- spolna identiteta,
- spolna usmerjenost,
- starost,
- invalidnost.

Katera od naštetih dimenzij bo v določenem okolju pomembnejša, je odvisno od konteksta in situacije. V nekaterih primerih je pomembnejša etnična pripadnost, spet v drugih razredna, spolna ali religijska. V sodobnem svetu so spol, spolna usmerjenost, rasna in etnična pripadnost ter religija in razred oziroma družbeni status še vedno najpogostejši vzroki razlikovanj in tudi razhajanj med ljudmi, ki sprožajo tudi najmočnejše konflikte. Pomembno pa je upoštevati, da je posameznik vedno član več skupnosti in ne samo ene ter s tem nosilec več identitet, ki se nalagajo druga na drugo, se med seboj ignorirajo, si nasprotujejo, se združujejo ali razdružujejo. Identiteta je torej dinamičen proces in ne stanje, je notranje raznolika in pluralna ter v nenehnem spreminjanju.

Identiteta je praksa in obenem proces, kako posamezniki in skupine dojemajo in definirajo sebe v odnosu do drugih ali širših družbenih struktur. Gre za kompleksno, večplastno obliko samorazumevanja in razlikovanja od drugih, ki vključuje osebne, socialne, kulturne in zgodovinske dimenzije. Identiteta se ne razvija samo iz notranjih dejavnikov (kot so posameznikove vrednote in prepričanja), ampak je tudi družbeno oblikovana skozi interakcije, institucije, kulturne norme, družbene vloge itd. (Ule, 2000).

Med najpogostejšimi dimenzijami raznolikosti bi lahko izpostavili naslednje:

Etnična raznolikost predpostavlja razlike v etničnem poreklu med posamezniki ali skupinami.

Rasna raznolikost izhaja iz različnih fizičnih, telesnih značilnosti posameznikov ali skupin.

Kulturno raznolikost v največji meri določajo različni jeziki, pa tudi različne kulturne tradicije, običaji in navade posameznikov ali skupin.

Religijska oziroma verska raznolikost izhaja iz mnoštva religijskih prepričanj, tradicij, praks in institucionalnih religijskih skupnosti v nekem okolju oziroma družbi.

¹ Za vsebinske nasvete pri tematikah raznolikosti, ki so povezane z religijo, se iskreno zahvaljujemo religiologu in kolegu s Katedre za kulturologijo na FDV (UL) prof. dr. Alešu Črničju.

Razredno raznolikost določa različen ekonomski položaj posameznika ali skupine, ta pa je odvisen od dostopa do kapitala, lastnine, materialnih virov in delovne sile, ki posledično oblikuje različne življenjske možnosti, interese in okuse.

Spolna raznolikost predpostavlja obstoj množstva spolnih identitet, ki presega tradicionalno binarno razumevanje zgolj dveh spolov (moški ali ženska) in omogoča posameznikom, da se identificirajo kot spolno raznoliki (interspolni, transspolni, nebinarni).

Seksualna raznolikost pomeni različno spolno usmerjenost posameznikov (aseksualnost, biseksualnost, heteroseksualnost, homoseksualnost (lezbijstvo in gejevstvo), panseksualnost, kvirovstvo), različni pa so tudi načini izkazovanja ljubezni, zaljubljenosti, privlačnosti, medsebojnih razmerij in oblik družin.

Razlike med omenjenimi dimenzijami niti v teoriji niti v praksi niso strogo in fiksno določene, pač pa medsebojno prepletene in prehodne oziroma fluidne. Pogosto je namreč težko določiti, ali je neka skupina diskriminirana na podlagi etnične, kulturne ali rasne raznolikosti.

Primer medsebojno prepletenih in prehodnih identitet so **Romi**, ki so v nekaterih okoliščinah dojeti kot etnična skupina, spet drugač ali celo hkrati pa tudi kot rase skupina. Tudi religijsko raznolikost je dostikrat težko jasno ločiti od drugih oblik raznolikosti (npr. od etnične, rasne ali kulturne). Prav poseben primer so **Judi**, ki so v nekaterih okoljih označeni kot religijska skupina, v drugih pa kot etnična. Velja pa tudi, da lahko ljudje različnih etničnih identitet pripadajo isti religijski tradiciji ali včasih celo skupnosti (npr. jugovzhodni Azijci v Veliki Britaniji se identificirajo s hinduizmom, Maročani in Turki na Nizozemskem ali v Nemčiji z islamom), kakor se lahko pripadniki iste etnične skupnosti identificirajo z različnimi religijami (tako je npr. med Palestinci ali Sirci, ki so večinoma muslimani, tudi neznanemarljiv delež kristjanov). V vsakdanjem jeziku sta zlasti etnična in kulturna raznolikost pogosto razumljeni kot sopomenki, ki se nanašata na različne jezike, običaje, tradicije, kodekse vedenja in oblačenja ter vrednote.

Slika 3: Westermoskee v Amsterdamu je največja mošeja na Nizozemskem. Velika večina Turkov in Maročanov se identificira z islamom, kar predstavlja okrog dve tretjini vseh muslimanov v tej državi.

Vellut, G. (20. 8. 2015). *Amsterdam Ayasofya Camii @ West Mosque @ Amsterdam* [fotografija]. V Wikimedia Commons. <https://tinyurl.com/3anbdj4w>

Raznolikost je utemeljena na razliki, ki predpostavlja enakovrednost vseh ljudi ne glede na njihove različne značilnosti, ne pa na drugačnosti, ki predpostavlja, da je nekdo drugačen od tistega, ki je postavljen kot kriterij, središčno merilo presojanja, torej je od njega hierarhično običajno nižje pozicioniran. V Evropi t. i. »ideološki model človeka«, to je zdrav, heteroseksualni moški, belec, kristjan, pripadnik zahodne urbane kulture in srednjega ali višjega razreda, še vedno ostaja norma, v skladu s katero preostali posamezniki (nemoški, neheteroseksualci, nebelci, nezahodni, nekristjani, nezdravi, ne bogati) predstavljajo njegov odklon (Nastran Ule, 1999).

Louis Adamič (1898–1951), ki velja za najuspešnejšega in najodmevnejšega slovenskega izseljenskega pisatelja, je eden od najpomembnejših utemeljiteljev ameriških etničnih študij v Združenih državah Amerike v prvi polovici 20. stoletja. Njegova teza je bila, da je prvi pogoj za enakopravno uveljavljanje različnih priseljenjskih kultur v neki državi sprejemanje in spoštovanje razlik, pri čemer je »drugi« zanimiv zato, ker je njegova različnost ustvarjalna, posebna ter predstavlja

Slika 4: Louis Adamič

SBI - Slovenian Biographical Lexicon (23. 5. 2013). *Louis Adamič* [fotografija]. V Wikimedia Commons. <https://tinyurl.com/3fryzu8b>

Slika 5: *Moja Amerika: 1928–1938* je ena izmed Adamičevih knjig iz njegovega obsežnega opusa, v kateri kritično analizira delitve Američanov na »prvorazredne anglosaške« in »drugorazredne priseljenke ter njihove potomce«.

Adamič, L. (2022). *Moja Amerika 1928–1938*, 1. zvezek. Sophia. <https://tinyurl.com/3xzddb7e>

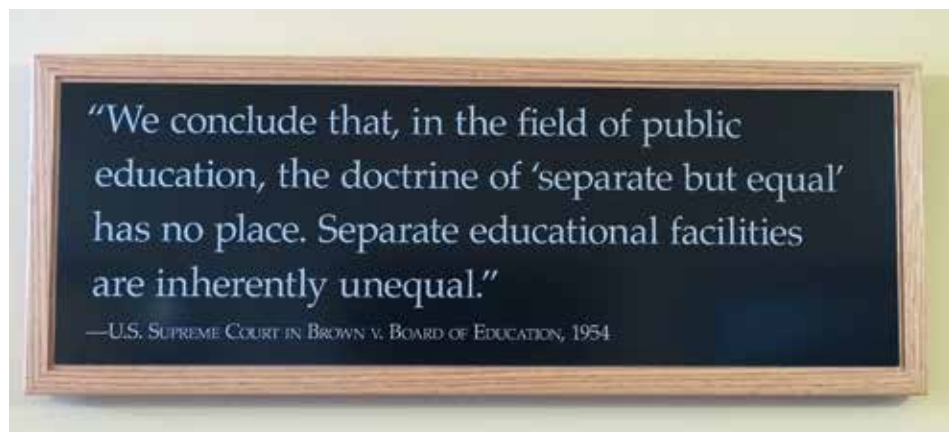
izziv naši lastni kulturi in njeno obogatitev. Obenem je bil Adamič kot argumentiran kritik ekonomske in socialne realnosti tedanje ameriške družbe kritičen tudi do še danes zelo uveljavljenega pojma strpnosti (*tolerance*), ki je po njegovem mnenju zgolj oblika pasivne nestrpnosti, saj predpostavlja privilegij in moč tistega, ki »(ne) trpi« ob sebi različnega.

Zgodovina in prostori raznolikosti

Kratek zgodovinski pregled

Raznolikost in razlike med ljudmi obstajajo od začetka zgodovine človeštva. Pomembna civilizacijska sprememba vsaj v evropskem kontekstu se je zgodila s t. i. razsvetljskim prelomom, v katerem je religijsko dogmo kot temelj racionalnosti (glavni kriterij za presojo, kaj je resnično, dobro, lepo ...) nadomestil človekov razum. S tem se je edini pravi pogled na svet, ki je bil do takrat utemeljen v razodeti božji besedi, umaknil legitimni množici raznolikih svetovnih nazorov, glavni fokus moderne družbe pa se je od prizadevanj za konformnost in izločanje krivovercev preusmeril v aktivno ustvarjanje pogojev za konstruktivno sobivanje njenih raznolikih delov. V primerjavi s predmodernimi družbami moderne družbe ne temeljijo več na enem skupnem svetovnem nazoru, v katerega si prizadevajo zaobjeti večino pripadnikov, druge poglede pa izključujejo, ampak se organizirajo okrog načela legitimnosti različnih razumevanj sveta, torej dopuščajo pluralizem (Črnič, 2018), čeprav je trajalo vsaj do uveljavitve kulturnega relativizma v prvi polovici 20. stoletja, da je ta pluralizem prenehal izhajati iz hierarhičnega razumevanja kulturnih razlik.

Na teoretski ravni bi lahko vsebine, ki jih zajema raznolikost, povezali s terminom **kulturnega pluralizma**, katerega avtor je ameriški filozof Horace Meyer Kallen in ki ga je prvič uporabil leta 1915 v kontekstu iskanja enakopravnosti in harmonije med ameriško in drugimi etničnimi skupinami. Kot uradni predhodnik koncepta multikulturalizma, v katerega se je preoblikoval po drugi svetovni vojni, je kulturni pluralizem izpostavljal pomembnost ohranjanja različnih kulturnih značilnosti posameznih etničnih skupin, kot so jezik, kulturna dediščina in religija, ter zavračal asimilacijske težnje, ki vodijo v izginjanje omenjenih značilnosti in posledično raznolikosti (Fishman, 2004).

Slika 6: »Ugotavljamo, da na področju javnega izobraževanja doktrina ‚ločeni, vendar enaki‘ nima mesta. Ločene izobraževalne ustanove so po svoji naravi neenake.« Citat iz odločbe ameriškega Vrhovnega sodišča v zadevi *Brown vs. Board of Education* iz leta 1954, ki visi na zgodovinski lokaciji v Topeki v zvezni državi Kansas v ZDA.

Jones, A. (1. 5. 2018). Citat iz odločbe ameriškega Vrhovnega sodišča. V Wikipedija: prosta enciklopedija. <https://tinyurl.com/jrnc7pt6>

Združene države Amerike kot ciljna država intenzivnih migracij zlasti od druge polovice 19. stoletja dalje in s takrat prevladujočo ideologijo talilnega lonca kot primera **monokulturalizma**, ki je ostajal zaprt za različne kulturne identitete drugih etničnih in kulturnih skupnosti ter promoviral kulturno in jezikovno homogenost ene same prevladujoče angloameriške kulture (Lukšič Hacin, 2011), so bile pravšnje okolje, v katerem je bila vse bolj prisotna raznolikost prebivalcev ZDA povod za družbene spremembe v smeri večje demokratizacije na temelju kulturnega pluralizma. Raznolikost je tako postajala vse bolj javno zahtevana in sčasoma tudi zaželeno vrednota. Prav trideseta leta 20. stoletja, torej čas, v katerem se je Louis Adamič izoblikoval kot pomemben pisatelj in javni intelektualec, so bila v ZDA pomembno obdobje za razvoj koncepta raznolikosti v širšem pomenu te besede. Takrat se je utemeljil antropološki koncept **kulturnega relativizma** kot etičnega načela, po katerem je treba kulturne norme, vrednote, verovanja in prakse razumeti znotraj njihovega lastnega kulturnega konteksta brez vrednotenja in hierarhiziranja z vidika druge kulture – nobena kultura torej ni nadrejena drugi in vedenja ali prepričanja, ki se zdijo nenavadna ali nesprejemljiva z ene perspektive, lahko nosijo drugačen pomen in vrednost znotraj drugega kulturnega okvira. Prav tako se je v tem obdobju v ZDA pojavilo gibanje za **medkulturno vzgojo**, ki jo je tudi Adamič zelo zagovarjal, v javnih razpravah so vse bolj izpostavljali pomen **medkulturne komunikacije**, številne organizacije so začele opremljati ameriške šole in učitelje z gradivi o pomembnosti različnih etničnih dediščin in kultur ter **medkulturnem dialogu**, pojavil in vse bolj uveljavil pa se je tudi izraz **manjšina** kot kombinacija rasnih in kulturnih razlik, ki je preusmerila pozornost javnosti k položaju teh skupin v družbi (Gleason v Shiffman, 2005).

Po drugi svetovni vojni je sledilo obdobje **dekolonizacije**, ki ga lahko razumemo kot pretežno politični proces, ne pa toliko ekonomski in kulturni, in ki predstavlja formalen konec klasičnega **kolonializma** kot sicer večplastnega in heterogenega političnega, gospodarskega in kulturnega pojava, v katerem ena država (metropola) pridobi in ohranja posreden ali neposreden nadzor nad drugo državo (kolonijo), pogosto z vojaško silo in nasiljem, z namenom izkoriščanja njenih virov, delovne sile in strateškega položaja, pri čemer vsiljuje svoje institucije, svoj jezik in kulturo kot nadrejeno lokalnim jezikom in kulturam ter zatira in marginalizira lokalno prebivalstvo. Kljub dekolonizaciji so namreč ostale trajne posledice kolonializma, vključno s socialnimi in ekonomskimi

Slika 7: Napis v enem od barov v mestu Birney v zvezni državi Montana v ZDA leta 1941: »Indijancem ne prodajamo piva«

Post Wolcott, M. (1. 8. 1941). *Indijancem ne prodajamo piva* [fotografija]. V Wikimedia Commons. <https://tinyurl.com/3buxtmmr>

neenakostmi, gospodarsko odvisnostjo, izgubo kulturne identitete in kulturnim neokolonializmom, politično nestabilnostjo in stanjem (latentne) krize v nekdanjih kolonijah. Poleg omenjenega je bil povojni čas obdobje intenzivnih antikolonialnih, kontrakulturnih in drugih emancipatornih civilnih gibanj za priznanje in enakopravno obravnavo rasnih, etničnih, spolnih in drugih marginaliziranih družbenih skupin. Na teoretični ravni je prišlo do redefinicije pojma kulturnega pluralizma, ki se je preoblikoval v termin **multikulturalizem** (Lukšič-Hacin, 2011), in z razvojem postkolonialnih študij so se v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja začele odpirati univerze v nekdanjih kolonijah, zahodne univerze pa so se demokratizirale na način, ki omogoča akademsko samoreprezentacijo tudi t. i. svetovnega juga oziroma pripadnikov etničnih in drugih manjšin. V ZDA je gibanje za državljanske pravice temnopoltih v istem obdobju doseglo formalno odpravo **apartheida** kot sistema institucionalizirane rasne segregacije in diskriminacije – v katerem so bili državljani ene države pravno, politično in družbeno razdeljeni glede na rasno pripadnost, pri čemer so belci ohranjali privilegiran položaj, temnopolti in tudi drugi (npr. ameriški staroselci) pa so bili sistematično marginalizirani, diskriminirani (na področju zaposlovanja, izobraževanja, kulturnega, političnega in javnega življenja) in izključeni iz družbe – ter postavilo temelje za razvoj koncepta raznolikosti v sodobnem pomenu besede.

Diskriminacija je vsako neupravičeno dejansko ali pravno neenako obravnavanje, razlikovanje, izključevanje ali omejevanje ali opustitev ravnanja zaradi osebnih okoliščin, ki ima za cilj ali posledico oviranje, zmanjšanje ali izničenje enakopravnega priznavanja, uživanja ali uresničevanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin, drugih pravic, pravnih interesov in ugodnosti. To pomeni, da je bil nekdo slabše obravnavan samo zaradi tega, ker je moški ali ženska (osebna okoliščina spola), ker je določene narodnosti (osebna okoliščina narodnosti), ker ima drugačno barvo polti od večine v določenem okolju (osebna okoliščina rase ali etničnega porekla), ker ne zna jezika določenega okolja (osebna okoliščina jezika), ker je kristjan, musliman ali pripadnik kakšne druge religije ali pa nobene (osebna okoliščina religije ali prepričanja), ker ima določene invalidnosti (osebna okoliščina invalidnosti), ker je mlajši ali starejši (osebna okoliščina starosti), ker se zaljublja v osebe istega spola (osebna okoliščina spolne usmerjenosti), ker je kljub telesnim značilnostim, ki jih pripisujemo moškemu ali ženskemu spolu, njegovo ali njeno vedenje bolj podobno vedenju, ki ga pripisujemo drugemu spolu (osebna okoliščina spolne identitete in spolnega izraza), ker je nekdo brezdomec (osebna okoliščina družbenega položaja), ker je nekdo reven (osebna okoliščina premoženjskega stanja), ker ima določeno izobrazbo (osebna okoliščina izobrazbe), zaradi nosečnosti, starševstva in podobno. V Sloveniji je diskriminacija prepovedana. Vsak, ki je bil ali je diskriminiran, se lahko za nasvet obrne na Zagovornika načela enakosti (Zagovornik načela enakosti, 2025).

Povojno obdobje do sedemdesetih let 20. stoletja je tudi čas, v katerem se je pojavil koncept **pozitivne diskriminacije** kot eden prvih poskusov spodbujanja raznolikosti na institucionalni ravni. Pozitivna diskriminacija je politika ali ukrep za povečanje zastopanosti manjšinskih, marginaliziranih ali zgodovinsko prikrajšanih družbenih skupin na političnem, gospodarskem, izobraževalnem, kulturnem in socialnem področju (npr. kvote, prednostne obravnave, posebne spodbude ...) z namenom zagotoviti enake možnosti za vse in za bolj pravično in vključujočo družbo.

K razvoju koncepta raznolikosti so najbolj pripomogle družbene spremembe in različni civilnodružbeni boji za človekove pravice v drugi polovici 20. stoletja. Tak primer je mednarodno družbeno gibanje Black Lives Matter (BLM, Življenja temnopoltih štejejo), ki je nastalo v ZDA in se na globalni ravni posveča boju proti rasizmu, diskriminaciji in nasilju nad temnopoltimi, zlasti v obliki policijskega nasilja, saj so temnopolti v ZDA veliko bolj izpostavljeni ubojem s strani policije kot belci. Gibanje se je začelo julija 2013 z uporabo oznake #BlackLivesMatter na družbenih omrežjih po oprostitilni sodbi Georgea Zimmermana zaradi ustrelitve afroameriškega najstnika Trayvona Martina februarja 2012. Nadaljnjo pozornost globalne javnosti je pridobilo leta 2020 po umoru Georgea Floyd s strani policista v Minneapolisu. Gibanje Black Lives Matter je decentralizirana mreža aktivistov brez formalne hierarhije.

Slika 8: Logotip BLM

Black Lives Matter. (b. d.). V Wikipedija: prosta enciklopedija. <https://tinyurl.com/mrspetcv>

Slika 9: Protestniki BLM na shodu v Brisbanu v Avstraliji leta 2020

Mercer, A. (6. 6. 2020). Protest v Brisbanu [fotografija]. V Wikipedija, prosta enciklopedija. <https://tinyurl.com/zvdssk9w>

V osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja se je koncept raznolikosti začel uveljavljati na gospodarskem področju ne samo kot pravno zavezujoča norma in etična obveznost, pač pa kot strateška prednost podjetij oziroma njihovega menedžmenta, organizacijske kulture in človeških virov. **Upravljanje raznolikosti** in **medkulturni menedžment** sta postala zaželena in tudi potrebna pristopa k upravljanju in spodbujanju raznolikosti v delovnem okolju, ki vključujeta prepoznavanje, priznavanje, sprejemanje, obvladovanje in vrednotenje različnih značilnosti posameznikov v organizaciji, kot so rasa, spol, starost, etnična pripadnost, kultura, fizične sposobnosti, svetovnonazorska prepričanja in religijske pripadnosti, spolna usmerjenost in druge oblike raznolikosti. Motivirana s prednostmi raznolikega delovnega okolja, povečano inovativnostjo, izboljšano delovno klimo, skupinskim delom in večjo konkurenčnostjo sta oba pristopa predvsem prilagojena tržnim interesom podjetij in pogosto depolitizirana, kljub temu pa prispevata k spodbujanju enakih priložnosti za vse zaposlene.

Od devetdesetih let 20. stoletja dalje so tako akademske kot širše družbene kritike najbolj uveljavljene liberalne različice multikulturalizma vse glasnejše. Multikulturalizem kot sprva politični koncept, prisoten v procesih političnega odločanja o načinih ureditve odnosov med dominantno in preostalimi kulturnimi in etničnimi skupinami, v političnih gibanjih in programih, kasneje pa kot kontroveržno intelektualno in politično gibanje ter teoretski koncept za analizo odnosov med kulturami in etničnimi skupinami z iskanjem možnosti za družbeno pravično sobivanje (Lukšič-Hacin, 2011), ki je znotraj enega pojma obsegal tako raznolike modele, kot so bili konzervativni (korporativni), liberalni, levo liberalni in kritični (radikalni) multikulturalizem, ter ne nazadnje tudi kot opisni pojem za opisovanje kulturno in etnično raznolike družbene stvarnosti, prepušča mesto drugim, sodobnejšim različicam, kot sta interkulturalizem in transkulturalizem. **Interkulturalizem** poudarja dejavno povezovanje, komunikacijo in interakcijo različnih kultur in ne zgolj njihovo sobivanje, pri čemer izpostavlja dinamičnost kulturne raznolikosti ob vzajemnem učenju, empatičnosti in medkulturnem dialogu. **Transkulturalizem** pa gre še dlje od interkulturalizma, saj gre za procese in poteke kulturnih izmenjav, v katerih posamezniki in skupnosti presegajo meje svojih prvotnih kultur ter prepletajo, sprejemajo, kombinirajo ali ustvarjajo nove identitete in načine življenja, ki niso omejeni na eno kulturo, ampak so hibridni, teritorialno nezamejeni in posledica osebnih izbir.

Zaradi izvirne soodvisnosti multikulturalizma in liberalizma, trdovratnosti nacionalno-etničnih ideologij in pogosto izolirane obravnave manjšinskih identitet, ki se ne oblikujejo le na podlagi etničnosti oziroma državljanstva, multikulturne politike ne uspejo odpraviti diskriminacije, sistemskih neenakosti in marginalizacije manjšinskih družbenih skupin. Charles Taylor je v članku »The Politics of Recognition« (1992) opozarjal, da lahko čezmerno poudarjanje kulturnih razlik vodi do zmanjšanja družbene kohezije in do pojava etničnih razcepov v družbi. Prav tako lahko multikulturne politike ohranjajo podrejenost in diskriminacijo določenih družbenih skupin (npr. žensk) znotraj posameznih (patriarhalnih) manjšinskih kultur (Phillips, 2007).

Obenem pa se je od devetdesetih let 20. stoletja dalje začela raznolikost dojemati bolj celostno in ne samo znotraj etničnih, rasnih in spolnih kategorij. **Intersekcionalnost** oziroma presečnost je koncept, s katerim je Kimberlé Williams Crenshaw (1989) v članku »Demarginalizing the intersection of race and sex: A Black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics« želela

zajeti sočasno izkušnjo kategoričnih in hierarhičnih klasifikacij in identitet, kot so razred, spol, spolna usmerjenost, religija, etničnost, invalidnost, starost in mnoge druge, za razumevanje strukturne diskriminacije, saj so te kategorije vzajemno soodvisne in presečne, ne pa medsebojno ločene v tvorjenju kompleksnih neenakosti v vsakdanjem življenju, predvsem pa na strukturni, politični, ekonomski in drugih ravneh.

Slika 10: Kimberlé Williams Crenshaw je zagovornica človekovih pravic in profesorica na *UCLA School of Law* in *Columbia Law School*, kjer predava in se raziskovalno ukvarja z vprašanji rase in spola ter s kritično rasno teorijo.

Badarne, M. (2. 7. 2018). *Kimberlé Williams Crenshaw* [fotografija]. V Wikipedija: prosta enciklopedija. <https://tinyurl.com/yb3yzdcz>

Prostori raznolikosti

Raznolikost, kot kaže že kratek zgodovinski pregled, spremlja človeštvo že vso njegovo zgodovino in je ena od temeljnih značilnosti sodobnih družb. Njen pomen izhaja iz raznolikosti med posamezniki in skupinami ter spremlja njihov vsakdanji svet, ki zajema celotno področje družbenega življenja: vsakdanje interakcije, javne diskurze, množične medije, kulturo, pravna določila, politične oziroma državne in druge javne institucije, znanost itd. Lahko bi rekli, da se raznolikost pojavlja na vseh treh ravneh vsakdanjega življenja: mikro, mezzo in makro ravni.

Na **mikro ravni** je raznolikost prisotna že v družini in sorodstvenih mrežah, v predšolskih in šolskih ustanovah, kjer se srečujejo otroci z različnimi kulturnimi, etničnimi in nacionalnimi ozadji, z različnimi prvimi jeziki in religijami, pa tudi sposobnostmi učenja, socialnimi statusi, interesi in posebnostmi. Šolska okolja postajajo vse bolj večkulturalna, kar predstavlja priložnost za vzpostavitev bolj vključujočega izobraževalnega procesa, kurikula, pedagoških metod, vsebin in učnih strategij, ki vključujejo zgodbe in perspektive različnih kultur, pa tudi možnost za vključitev staršev, strokovnjakov z različnih področij in lokalne skupnosti v izvajanje učnih vsebin (delavnice, projektni dnevi ...) ter intenzivnejše mednarodno sodelovanje.

Slika 11: Projekt »Uvajanje rešitev s področja vključevanja migrantov v izvedbene kurikule«

Klančnik Kišasondi, V. (b. d.). Oddelčne ure in druge aktivnosti. *Uvajanje rešitev s področja vključevanja migrantov v izvedbene kurikule*. Ministrstvo za šolstvo in šport. <https://tinyurl.com/bdhpv55r>

Projekt »Uvajanje rešitev s področja vključevanja migrantov v izvedbene kurikule«, ki ga je sofinanciralo Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije na področju uspešnega vključevanja otrok, učencev in dijakov migrantov v vzgojo in izobraževanje za obdobje 2008–2011, je prijavila in vodila Osnovna šola Koper, poleg nje pa je v projektu sodelovalo še pet osnovnih šol v Slovenski Istri. Namen projekta je bil predlagati obseg, obliko in načine prilagajanja izvajanja kurikula za hitrejšo in kakovostno vključevanje učencev migrantov v proces vzgoje in izobraževanja, pripraviti strategije za delo s starši migranti in njihovo vključevanje, usposobiti učitelje za delo z učenci migranti ter predlagati aktivnosti šole za medkulturno učenje in pozitivno naravnost do razumevanja in sprejemanja različnosti. Projekt je poleg učencev migrantov zajemal tudi njihove sošolce, starše učencev migrantov, starše sošolcev migrantov in učitelje, ki so poučevali učence migrante (Baloh, 2010).

Tudi javne institucije (knjižnice, muzeji, kinematografi, galerije, kulturni domovi, medgeneracijski centri, mladinski/študentski/dijaški klubi, gledališča, koncertni prostori itd.) so odprta in pomembna stičišča različnih idej, interesov, izkušenj, kulturnih dediščin in ljudi, ki omogočajo ustvarjanje in negovanje vključujočih skupnosti in medkulturnega dialoga. Raznoliki kolektivi, ki vključujejo zaposlene z različnimi strokovnimi, pa tudi spolnimi, etničnimi in kulturnimi ozadji, spodbujajo inovativnost tudi v javnih in zasebnih podjetjih ter drugih delovnih organizacijah, kjer lahko raznolikost zaposlenih in vključujoča organizacijska klima pomembno prispevata k pristopanju k problemom z različnih perspektiv, k iska-

nju in ustvarjanju bolj kreativnih rešitev, k bolj dinamičnemu timskeemu delu in posledično tudi k večji konkurenčni prednosti in dobičkonosnosti ter prilagodljivosti na globalne trende in spremembe v posamezni gospodarski panogi. Raziskave kažejo, da upravljanje raznolikosti deluje in da so podjetja, ki na vseh ravneh zaposlujejo ljudi različnih spolov, spolnih usmerjenosti, etničnih in religijskih pripadnosti, bolj inovativna, bolj konkurenčna in tudi bolj donosna (Benbrahim, 2012).

Primer ene izmed aktualnih prostovoljnih evropskih pobud raznolikosti s ciljem spodbuditi (zasebne, javne ...) organizacije in združenja k implementaciji in razvoju politike raznolikosti znotraj delovnih organizacij so Listine raznolikosti. Listina raznolikosti je kratek dokument, ki sestoji iz načel, ki jim organizacija v svojem delovanju sledi pri promociji raznolikosti, nediskriminacije in enakih možnosti na delovnem mestu, pri čemer je vsako besedilo Listine prilagojeno nacionalni kulturi posamezne države.

Pobudniki Listine raznolikosti so francoska podjetja, ki so leta 2004 javno podpisala prostovoljno iniciativo za promocijo in implementacijo vrednot raznolikosti in vključenosti. V naslednjih letih so se francoski prostovoljni zavezi pridružile še druge države in regije v tako rekoč vseh državah Evropske unije. Listina raznolikosti Slovenija je bila vzpostavljena 14. novembra 2017 kot dvajseta po vrsti v EU. Evropske Listine raznolikosti je podprla tudi Evropska komisija na Evropski platformi, kjer se članice EU povezujejo in izmenjujejo dobre prakse na področju upravljanja raznolikosti na delovnem mestu in oblikujejo skupna podpornna orodja z namenom zasledovanja vsaj petih najpomembnejših prednosti raznolikosti po ugotovitvah Evropske komisije: 1) krepitev kulturnih vrednot znotraj organizacije, 2) povečanje ugleda organizacije, 3) pomoč pri pritegnitvi in zadržanju visokokvalificiranih ljudi, 4) izboljšana motivacija in učinkovitost obstoječega osebja ter 5) izboljšana motivacija in učinkovitost med osebjem (Greif, 2009).

Lokalne skupnosti, vasi in mesta, lahko pa tudi pokrajine so primeri raznolikosti na **mezzo ravni**, kjer se srečujejo pripadniki različnih kultur in tradicij, etničnosti, ras, demografskih značilnosti, socialnih statusov in razredov, spolnih in seksualnih usmerjenosti, življenjskih slogov itd. Ta raznolikost je običajno bolj izražena in dopuščena v urbanih okoljih, medtem ko so podeželske skupnosti po navadi bolj homogene glede na obravnavane pojavne oblike raznolikosti, čeprav so seveda tudi tam prisotne razlike predvsem v starosti, izobrazbi, poklicu, ekonomskem in socialnem statusu. Integracija teh razlik v sicer heterogeno, a še vedno povezano kohezivno in trajnostno skupnost zato zahteva temu ustrezne lokalne politike in razvojne projekte ter javne dogodke, ki obravnavajo in vodijo v skupno(stno) življenje, v ustvarjanje enakih priložnosti in v spodbujanje medsebojnega razumevanja.

Makro raven pojavnosti raznolikosti predstavljajo nacionalne države, nadnacionalne regije, mednarodne institucije in globalno okolje, kjer je zgoščenost razlik še toliko večja in

intenzivnejša od predhodnih dveh ravni, zato pa so večji tudi izzivi in obenem priložnosti za integracijo priseljencev in manjšinskih skupnosti v večkulturne družbe, kjer sodelovanje in medsebojno razumevanje postajata ključna za mirno sobivanje. Primer regionalne, nadnacionalne skupnosti, ki zagovarja spoštovanje raznolikosti v svojih številnih načelih, dokumentih in tudi dejanjih, je **Evropska unija**. Ta

Slika 12: Ena od upodobitev slogana Evropske unije »Združeni v raznolikosti«
EU Social (21. 5. 2020). #WorldDayforCulturalDiversity [fotografija]. X. <https://tinyurl.com/2cawdn7n>

je leta 2000 sprejela slogan »**Združeni v raznolikosti**«, ki govori o tem, da se »evropske države povezujejo v Evropsko unijo za trajni mir in blaginjo, hkrati pa jih bogati različnost njihovih kultur, tradicij in jezikov«. Cilji Evropske unije znotraj njenih meja so med drugim tudi spoštovati bogato kulturno in jezikovno raznolikost.

V 27 državah članicah Evropske unije trenutno živi več kot 448 milijonov prebivalcev oziroma 5,6 % svetovnega prebivalstva, ki predstavljajo izjemno kulturno in jezikovno raznolikost. Evropska unija ima 24 uradnih jezikov, ki so bistveni del evropske kulturne dediščine. Zato Evropska unija v svojih programih in pri delu evropskih institucij podpira večjezičnost, ki je eno od temeljnih načel EU s cilji komunicirati z državljani v njihovem jeziku, zaščititi bogato jezikovno raznolikost Evrope in spodbujati učenje jezikov v Evropi. To je edinstven pristop, ki ga ne uporablja nobena druga večjezična država ali mednarodna organizacija.

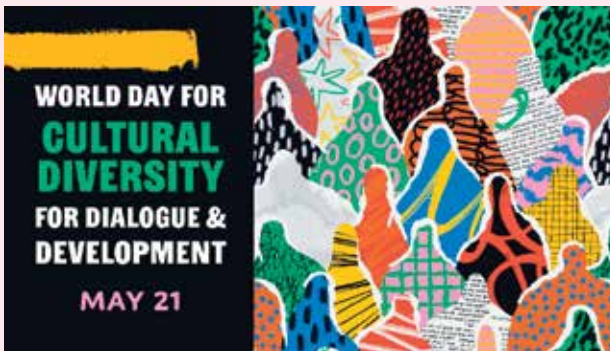
Evropski parlament, Svet Evropske unije in Evropska komisija so leta 2000 uradno razglasili **Listino Evropske unije o temeljnih pravicah** (Listina Evropske unije o temeljnih pravicah), ki je pravno zavezujoča postala leta 2009 z uveljavitvijo Lizbonske pogodbe. V Listini, ki obsega 6 poglavij pravic, je med drugim zapisano, da ob »spoštovanju raznolikosti kultur in tradicij evropskih narodov ter nacionalne identitete držav članic in organizacije njihovih organov oblasti na državni, regionalni in lokalni ravni Unija prispeva k ohranjanju in razvijanju teh skupnih vrednot, si prizadeva za spodbujanje uravnoteženega in trajnostnega razvoja ter zagotavlja prost pretok oseb, storitev, blaga in kapitala ter svobodo ustanavljanja«. V poglavju Enakost v 21. členu Prepoved diskriminacije je zapisano, da je prepovedana »vsakršna diskriminacija na podlagi spola, rase, barve kože, etničnega ali socialnega porekla, genetskih značilnosti, jezika, religije ali prepričanja, političnega ali drugega

mnenja, pripadnosti narodnostni manjšini, premoženja, rojstva, invalidnosti, starosti ali spolne usmerjenosti«. Njen 22. člen Kulturna, verska in jezikovna raznolikost pa zagotavlja, da »Unija spoštuje kulturno, religijsko in jezikovno raznolikost«.

Že v 20. stoletju, še bolj pa v 21. so raznolikost kot pomembno vrednoto začele zagovarjati tudi mednarodne organizacije na globalni ravni, med njimi **Organizacija združenih narodov**. Tako je Generalna skupščina Združenih narodov leta 2001 razglasila **21. maj kot svetovni dan kulturne raznolikosti za dialog in razvoj**, da bi z njim opozorila na dragocene vrednote, kot sta mir in solidarnost, pa tudi kot opozorilo tistim, ki širijo nestrpnost med ljudmi, da bodo njihovi poskusi vedno naleteli na upor, ker so prizadevanja za strpnost in medsebojno razumevanje veliko močnejša.

»Svetovni mir in solidarnost lahko dosežemo le s priznavanjem in spoštovanjem naše raznolikosti. /.../ Na ta dan in skozi vse življenje delajmo korake, ne glede na to, ali so majhni ali veliki, z družino ali s prijatelji, ki bodo okrepili vezi med nami, poglobili naše razumevanje o dragocenosti kulturne raznolikosti in nam pomagali, da bomo skupaj bolje živeli.«

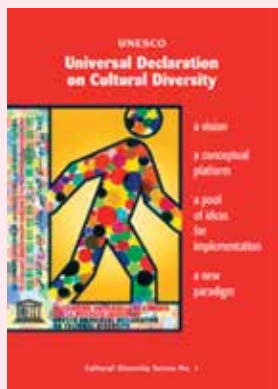
Iz sporočila Zaveznitstva civilizacij Združenih narodov in Unesca ob svetovnem dnevu kulturne raznolikosti za dialog in razvoj (21. maj 2011).

Slika 13: Svetovni dan kulturne raznolikosti za dialog in razvoj

UNESCO UNITWIN. (21. 5. 2025). Svetovni dan kulturne raznolikosti za dialog in razvoj [fotografija]. <https://tinyurl.com/3msxddtk>

Generalna konferenca Organizacije Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo (UNESCO) je na svojem zasedanju 2. novembra 2001 sprejela **Splošno deklaracijo o kulturni raznolikosti** (Deklaracija o kulturni raznolikosti - Izobraževalni center Ekse-na), ki kulturno raznolikost dvigne na raven »skupne kulturne dediščine«, ki je »za človeštvo enako potrebna, kot je za naravo potrebna biološka raznovrstnost«, in določi njeno zaščito kot etični imperativ, ki je neločljiv od spoštovanja posameznikovega dostojanstva. Deklaracija o kulturni raznolikosti je eden od temeljev Konvencije o varovanju in spodbujanju raznolikosti kulturnih izrazov, ki jo je UNESCO sprejel leta 2005 in ki jo je leta 2006 ratificirala tudi Republika Slovenija.

»Spoštovanje do raznolikosti kultur, strpnost, dialog in sodelovanje v ozračju vzajemnega zaupanja in razumevanja so med najboljšimi jamstvi za mednarodni mir in varnost.«

Iz Splošne deklaracije o kulturni raznolikosti (UNESCO)

Slika 14: Splošna deklaracija o kulturni raznolikosti

UNESCO (2002). *Universal Declaration on Cultural Diversity: a vision, a conceptual platform, a pool of ideas for implementation, a new paradigm.*
<https://tinyurl.com/2uptsapc>

Sodobni vidiki raznolikosti in izzivi njenega uresničevanja

Kljub temu da so razlike in raznolikost v najširšem pomenu te besede stalne spremljevalke človeštva skozi vso njegovo zgodovino, njihovo priznanje, spoštovanje in uresničevanje še danes niso samoumevna in zahtevajo nenehna prizadevanja in aktivne boje posameznikov in različnih družbenih skupin (temnopoltih, feministk, LGBTQ+, etničnih in religijskih manjšin itd.). Tako kot se krepijo njihova prisotnost, prednosti in pomen, tako (p)ostajajo v sodobnih družbah vse agresivnejši tudi njihovi nasprotniki. V svojem razvoju od enostavnega priznanja demografskih razlik do kompleksnega sistema vzajemnih odnosov med številnimi posameznikovimi identitetami, vrednotami, praksami in izkušnjami prizadevanj za uresničitev in spoštovanje raznolikosti namreč ti boji nenehno preizprašujejo obstoječi družbeni red, vzpostavljena razmerja moči ter strukturne, institucionalne in sistemske nepravilnosti. Pri tem se raznolikost tesno prepleta z vprašanji (ne)vkličenosti, (ne)pravičnosti, (ne)solidarnosti, (ne)enakomerne porazdelitve virov in (ne)ravnotežja moči na vseh ravneh pojavljanja, njena implementacija pa nenehno tvega zgolj formalistično in deklarativno zagovarjanje načel in uvajanje ukrepov brez trajnostnih transformativnih sprememb, ki ne zadošča.

Globalizacija in populizmi

Uresničevanje koncepta raznolikosti v sodobnosti je tako nenehno delo v nastajanju, ki se sooča s stalnimi izzivi. **Globalizacija**, ki jo velika večina definicij pojasnjuje kot pojav »radikalne kompresije časa in prostora« (Rizman, 2008) in ki sočasno sproža procese (kulturne) homogenizacije kot tudi aktivira oživitve heterogenih lokalnih, nacionalnih in drugih identitet in življenjskih slogov zlasti od osemdesetih let 20. stoletja naprej, je v razmerju do raznolikosti kompleksen, ambivalenten in recipročen pojav, ki po eni strani prispeva k

njenemu uveljavljanju, po drugi strani pa krepi in celo radikalizira kontramoderne odpore proti njej (Beck, 2003). Primer sodobnih kontramodernih procesov so **populizmi**, ki bi jih lahko definirali kot »tanke ideologije« (Mudde, 2004), ki družbo razumejo kot razdeljeno na dve ločeni homogeni in antagonistični skupini – »čisto ljudstvo« in »pokvarjena elita«, pri čemer mora biti politika izraz splošne volje ljudstva kot samoumevne naravne danosti. Populisti trdijo, da samo oni predstavljajo celotno ljudstvo, medtem ko »elita« predstavlja »posebne interese«, značilna za populizem sta karizmatično vodstvo in pogosto poenostavljena, čustveno obarvana retorika za mobilizacijo množic. Po navadi se populizem veže na druge, močnejše ideologije (npr. etnonacionalizem, šovinizem itd.) in predstavlja temeljni izziv zlasti za pravice manjšin, pluralizem in uveljavljanje družbene raznolikosti oziroma heterogenosti.

Zagovarjanje neomejene suverenosti ljudstva posledično vodi populistične stranke in gibanja v zahteve po neomejenih referendumih, saj noben družbeni problem po njihovem mnenju ni zapleten, ampak obstajajo le preproste in takojšnje rešitve, ki temeljijo na manihejskem pogledu na svet in izbiri priročnih »**grešnih kozlov**«: poleg elit so to najpogostejše priseljenci, tujci, muslimani, homoseksualci, Judi itd. Obstaja veliko različnih oblik populizma tako na desnem kot na levem koncu političnega spektra, vendar so skrajno desni populizmi precej bolj razširjeni (Lazar, 2021). Desničarski populist imajo veliko skupnega: zavračajo vladajoče elite, čeprav so dostikrat sami del njih, in druge politične stranke, ne zaupajo globalizaciji, poudarjajo potrebo po močni nacionalni suverenosti in nacionalnih interesih, so evroskeptični, (etno)nacionalistični, protipriseljenški, največkrat tudi protiislamski in sovražni do multikulturalizma in kulturne raznolikosti.

V Evropi so v zadnjem obdobju nekateri desničarski populist dosegli znaten volilni uspeh ali bili celo na oblasti: na primer na Poljskem, Madžarskem, v Švici, na Danskem, v Avstriji,

Slika 15: Vodja poljske populistične politične stranke Zakon in pravičnost Jarosław Kaczyński in madžarski premier Viktor Orbán

Kula, P. / Kancelaria Sejmu. (22. 9. 2017). *Vodja poljske stranke Zakon in pravičnost (Zip) Jarosław Kaczyński z madžarskim premierjem Viktorjem Orbanom [fotografija].* V Wikipedija: prosta enciklopedija. <https://tinyurl.com/3vbf85dc>

Zakon in pravičnost (PiS) je največja desničarska populistična stranka na Poljskem, ki združuje izrazit konzervativni nacionalizem, tradicionalne katoliške vrednote, suverenizem in evroskeptizem, po katerem je EU nujno zlo, ter prav tako izrazit odpor do priseljevanja in islamofobijo.

na Finskem, v Franciji, Italiji, na Nizozemskem, Norveškem, v Latviji, na Švedskem, v Nemčiji, na Češkem in Slovaškem in v Sloveniji.

Etnocentrizem, (etno)nacionalizem in rasizem

Etnocentrizem, (etno)nacionalizem in rasizem kot ideologije, ki dajejo prednost lastni bodisi etnični skupini, narodu ali rasi oziroma kulturi kot superiorni, najpomembnejši in najvrednejši v primerjavi z drugimi, so prav tako primeri sodobnih kontramodernih procesov in predstavljajo pogosto tudi sistemsko oviro zagotavljanju enakih možnosti, spodbujanju medkulturnega dialoga in vzpostavljanju okolij, ki aktivno preprečujejo diskriminacijo in izključevanje. Pri tem velja opozoriti, da je v zadnjih desetletjih poleg **biološkega rasizma**, ki na osnovi fizičnih (bioloških) značilnosti (barva kože in/ali oči, obrazne poteze, tekstura las itd.) vzpostavlja rasne razlike in na njihovi podlagi upravičuje razlike v sposobnostih, inteligenci, etičnih vrlinah ter posledično diskriminacijo, vse bolj prisoten tudi **kulturni rasizem**, kjer na mesto rase stopi kultura ali etnična skupina kot nepremostljiva ovira med nekaterimi kulturami, ki preprečuje integracijo določenih priseljskih, staroselskih ali zgodovinskih manjšinskih populacij v družbo. Kulturni rasizem, imenovan tudi novi rasizem, »neorasizem« ali »rasizem brez ras« (Balibar, 2004), deluje veliko bolj subtilno, simbolno, prikrito kot biološki rasizem, vendar zato nič manj diskriminatorno.

»V osnovni šoli sem se večkrat počutila, da mi etničnost povzroča same težave tako s strani učiteljev kot sošolcev. Niso me marali, ker smo bili Bosanci', večkrat so me zmerjali. /.../ Vsi, ki smo bili Bosanci', smo morali znati več kot drugi, še posebej pri slovenščini. /.../ Učitelji so izvajali tudi psihične pritiske nad tistimi, ki smo bili na -ič.« (Zdenka, 25, v Kuhar, 2009)

»Učiteljica je moji mami povedala, da mi nikoli navkljub dobrim ocenam ne bo mogla zaključiti slovenščine 5, zaradi tega, ker nisem Slovenka po rodu.« (Sanja, 27, v Kuhar, 2009)

Vse omenjene ideologije se pogosto vzajemno povezujejo s **ksenofobijo** kot (i)racionalnim strahom, odporom ali sovražnosti do tujcev in tujega, ki se lahko kaže bodisi neposredno ali bolj prikrito, subtilno v obliki predsodkov, stereotipov, omejenih stikov in komunikacije, sovražnega govora, diskriminacije, izključevanja, stigmatizacije ali nasilja do ljudi z različno etnično, religijsko, kulturno, spolno itd. identiteto. Še posebej pomemben je vpliv stereotipov na interakcijo in komunikacijo posameznikov z različnimi identitetami, ker so stereotipi inherentni del komunikacijskega procesa. **Stereotipe** lahko opredelimo kot vrednotne reprezentacije družbenih pojavov in ljudi, ki predstavljajo oblike sodb z negativnimi ali pozitivnimi konotacijami in z bolj ali manj močnimi prepričevalnimi elementi. Z njimi ljudje pripisujejo določene fizične, psihične, družbene, vedenjske lastnosti družbenim skupinam in jih tako primerjajo in tudi hierarhizirajo med seboj. Pri tem je treba vedeti, da stereotipi zaradi svoje družbene zakoreninjenosti redko izhajajo iz posameznikovih neposrednih

izkušenj, ampak so po navadi sprejeti skupaj s tradicijo in izročilom predhodnih generacij ter podobno posredovani naslednjim generacijam v procesih socializirane samoumevnosti v družini, izobraževalnem procesu, množičnih medijih, družbenih omrežjih itd. V primeru negativno stereotipizirane družbene skupine to pripisovanje ne predstavlja samo značenja deviantnosti, lenobe itd., ampak tudi legitimiranje in potrjevanje nasprotnih, to je zaželenih lastnosti. Zato je pogosta posledica stereotipizacije mobilnost stereotipiziranih in stigmatiziranih navzdol v družbeni hierarhiji. Da bi se posameznik ali posamezna skupina lahko počutila superiorna, seveda mora obstajati druga oseba ali skupina, ki se jo s pomočjo predsodkov in stereotipov oziroma konstrukcijo binarnih opozicij med »nami in »njimi« klasificira kot inferiorno (Šabec, 2006). Tako se ohranja obstoječi družbeni red in hierarhijo ter ekonomske, psihološke in socialne koristi (običajno večinske skupine) (Coleman, 1999).

Primer stereotipizacije iz neposredne geografske in zgodovinske bližine Slovenije je prostor Balkana in tamkajšnjih držav ter njihovih prebivalcev. Balkan je iz pokrajinske oznake v zadnjih dveh stoletjih, zlasti pa po dveh balkanskih vojnah leta 1912 in 1913 in predvsem po razpadu Jugoslavije v devetdesetih letih 20. stoletja postal metafora necivilizirane, divjaške mentalitete Vzhoda in njegove »barbarogenijske« kulture, ki se je še danes otepajo vse tiste nacije, ki mejijo na ta prostor ali so mu nekdaj pripadale. Prav zaradi njegove pomanjkljive geografske določenosti je postal simbolna meja med stabilno, urejeno, zdravo družbo, Evropo in okoljem plemenskega nasilja, kaosa in negotovosti (Debeljak, 2004).

Tako zlasti v zahodnoevropskih predstavah ne manjka stereotipov o balkanski naravi in plemenski politiki nekdanjih jugoslovanskih narodov. David Anderson, bivši veleposlanik ZDA v Jugoslaviji v letih 1981–1985, je o Jugoslovanih zapisal: "So perverzna skupina ljudstev, po svojem vedenju blizu plemenskosti, sumničavi in nezaupljivi drug do drugega, prijazni na videz, ampak v resnici zelo cinični, v stalni pripravljenosti na boj, ponosni na svojo borbena zgodovino in popolnoma nesposobni soočiti se z modernim svetom." (Anderson v Hill, 1995)

Reprezentacije Balkana in njegovih prebivalcev pogosto temeljijo na sistemu stereotipov, ki Balkanu nadevajo pretežno negativno podobo. Takšne pojasnjevalne pristope in razumevanja Balkana Todorova (2001) imenuje **balkanizem**, da bi z njim opozorila na hegemonski diskurz o razmerju med Balkanom in Zahodom oziroma Evropo, v katerem je prvi zaradi političnih interesov in razmerij moči označen kot provincialni del Evrope.

Najbolj očitna in trdovratna globalna primera stereotipizacij (v povezavi s ksenofobijo in kulturnimi rasizmi) pa sta antisemitizem in islamofobija. Temeljita na starodavnih strahovih pred Judi in muslimani, ki so rezultat stoletja trajajočih kulturnih procesov drugačenja, v katerih se (pogosto z zelo praktičnimi in pragmatičnimi razlogi) oblikujejo stereotipi o pohlepni in zarotniških Judih ter barbarskih, nasilnih in zatiralskih muslimanih (Črnič, 2018).

Migracije in integracija

Staranje prebivalstva zlasti na Zahodu, večja mobilnost in sodobne migracije so prav tako pomembni dejavniki krepitve medkulturnega prepletanja in raznolikosti. **Migracije** kot selitve ljudi iz enega kraja ali države bivanja v drug kraj ali državo bivanja so kompleksen in kontinuiran proces, ki sproži družbene, kulturne in osebne transformacije, pri čemer odločitev zanje ne vsebuje samo racionalnih elementov, pač pa tudi emocionalne in socialno-psihološko-osebne značilnosti posameznika, ki se odloči za selitev, pogosto pa so v proces vključene tudi širše sorodstvene in socialne mreže. Kot ugotavlja Marina Lukšič Hacin (2010), je razlog za migracije razkorak med stanjem in posameznikovimi predstavami, kako naj bi bilo. Večji ko je razkorak, večja je verjetnost za migracijo. V Sloveniji lahko migracije delimo v štiri obdobja: 1) do osamosvojitve države leta 1991 so se v Slovenijo priseljevali zlasti ljudje iz bivše skupne države Jugoslavije (zlasti Bosne in Hercegovine, Srbije in Hrvaške); 2) po razpadu Jugoslavije v devetdesetih letih 20. stoletja so sledile zlasti prisilne migracije z vojnih področij (Hrvaška, Bosna in Hercegovina in Kosovo); 3) začetek 21. stoletja pa predstavljajo globalne migracije iz neevropskih okolij (Alžirija, Bangladeš, Iran, Irak, Kitajska, Pakistan, Sierra Leone idr.), ki se nadaljujejo s t. i. »evropeizacijo« migracij v kontekstu širitve Evropske unije, širjenjem šengenskega območja, politikami nadzora itd. (Zavratnik in Cukut Krilić, 2020). Seveda pa Slovenija ni (bila) samo država priseljevanja, ampak tudi izseljevanja tako v preteklosti (zlasti v drugi polovici 19. stoletja, ko so se Slovenci najbolj izseljevali v ZDA, Kanado, Avstralijo in Južno Ameriko), v medvojnem obdobju ter predvsem po drugi svetovni vojni. Od konca petdesetih let do začetka 20. stoletja je bil tudi čas intenzivnega (globalnega) pojava bega možganov, tj. migracij najbolj izobraženega in strokovno usposobljenega kadra, v Sloveniji, ki se nadaljuje tudi v času samostojne

Ekološke (okoljske) migracije so posledica sprememb v okolju (podnebne spremembe, naravne nesreče, dvig morske gladine, širjenje puščav, degradacija tal, pomanjkanje vode itd.), ki vplivajo na življenjske pogoje tako, da okolje ni več varno ali primerno za preživetje ljudi.

Samo leta 2021 je bilo zaradi podnebnih nesreč v Podsaharski Afriki razseljenih približno 2,6 milijona ljudi. V Somaliji je bilo približno milijon ljudi prisiljenih v selitve zaradi suše, medtem ko je bilo 2,3 milijona ljudi razseljenih zaradi izsušitve Čadskega jezera v Nigeriji, Čadu in Nigru. V Južni Afriki je bilo zaradi podnebnih kriz in gospodarskih pritiskov razseljenih približno 10,1 milijona ljudi. Poplave so leta 2022 prizadele 5,8 milijona ljudi v 20 državah Zahodne in Osrednje Afrike, samo v Nigeriji pa je bilo tega leta razseljenih več kot 1,3 milijona ljudi. Leta 2023 je ciklon Freddy razselil približno 659.278 ljudi v južnem Malaviju ob številnih mrtvih in poškodovanih. Po napovedi Svetovne banke bo Podsaharska Afrika do leta 2050 verjetno zabeležila okoli 86 milijonov notranjih podnebnih migrantov – največ med vsemi regijami sveta (Environmental Migration Portal, 2023).

države. Sicer pa se zgodovinskim razlogom za selitve – ekonomskim, političnim, socialnim – v sodobnosti vse bolj pridružujejo tudi nekateri drugi, med njimi ekološki oziroma okoljski.

Posledice globalizacijskih in migracijskih procesov so raznolike večkulturne družbe, države, ki morajo s to raznolikostjo upravljati na različne načine oziroma z različnimi politikami. V demokratičnih državah se je uveljavila politika oziroma model **integracije**, ki ga je treba razumeti kot dvo- oziroma večsmerni proces, ki zahteva prilagajanje tako priseljencev kot tudi večinske, tj. sprejemne družbe (Bešter, 2007). V procesu integracije priseljenci postanejo aktivni in enakopravni udeleženci socialnih, ekonomskih, pravnih, političnih in kulturnih odnosov v državi sprejemnici in je vsakomur zagotovljena možnost izražanja in ohranjanja njegove lastne kulture, vere, etnične in rasne pripadnosti, spolne usmerjenosti itd. Izhodišče integracije je medkulturni pristop, ki dopušča ohranjanje različnih, številnih in večplastnih identitet posameznikov in družbe ter spodbuja dialog, interakcije in spoštovanje med različnimi družbenimi skupinami, da bi se tako oblikovale tudi nove (skupne) vrednote in prakse kot pomemben kohezivni element posamezne skupnosti in družbe kot celote.

V tem poglavju smo predstavili mapiranje temeljnih konceptov s področja raznolikosti, naredili kratek zgodovinski pregled ter obravnavali različne ravni pojavljanja raznolikosti. Na koncu smo izpostavili še sodobne vidike in izzive v implementaciji njenih načel, v nadaljevanju pa bomo obravnavali vprašanje, kako se z raznolikostjo sooča Evropska unija.

Didaktični primer

Kdo sem, ko izgovoriš moje ime?: identiteta, skrb in solidarnost v razredu

Uvod

Osebna imena in priimki niso zgolj jezikovni označevalci, temveč so del osebne, socialne in kulturne identitete ter pripadnosti; so preplet družinskih, kulturnih, jezikovnih in zgodovinskih pomenov. Učna izkušnja, ki imenu priznava težo, učencem odpira prostor za skladnost s seboj in z drugimi ter krepi povezanost z razredno skupnostjo. V razredu, kjer se srečujejo raznoliki jeziki, porekla in izkušnje, je način, kako izgovarjamo, zapisujemo in obravnavamo imena, neposredno povezan tudi z vprašanji moči, pravičnosti in skrbi. Raziskave namreč opozarjajo, da napačna izgovarjava ali spreminjanje imen ni neka zmota ali napaka, spodrsrlaj, temveč jo učenci pogosto doživljajo kot 'mikroagresijo', kar vpliva na občutenje (ne)vidnosti in izključenosti (npr. zlasti pri učencih z migrantskim ozadjem). Sue (b. d., str. 1) mikroagresijo definira kot »vsakodnevne verbalne, neverbalne opazke, zavrnitve ali žaljivke, namerne ali nenamerne, ki se pojavljajo v okolju, v katerem živimo, in sporočajo sovražna, ponižujoča ali negativna sporočila osebam zgolj na podlagi njihove pripadnosti marginalizirani skupini. Ozaveščanje in zavedanje tega, tudi v povezavi z imeni in priimki, je povezano z razumevanjem relacij, odgovornosti in skupnostnega delovanja, tj. skrbi za demokratično prakso in kulturo (Banjac, 2025). Skozi pouk, ki temelji na dialogu, soustvarjanju pomenov in razvijanju kritičnega mišljenja, učenci raziskujejo, kako nastajajo in se vsakdanjem življenju reproducirajo predsodki in stereotipi.

Cilji

Učenci:

- prepoznavajo in pojasnjujejo raznolikost identitet v razredu (osebna, kulturna, jezikovna, verska ipd.) in opisujejo, kako ta raznolikost bogati skupnost;
- raziskujejo pomen svojega imena in priimka ter med seboj delijo zgodbe;
- pojasnjujejo pomen pravilne izgovarjave imen za občutek vključenosti;
- analizirajo stereotipe in predsodke, povezane z imeni, jezikom ali videzom, in razumejo razmerja med osebnimi izkušnjami in širšimi družbenimi vzorci;
- se urijo v skrbstvenih praksah (aktivno poslušanje, spoštljivo postavljanje vprašanj, samouravnavanje vedenja) ter soustvarjajo razredne dogovore za varno in vključujoče okolje;
- načrtujejo in izdelajo umetniški izdelek za bolj vključujočo razredno in šolsko okolje.

Trajanje

Dve šolski uri in dodaten čas za skupinski izdelek razreda.

Potrebščine

Predloga za Bingo za vsakega učenca (in učitelja)

Priprave

Za izvedbo dejavnost *Kaj je v naših imenih?* je potrebna **predpriprava**. Učenci doma raziščejo (povprašajo starše, skrbnike, sorodnike, raziščejo ob podpori spletnih virov, literature), od kod izvira njihovo ime in kakšen pomen ima, od kod priimek, s čim ju lahko povezujejo, kakšna je njuna zgodba.

Potek izvedbe

Prva dejavnost – ogrevalna: BINGO raznolikosti² (20 minut)

Skozi gibalno dejavnost učenci spoznavajo drug drugega, prepoznavajo raznolikost znotraj razreda, hkrati pa ozaveščajo različne izkušnje, razvijajo empatijo in krepijo občutek pripadnosti skupini. Dejavnost omogoča vstop v razmislek o stereotipih in predsodkih ter moči. Dejavnost je zasnovana tako, da so vanjo vključeni vsi učenci in učenke oddelka, pridruži pa se ji lahko tudi učitelj oziroma učiteljica. Namen dejavnosti je ustvarjati in krepiti varno učno okolje, v katerem se lahko vsak počuti vidnega, vključenega in povezanega z drugimi.

Navodilo za igro

Preberi trditve. Izberi eno trditev, ki velja tudi zate. V to polje zapiši svoje ime. Nato kroži po prostoru in poišči sošolca ali sošolko, za katero velja določena trditev. Za pogovor velja pravilo: **vprašaj – poslušaj – v polje vpiši njegovo/njeno ime – in se zahvali**. Ime ene osebe lahko zapišeš v največ dve polji. Nadaljuješ tako dolgo, dokler niso polja zapolnjena z imeni vseh sošolcev in sošolk. Tisti, ki prvi konča, zakliče BINGO in igra se konča.

² Dejavnost je prilagojena po Anti-Racism Toolkit: Activity set (Wong, 2002), <https://www.fnesc.ca/publications/pdf/ARToolkitActivitySet.pdf> in Tombola raznolikosti (Društvo Humanitas, 2019).

Moja sošolec/sošolka ...			
... govori ali razume več kot en jezik.	... ima prijatelja ali družinskega člana, ki prihaja iz druge države.	... se zaveda, da je treba posredovati, ko se kdo komu posmehuje.	... ima v sorodstvu različne verske in kulturne prakse.
... je pomagal nekomu, ki je bil izključen iz skupine vrstnikov.	... pozna nekoga, ki ima določeno vrsto invalidnosti.	... rad posluša glasbo različnih kultur.	... je že kdaj opozoril sošolca ali učitelja, ko je ta napačno izgovoril ime druge osebe.
... je živel v več kot eni državi.	... večkrat pomaga sošolcem in drugim, ko potrebujejo pomoč.	... je že kdaj jedel hrano, ki je značilna za drugo državo.	... se je kdaj počutil izključenega/izključeno zaradi svojega videza ali načina govora.
... je prepričan, da ima vsak pravico biti sprejet takšen, kot je.	... je opazil, da ima kdo v razredu manj priložnosti, da bi povedal svoje mnenje.	... ni rojen v Sloveniji.	... je kdaj razmišljal, kako se počuti nekdo, ki je drugačen od večine.

Druga dejavnost: Vodena refleksija po izvedeni dejavnosti (25 min)

Namen refleksije je razmislek in pogovor o opaženih vzorcih, predsodkih in stereotipih, izkušnjah in pogledih na raznolikost. Usmerjen pogovor med učenci spodbuja razvijanje zmožnosti poslušanja in razumevanja drugih ter povezovanje osebnih spoznanj z stereotipi, predsodki, družbenimi vrednotami in državljansko odgovornostjo.

Koraki

- **Kratek skupinski pogovor.** Učitelj vpraša dva ali tri učence, naj povedo eno stvar, ki jih je najbolj presenetila. Poudari, da učenci ne razkrivajo osebnih podatkov drugih, temveč le splošno ugotovitev.
- Po metodi **premisli-primerjaj-posreduj** vsak učenec najprej sam pisno odgovori na vprašanja. Učenca si nato odgovore v izmenjati v paru, nato sledi pogovor v manjši skupini. V skupini učenci zapišejo ključna spoznanja in poročajo o ugotovitvah.

Vodilna vprašanja:

- Katera polja so se med igro najhitreje zapolnila? Katera najpočasneje? Zakaj meniš, da je tako?
- Kdaj si med igro opazil, da si o nekom nekaj domneval, stereotipiziral? Kako bi lahko naslednjič ravnal drugače, da bi takšno domnevanje zaustavil?
- Kako si se počutil, ko si ugotovil, da imaš nekaj skupnega z nekom, s katerim se manj družiš ali se ti zdi zelo drugačen?

- Skozi **vodeno skupinsko razpravo** učitelj z učenci osvetli ključne ugotovitve in namen dejavnosti. Vodilna vprašanja.
 - Kako se počuti oseba, ko napačno izgovorimo njeno ime?
 - Kaj lahko storimo v razredu in na šoli, ko slišimo, da nekdo napačno izgovarja ime druge osebe?
 - Zakaj je pomembno, da v razredu prepoznamo in sprejemamo raznolikost?
 - Kaj lahko kot razred naredimo, da se vsak od nas počuti bolj sprejetega?

Tretja dejavnost: Kaj je v naših imenih? (45 min)

Večina imen se je oblikovala skozi zgodovino in vsebuje pomene, ki temeljijo na določenem poklicu ali obrti, fizičnem videzu, kraju ali času rojstva, osebnostni lastnosti ali značilnosti, narodnosti/etničnem izvoru, odnosu do druge osebe ali stvari (RacismNoWay – Anti-racism education for Australian Schools, b. d.). Znanost imena in priimke med drugim razvršča glede na pomen (opisni, poklicni, geografski, religiozni ali simbolni), glede na izvor (jezikovni, kulturni ali etnični izvor), glede na obliko (enostavna, sestavljena, družinska, patronimična/matronimična imena) ali glede na funkcijo (osebna imena, priimki, vzdevki).

Večina imen je tako odraz kulturne dediščine, zgodovinskih zgodb ali osebnih pomenov. Vendar pa, kot pravi Ralph Ellison (Facing History and Ourselves, 2021), se skozi svoja imena najprej umestimo v svet. »Naša imena, ki so darilo drugih, moramo narediti za svoja.« Ko nekoga spoznamo, je po navadi ena prvih informacij, ki jo najprej delimo o sebi, naše ime.

Dejavnost je izhodišče za pogovor o identiteti, raznolikosti in spoštovanju kulturnih razlik. Skozi njo učenci ozaveščajo pomen osebnega imena kot dela identitete, raziskujejo kulturne, zgodovinske ali družinske korenine svojih imen in priimkov, razvijajo spoštovanje do raznolikosti imen in ozadij svojih sošolcev ter v varnem okolju vadijo aktivno poslušanje in izražanje lastnih misli. Prav tako omogoča, da učenci razmislijo o moči svojih imen in o korakih, ki jih lahko naredijo, da bodo imena v razredu vir opolnomočenja in nikoli omejevanja (What's In a Name?, 2021).

Koraki

- Učitelj učencem uvodoma predstavi pomen imen kot dela identitete ter poda kratko pojasnilo klasifikacij (opisni/poklicni/geografski/verski izvor ipd.). Pri tem si lahko pomaga s klasifikacijo na spletni strani <https://racismnoway.com.au/teaching-resources/student-activities/lesson-ideas-k-2/year2/whats-in-a-name/>. Poudari pomen pravilne izgovarjave in možnost (ne)deljenja občutljivih podrobnosti. Poda navodila za samostojno raziskovanje.
- Učenci doma povprašajo starše, skrbnike, sorodnike in (doma ali v šoli) ob podpori spletnih virov, literature raziščejo, od kod izvira njihovo ime, kakšen pomen ima, od kod izvira priimek, s čim ju lahko povezujejo, kakšna je njuna zgodba.

Vodilna vprašanja:

- Kaj pomeni moje ime?
- Kdo mi je izbral ime in zakaj? Sem ime dobil po katerem od družinskih članov, znani osebnosti, je povezano s kakšnim pomembnim dnem, dogodkom?

- Od kod izvira moj priimek, je povezan z zgodovinskim, verskim ali geografskim ozadjem?
 - Ali poznam koga z istim imenom ali priimkom?
 - Kako se počutim ob svojem imenu?
- **Pri pouku** se učenci razdelijo v **manjše skupine** (4–5 učencev). Pripovedujejo si o pomenu, izvoru in zgodbah svojih imen in priimkov. **Vsak pove toliko, kolikor želi** (izvor/pomen, zgodbo, izgovorjavo). Sošolci vadijo **aktivno poslušanje** in **ne postavljajo vprašanj o zasebnosti**. Nato **menjajo skupine**, da slišijo več zgodb (3–4 minute na učenca).
 - Vodena skupinska refleksija. Učitelj je med pogovorom pozoren in skrbi, da noben učenec ni kot predstavnik določene skupine postavljen pod žaromet, ter skrbno usmerja jezik (brez etiketiranja, brez »zabavnih« izgovorjav ipd.).

Vodilna vprašanja:

- Kaj smo spoznali/se naučili o sebi in sošolcev?
- Kako se skrb do drugih in za druge (solidarnost) pokaže ob tako »majhni« stvari, kot je ime? Kaj je naša odgovornost (na ravni posameznika/razreda/šole)?
- Katera vprašanja o stereotipih/predsodkih so se odprla? Kako jih bomo spreminjali v praksi?
- Kako lahko raznolikosti obogatijo naš razred?

Četrta dejavnost: Razred povezanih imen

Učenci soustvarijo umetniško delo: razredno pesem, zgodbo, plakat ali videokolaž z imeni vseh sošolcev in sošolk (ter učitelja) in njihovimi pomeni. Lahko oblikujejo QR-kode z zvočnimi posnetki njihovih izgovorjav ali mini vodnik »Kako pravilno izgovorimo imena v 7.x razredu«, ki ga delijo z drugimi oddelki.

Viri

- Balibar, É. (1991). Is there a Neo-Racism? V É. Balibar in I. Wallerstein (ur.), *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities* (str. 17–28). Verso. Etienne Balibar, Immanuel Wallerstein Race, Nation, Class Ambiguous Identities 1991 | PDF | Philosophical Movements | Social Ideologies, 22. 10. 2025.
- Baloh, A. (ur.) (2010). *Uvajanje rešitev s področja vključevanja migrantov v izvedbene kurikule*. Osnovna šola Koper. *Uvajanje-re%DCitev-s-podro%DEja-vklju%DEevanja-migrantov-v-izvedbene-kurikule.pdf*, 19. 10. 2025.
- Banjac, M. (2025). *Kritična skrbstvena pedagogika*. Zavod Republike Slovenije za šolstvo; Fakulteta za družbene vede. <https://doi.org/10.59132/9879610310051>
- Beck, U. (2003). *Kaj je globalizacija? Zmote globalizma – odgovori na globalizacijo*. Krtina.
- Benbrahim, K. (ur.) (2012). *Diversität bewusst wahrnehmen und mitdenken, aber wie?* IDA e. V. Eigenverlag. onlineversion_Layout 1.qxd, 18. 9. 2025.
- Bešter, R. (2007). Modeli integracijske politike v odnosu do drugih modelov imigrantskih politik. *Razprave in gradivo*, 53–54, 116–138. https://www.sistory.si/media/legacy/publikacije/1-1000/817/Razprave_in_gradiva-53-54.pdf, 14. 9. 2025.
- Coleman, L. M. (1999). Stigma – razkrita enigma. V M. Nastran Ule (ur.), *Predsodki in diskriminacije: Izbrane socialno-psihološke študije* (str. 198–216). Znanstveno in publicistično središče.
- Crenshaw, K. W. (1989). Demarginalizing the intersection of race and sex: A Black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics. *University of Chicago Legal Forum*, 1989(1), 139–167. <http://chicagounbound.uchicago.edu/uclf/vol1989/iss1/8>, 15. 8. 2025.
- Črnič, A. (2018). O krščanski Evropi in njeni kulturi strahu pred islamom. *Stati inu obstat: Revija za vprašanja protestantizma*, 14(28), 129–146. [https://doi.org/10.26493/2590-9754.14\(28\)129-146](https://doi.org/10.26493/2590-9754.14(28)129-146).
- Debeljak, A. (2004). *Evropa brez Evropejcev*. Sophia.
- Društvo Humanitas. (2019). Tombola raznolikosti. V *Zbirka Humanitasovih metod globalnega učenja* [didaktični pripomoček]. Društvo Humanitas.
- Environmental Migration Portal (2023). *Africa Regional Brief: Human Rights in the Context of Climate-induced Migration and Displacement*, 1–12. 2023_06_Africa_Policy_Brief.pdf (22. 10. 2025).
- Facing History and Ourselves. (2021, 14. julij). *What's in a name?* <https://www.facinghistory.org/resource-library/whats-name>
- Fishman, D. A. (2004). Mainstreaming ethnicity: Horace Kallen, the strategy of transcendence, and cultural pluralism. *Southern Journal of Communication*, 69(2), 157–172.
- Greif, T. (2009). *Upravljanje raznolikosti v zaposlovanju: Smernice za delodajalce in sindikate*. Društvo Škuc.
- Hill, R. (1995). *We Europeans*. Europublications, Division of Europublic SA/NV.
- HowStuffWorks (b. d.). How is the Black Lives Matter movement organized? <https://people.howstuffworks.com/black-lives-matter-movement-organization-structure.htm>, 20. 9. 2025.
- Isar, Y. R. (2006). Cultural diversity. *Theory, Culture & Society*, 23(2-3), 372–375.
- Jakopec, M. (2016, 13. januar). Na gradbišču Islamskega kulturnega centra svinjske glave. *Delo*.
- Kuhar, R. (2009). *Na križiščih diskriminacije: večplastna in intersekcijska diskriminacija*. Mirovni inštitut.
- Lazar, M. (2021). *European Populism, From Left to Right*. Institut Montaigne. European Populism, From Left to Right | Institut Montaigne, 21. 10. 2025.

- Listina Evropske unije o temeljnih pravicah (2010). *Uradni list Evropske unije*, C 83/389, 30. 3. 2010. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=CELEX%3A12010P%2FTXT>, 17. 9. 2025.
- Listina raznolikosti (b. d.). <https://www.listinaraznolikosti.si>, 22. 9. 2025.
- Lukšič - Hacin, M. (2011). Teorije, politike in strategije sobivanja v raznolikosti. V M. Lukšič - Hacin, M. Milharčič Hladnik in M. Sardoč (ur.), *Medkulturni odnosi kot aktivno državljanstvo* (str. 127–136). Založba ZRC SAZU. <https://omp.zrc-sazu.si/zalozba/catalog/view/842/3567/315>, 14. 9. 2025.
- Lukšič Hacin, M. (2010). Migracije v teoretskem diskurzu. V P. Štih in B. Balkovec (ur.), *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (str. 8–23). Zveza zgodovinskih društev Slovenije. https://sistory.si/media/legacy/publikacije/38001-39000/38499/migracije_slovenski_prostor_od_antike.pdf, 14. 9. 2025.
- Mudde, C. (2004). The populist zeitgeist. *Government and Opposition*, 39(4), 541–563. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x>.
- Nastran Ule, M. (1999). Socialna psihologija predsodkov. V M. Nastran Ule (ur.), *Predsodki in diskriminacije: Izbrane socialno-psihološke študije* (str. 299–342). Znanstveno in publicistično središče.
- Phillips, A. (2007). *Multiculturalism without Culture*. Princeton University Press.
- RacismNoWay – Anti-racism education for Australian Schools. (b. d.). *What's in a name?* <https://racismnoway.com.au/teaching-resources/student-activities/lesson-ideas-k-2/year2/whats-in-a-name/>
- Rizman, R. (2008). *Globalizacija in avtonomija: Prispevki za sociologijo globalizacije*. Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Shiffman, D. (2005). *Korenine multikulturalizma: Delo Louisa Adamiča*. Založba ZRC SAZU.
- Splošna deklaracija o kulturni raznolikosti (2001). UNESCO. <https://www.eksena.si/splosna-deklaracija-o-kulturni-raznolikosti/>, 20. 9. 2025.
- Sue, D. W. (b. d.). *Microaggression: More than just race*. https://www.uua.org/files/pdf/m/microaggressions_by_derald_wing_sue_ph.d._pdf
- Šabec, K. (2006). *Homo europeus – nacionalni stereotipi in kulturna identiteta Evrope*. Fakulteta za družbene vede.
- Taylor, C. (1992). The Politics of Recognition. V A. Gutmann (ur.), *Multiculturalism and the Politics of Recognition* (str. 25–74). Princeton University Press.
- Todorova, M. (2001). *Imaginarij Balkana*. Inštitut za civilizacijo in kulturo – ICK.
- Ule, M. (2000). *Sodobne identitete: v vrtincu diskurzov*. Znanstveno in publicistično središče.
- Vertovec, S. (2012). „Diversity“ and the social imaginary. *European Journal of Sociology*, 53(3), 287–312. <https://www.jstor.org/stable/43282233>, 20. 9. 2025.
- Wong, E. D. (2002). *Anti-Racism Toolkit: Activity set*. First Nations Education Steering Committee. <https://www.fnesc.ca/publications/pdf/ARToolkitActivitySet.pdf>
- Zagovornik načela enakosti (b. d.). O diskriminaciji. <https://www.zagovornik.si/kaj-je-diskriminacija>, 14. 9. 2025.
- Zaveznitva civilizacij Združenih narodov & UNESCO (2011). Sporočilo ob svetovnem dnevu kulturne raznolikosti za dialog in razvoj. <https://unis.unvienna.org/unis/sl/pressrels/2011/unissgsm266.html>, 14. 9. 2025.
- Zavratnik, S., in Cukut Krilič, S. (2020). *Digitalni begunci: Transformacije migracijskih poti ali ko pametni telefon nadomesti kovček*. Založba FDV, ZRC SAZU.

2.

RAZNOLIKOST V EVROPSKI UNIJI

Uvod

Raznolikost je eno izmed temeljnih, a hkrati tudi najbolj zahtevnih pojmovanj, ko govorimo o Evropi in še posebej o **Evropski uniji** (EU). Evropa nikoli ni bila homogena celota; družbe evropskega prostora so se skozi stoletja oblikovale kot kompleksen mozaik različnih kultur, jezikov, religij in političnih tradicij. V sodobnem kontekstu se raznolikost razume kot **večplastna kategorija**, ki presega zgolj kulturno in etnično raznolikost ter vključuje tudi razlike v družbenoekonomskem položaju, starosti, spolu, spolni usmerjenosti, verski pripadnosti, invalidnosti in političnih preferencah. Prav zato velja raznolikost pogosto za »DNK EU« (Taylor, 2003), saj brez priznavanja in spoštovanja razlik proces evropske integracije ne bi mogel obstajati. Toda v praksi je raznolikost vse prej kot enostavna. Čeprav je v evropskih dokumentih predstavljena kot temeljna vrednota, se na terenu pogosto kaže kot vir **napetosti, konfliktov in dilem o prihodnosti evropskega projekta**. Koncepta raznolikosti v evropskem kontekstu zato ni mogoče reducirati na statistične podatke o narodnostnih ali verskih skupnostih; raznolikost je **družbeni konstrukt**, ki se oblikuje skozi politične boje, razmerja moči in diskurzivne prakse (Touraine, 1995). To pomeni, da gre hkrati za dejstvo in za normativni cilj, za empirično realnost in politični ideal.

Predsednica Evropske komisije **Ursula von der Leyen** je v govoru ob podelitvi nagrad Evropskih vključujočih mest leta 2023 opisala, kako si predstavlja prihodnost evropske skupnosti: »Evropa je dežela izjemnih mest. Krajev z močnim značajem, ki

Slika 16: Ursula von der Leyen – nagovor ob podelitvi nagrad Evropskih vključujočih mest leta 2023

Ansotte, E. (2020). *Ursula von der Leyen, predsednica Evropske komisije* [fotografija]. Evropska unija. <https://tinyurl.com/528cywx>

ga občutiš na vsakem koraku in na vsakem trgu. A hkrati tudi krajev, kjer se lahko počutiš doma. Želim, da bi bila Evropa kot njena mesta. Unija, v kateri ni pomembno, kako izgledaš, koga ljubiš, kako moliš ali kje si rojen. Unija enakosti, kjer vsi uživajo enake pravice in se vsi počutijo dobrodošle, doma.«

Ta izjava ponazarja, da se vprašanja raznolikosti ne nanašajo zgolj na pravnoformalno raven, temveč segajo globoko v **polje identitete, pripadnosti in državljanstva**. Raznolikost je v evropskem prostoru hkrati pravna, politična in etična kategorija: gre za vprašanje, kakšno družbo si želimo graditi, katere razlike priznavamo in katere izključujemo. Kot opozarja Margalit (1996), je bistvo dostojne družbe prav v tem, da nikogar ne ponižuje ali izključuje; s tega vidika je raznolikost **ključni preizkus dostojanstva evropskih institucij in politik**. Razumevanje raznolikosti v EU zahteva tudi kritičen premislek o **univerzalizmu in partikularizmu**. Po eni strani se EU utemeljuje kot skupnost univerzalnih vrednot – demokracije, človekovih pravic, enakosti. Po drugi strani pa se v praksi sooča z vprašanjem, kako te vrednote udejanjiti v prostoru, kjer obstajajo globoke razlike v zgodovinskih izkušnjah, političnih kulturah in družbenih strukturah. Tako postane raznolikost **neenotno polje pogajanj med enotnostjo in raznolikostjo**, med integracijo in avtonomijo, med solidarnostjo in nacionalnimi interesi.

Pomembno je poudariti, da raznolikost v EU ni statična kategorija. Oblikuje se skozi **procese**, kot so denimo migracije, transnacionalne identitete, digitalna komunikacija in globalizacija, ki na novo definirajo pripadnost in identiteto. Migracijski tokovi iz zadnjih desetletij, razvoj digitalnih skupnosti in vse večja mobilnost mladih ustvarjajo **novе oblike raznolikosti**, ki pogosto ne sovpadajo z obstoječimi nacionalnimi ali institucionalnimi okviri. V tem smislu raznolikost ni samo notranje vprašanje EU, temveč jo sooblikujejo tudi **globalne dinamike**. Raznolikost se zato kaže kot **normativni in politični preizkus EU**. Po eni strani se EU ponaša s sloganom *Enotnost v raznolikosti*, po drugi pa mora stalno soočati protislovja med razglašanimi vrednotami in dejanskimi praksami. To protislovje ni naključje, temveč inherentna značilnost evropskega projekta: EU je politična tvorba, ki je bila zasnovana zato, da bi presegla zgodovinske delitve, a jih hkrati nikoli ne more popolnoma izbrisati (Törnquist-Plewa, 2024).

Evropska unija v svojih temeljnih dokumentih poudarja spoštovanje človekovih pravic, solidarnost in načelo enakosti. Po drugi strani pa na področju migracijske politike pogosto kaže drugačno sliko – stroge mejne nadzore, vračanje migrantov v nevarna območja in neenotnost držav članic glede sprejema beguncev.

Raznolikost je pogosto obravnavana kot **horizontalno načelo**, ki mora prežemati vse ravni družbenega življenja – od politične participacije in trga dela do izobraževanja in raziskovanja (Awbrey, 2007). To pomeni, da je raznolikost treba razumeti kot presečno kategorijo, ki vpliva na vse dimenzije družbe. Če je obravnavana zgolj sektorsko ali razpršeno, obstaja nevarnost, da se spremeni v deklaracijo brez dejanskega vpliva. Posebna teža raznolikosti v EU izhaja tudi iz njene **povezave z legitimnostjo evropskega projekta**. EU se na mednarodni ravni rada predstavlja kot normativna sila, ki zagovarja človekove pravice in multilateralizem. A če doma ne uspe zagotoviti vključujočega okolja za vse prebivalce, postane njena zunanjepolitična verodostojnost vprašljiva (Manners in Murray, 2016). Raznolikost je tako **ključni test notranje kohezije in zunanjega ugleda EU**.

Zgoraj orisani uvod postavlja osnovo za nadaljnjo analizo. V naslednjem podpoglavju bomo obravnavali **zgodovinske razsežnosti raznolikosti v Evropi**, s poudarkom na vlogi imperijev, kolonializma, nacionalizmov in migracij, ki so oblikovali evropsko identiteto. Nato bomo obravnavali **pravno-politične okvire EU**, ki raznolikost prevajajo v normativne in institucionalne oblike, ter se osredotočili na **vlogo EU** pri spodbujanju enakosti, strpnosti in vključevanja. Poglavje bomo sklenili z razpravo o **ključnih izzivih**, s katerimi se EU danes sooča na tem področju – od migracij in družbenoekonomskih razlik do digitalne diskriminacije in populističnih gibanj.

Zgodovinske razsežnosti raznolikosti v Evropi/EU

Raznolikost v Evropi ima zgodovinske korenine, ki segajo daleč pred vzpostavitev sodobnih nacionalnih držav in EU. Čeprav je danes pogosto razumljena kot sodoben politični ideal, se je oblikovala v kontekstu niza zgodovinskih procesov, ki so Evropo spreminjali v prostor hkratnega vključevanja in izključevanja. Antika že kaže na dvojnost tega odnosa: **grški polis** je bil definiran skozi razlikovanje med helensko identiteto in »barbarskim« drugim (Cartledge, 1993), medtem ko je **rimski imperij** ustvaril pravno in upravno strukturo, ki je omogočala sobivanje različnih etničnih, verskih in jezikovnih skupin, a hkrati postavljala jasne hierarhije državljskih pravic (Pagden, 2001). Ta dialektika med vključenostjo in izključevanjem se je kot stalnica prenašala v kasnejša obdobja. Srednji vek je prinesel nove plasti raznolikosti, saj je evropski prostor postal prepleten z arab-

Slika 17: Mozarabski mozaik iberskih kristjanov

Beatus of Facundus. (b. d.). *Judgment of Babylon* [slika]. V Wikipediji: prosta enciklopedija. <https://tinyurl.com/yc58kbd3>

skimi, judovskimi in krščanskimi vplivi. Arabsko-islamska prisotnost v Španiji in na Siciliji je omogočila visoko stopnjo kulturne in znanstvene izmenjave, ki je trajno zaznamovala evropski (družbenopolitični) razvoj (Goody, 2004). A hkrati so verski konflikti – križarske vojne, inkvizicija in preganjanje Judov – razkrivali drugo plat evropske realnosti, ki je vključevala nasilno zatiranje drugačnosti. Judovske skupnosti so bile prisotne v številnih mestih in so prispevale h gospodarskemu in kulturnemu razvoju, obenem pa so bile izpostavljene pogromom, izgonu in antisemitizmu, kar je v 20. stoletju doseglo vrhunec v holokavstu (Katz, 1994; Yerushalmi, 1996). V tej luči postane jasno, da se je tudi v srednjem veku (iz)oblikovala ambivalentnost med raznolikostjo kot virom napredka in ekskluzivizmom kot obliko 'branjenja' identitete.

Slika 18: Rekonstrukcija hindujskega templja Angkor Wat v Parizu v sklopu 'paviljona francoske Indokine' v Parizu leta 1931

Kuster, B. (2007). *Angkor Wat: Rekonstrukcija v Parizu leta 1931 – notranjost Paviljona Indokine – ruševine Angkor Wata v Kambodži* [fotografija]. <https://tinyurl.com/3ebfvxzs>

S prihodom zgodnjega modernega obdobja in kolonializma je Evropa raznolikost prenesla onkraj svojih meja. **Kolonializem** je ustvaril asimetrična razmerja moči med centrom in periferijo, ki so odločilno vplivala na poznejše dojetanje kulturnih razlik (Cooper, 2005). Evropske sile so širile svoje jezikovne, kulturne in verske norme, hkrati pa so v metropole vnašale nove prakse, znanja in populacije iz kolonij. London, Pariz, Amsterdam in Bruselj so postali središča, kjer so se srečevale skupnosti iz Azije, Afrike in Karibov. Čeprav so te skupnosti sooblikovale evropsko urbano življenje, so bile pogosto obravnavane kot drugorazre-

dne, pri čemer so kolonialni in postkolonialni konteksti vzdrževali rasizme in diskriminacije (Gilroy, 2004; El-Tayeb, 2011). Na evropski celini so 19. stoletje zaznamovali **nacionalizmi** in procesi oblikovanja **nacionalnih držav**, ki so temeljili na kulturni in jezikovni homogenizaciji. Nacionalna identiteta je bila postavljena kot vezivo družbe, kar je pomenilo marginalizacijo manjšinskih skupnosti in zatiranje etničnih, verskih in jezikovnih razlik (Brubaker, 1992). Politični model 'narodov držav' je raznolikost pogosto razumel kot grožnjo enotnosti, kar se je izrazilo tudi v oblikovanju »manjšinskega vprašanja«, ki je v 20. stoletju dobilo svoje mesto v mednarodnih pravnih okvirih za zaščito manjšin (Kymlicka, 2007). Homogenizacijska logika nacionalnih projektov je ustvarila pogoje za skrajne oblike izključevanja, ki so se udeležile v totalitarizmi in genocidih 20. stoletja.

Prvo polovico 20. stoletja sta zaznamovali **dve svetovni vojni**, ki sta pokazali najbolj brutalne oblike izključevanja in rasne politike. Holokavst je postal simbol zloma evropskega univerzalizma in dokaz, da lahko moderni birokratski aparat služi sistematičnemu uničenju celotnih skupnosti (Bauman, 1989; Stone, 2019). Vojne so obenem razkrile, da je raznolikost v evropskem kontekstu pogosto obravnavana kot varnostno in ne kot družbeno vprašanje. Povojno obdobje je prineslo obrat. Gospodarska obnova (zahodne) Evrope je spodbudila množične migracije delavcev iz južne Evrope, Turčije in Severne Afrike, kar je povzročilo nastanek migrantskih delavskih skupnosti, ki so pogosto živele na robu družbe, a so hkrati prispevale k nastanku sodobnega **večkulturnega evropskega urbanega življenja** (Castles in Miller, 2009; Vertovec, 2023). Vzporedno je proces dekolonizacije pripeljal v evropske prestolnice nove skupnosti iz nekdanjih kolonij. V Franciji so denimo priseljenci iz Magreba preoblikovali pariško mestno tkivo v specifično postkolonialno urbano krajino, v Združenem kraljestvu pa so migrantske skupnosti iz Indije, Pakistana in Karibov oblikovale multikulturni značaj britanskih mest. Ko je govor o multikulturalnosti, velja opozoriti na argument Stuarta Halla (2017, str. 15); treba je razlikovati med »večkulturnim« kot dejanskim stanjem pluralnosti in »večkulturnostjo« kot političnim diskurzom o obravnavi te pluralnosti.

Po dekolonizaciji je Francija iz Alžirije sprejela več kot 900.000 t. i. **pied-noirs** – evropskih (francoskih) naseljencev, ki so se po osamosvojitvi Alžirije leta 1962 morali vrniti v Francijo. Čeprav je pojem večkrat uporabljen slabšalno, ga v Franciji v grobem uporabljajo za označevanje specifične skupine ljudi z **edinstveno zgodovino in kulturno identiteto**. Hkrati so v francoska mesta začele prihajati nove migrantske skupnosti iz nekdanjih kolonij, predvsem Alžirci, Maročani in Tunizijci. Tako je Pariz postal eno največjih »postkolonialnih mest« v Evropi, kjer se vsakodnevno srečujejo spomini kolonializma, priseljske skupnosti in sodobni francoski mestni življenjski slog.

V tem obdobju so se razvili različni modeli upravljanja raznolikosti. V Veliki Britaniji integracija ni pomenila asimilacije, temveč logiko enakih priložnosti skupaj s kulturno raznolikostjo v duhu medsebojne strpnosti. Francija je ohranila **univerzalistični model**, ki temelji

na načelu, da je vsak državljani enak, pri čemer se razlike razumejo kot stvar vsakega posameznika in njegove intimne. Nemčija je dolgo časa vztrajala pri etničnem modelu državljanstva, ki je šele z reformami v začetku 21. stoletja začel odpirati prostor za bolj raznoliko razumevanje pripadnosti. Ti različni modeli so pokazali, da je raznolikost v evropskem kontekstu vselej prepletena z zgodovinskimi izkušnjami posameznih držav in z njihovimi političnimi kulturami (Favell, 1998; Favell in Hansen 2002). Vzpostavitev Evropske skupnosti (predhodnica EU) po drugi svetovni vojni je bila zasnovana kot odgovor na stoletja konfliktov in homogenizacijskih politik. Integracija je temeljila na ideji, da Evropa lahko preseže zgodovinske delitve in oblikuje **politično skupnost, utemeljeno na raznolikosti in sodelovanju**. A že same širitve na jug in vzhod so pokazale, da raznolikost ostaja strukturna značilnost evropskega prostora: povezala je države z različnimi zgodovinskimi izkušnjami etnične in kulturne raznolikosti, kar je povečalo heterogenost EU (Triandafyllidou, 2024).

Obenem je globalizacija pospešila mobilnost in ustvarila nove **transnacionalne identitete**, ki so presegle tradicionalne nacionalne okvire. Globalni migracijski tokovi, digitalne komunikacije in prepletanje kultur so v zadnjih desetletjih oblikovali nove oblike raznolikosti, ki pogosto ne ustrezajo obstoječim institucionalnim modelom. Ti procesi so pokazali, da raznolikost v Evropi ni le notranje vprašanje, temveč se oblikuje tudi v interakciji z globalnimi dinamikami. Zgodovinska perspektiva v tej luči razkriva, da sodobne dileme raznolikosti niso anomalija, temveč **nadaljevanje dolge evropske tradicije nihanja med vključevanjem in izključevanjem**, med univerzalizmom in partikularizmom, med priznavanjem raznolikosti in težnjo k homogenosti.

Antične hierarhije, srednjeveški verski konflikti, kolonialni rasizmi, nacionalistične homogenizacije in povojni multikulturni eksperimenti tvorijo zaporedje izkušenj, ki še danes vplivajo na obravnavo drugačnosti v evropskem prostoru. Raznolikost v Evropi je zato mogoče razumeti le kot rezultat zgodovinskih procesov imperijev, kolonializmov, nacionalizmov in migracij, ki so ustvarili večplastno identiteto celine. Prav to zgodovinsko ozadje je ključno za razumevanje današnjih političnih in pravnih okvirov raznolikosti, ki jih bomo obravnavali v naslednjem poglavju.

Politični in pravni okviri EU glede raznolikosti

Raznolikost v EU ni zgolj sociološka ali kulturna kategorija, temveč ima tudi **pravno-politično razsežnost**, ki se je razvijala skupaj z institucionalnim poglobljanjem evropske integracije. V nasprotju z zgodovinskimi homogenizacijskimi tendencami nacionalnih držav je bila EU zasnovana kot projekt, ki priznava raznolikost jezikov, kultur in identitet svojih članic ter hkrati stremi k oblikovanju skupnega normativnega jedra. To normativno jedro se izraža v nizu pravnih dokumentov, institucionalnih mehanizmov in političnih strategij, ki skušajo ustvariti pogoje za enakopravno sobivanje različnosti v okviru skupne politične skupnosti. Že ustanovne pogodbe so nakazale ambicijo preseči tradicionalni model nacionalne države, vendar se je celovitejša artikulacija raznolikosti kot političnega načela razvila pozneje, sprva s Pogodbo o Evropski uniji (1992/1993) in predvsem skozi kasnejšo **Listino**

Evropske unije o temeljnih pravicah (2000) (EUR-Lex, b. d.). V prvem členu Listine je poudarjeno **dostojanstvo** človeka kot nedotakljivo, kar pomeni, da morajo vse institucije in države članice varovati enakopravnost posameznika ne glede na njegovo (etnično, versko, jezikovno, kulturno itd.) pripadnost. V 21. členu pa je eksplicitno določena prepoved diskriminacije na podlagi spola, rase, etničnega ali socialnega porekla, genetskih značilnosti, jezika, vere ali prepričanja, političnega ali drugega mnenja, pripadnosti narodni manjšini, premoženja, rojstva, invalidnosti, starosti ali spolne usmerjenosti (Craig in de Búrca, 2020). Tako je raznolikost postala pravno zavezujoča kategorija, ki presega zgolj politične deklaracije.

Ob tem je treba poudariti vlogo **Amsterdamske pogodbe** iz leta 1997, ki je prvič dala EU pristojnost za sprejemanje ukrepov proti diskriminaciji. Na podlagi tega je bil leta 2000 sprejet t. i. **antidiskriminacijski paket**, ki je vključeval Direktivo o rasni enakosti (2000/43/ES) in Okvirno direktivo o enakosti pri zaposlovanju (2000/78/ES). Ti dokumenti so v evropski pravni red vnesli standarde, ki zahtevajo aktivno preprečevanje diskriminacije na različnih področjih družbenega življenja, zlasti na trgu dela. S tem se je oblikoval minimalni pravni okvir, ki je države članice zavezoval k implementaciji nacionalne zakonodaje in oblikovanju neodvisnih teles za spodbujanje enakosti (Bell, 2002).

Slovenija je Zagovornika načela enakosti dobila na podlagi Zakona o uresničevanju načela enakega obravnavanja že leta 2005, a je ta postal samostojni državni organ šele leta 2016. Pristojnosti in naloge Zagovornika načela enakosti določa Zakon o varstvu pred diskriminacijo. Zagovornik je pristojen za varstvo pred diskriminacijo v javnem in zasebnem sektorju, v določenih primerih lahko pred neenako obravnavo varuje tudi pravne osebe.

Slika 19: Uradni logotip Zagovornika načela enakosti

Zagovornik načela enakosti. (8. 4. 2024). Logotip Zagovornika načela enakosti. Facebook. <https://tinyurl.com/yf8c4dhj>

Kasnejše pogodbe so ta okvir dodatno utrdile. **Lizbonska pogodba** iz leta 2007 je Listini o temeljnih pravicah dala zavezujočo pravno veljavo in s tem raznolikost še močneje umeštila v jedro evropske integracije. 2. člen PEU opredeljuje spoštovanje človekovega dostojanstva, svobode, demokracije, enakosti, pravne države ter človekovih pravic, vključno s pravicami pripadnikov manjšin, kot temeljne vrednote EU. Posebej pomemben je tudi 3. člen, ki govori o spodbujanju socialne kohezije, solidarnosti in spoštovanja kulturne in jezikovne raznolikosti. Pri tem je torej izraženo prepričanje, da raznolikost ni zgolj dejstvo, ampak vrednota, ki jo je treba **aktivno varovati** in integrirati v politične prakse.

Na institucionalni ravni je za razvoj politik raznolikosti pomembna vloga **Agencije Evropske unije za temeljne pravice** (FRA), ustanovljene leta 2007, ki zbira podatke, pripravlja analize in oblikuje priporočila za države članice. FRA redno opozarja, da se kljub pravnoformalnim okvirom diskriminacija in izključevanje v praksi še vedno vztrajno reproducirata, zlasti na področjih dostopa do zaposlitve, izobraževanja in stanovanja (FRA, 2022; 2024). To kaže, da pravni okvir sam po sebi ni dovolj, temveč ga je treba osmišljati z učinkovitimi političnimi instrumenti, nadzorom in ozaveščanjem. Ena od posebnosti evropskega pravnega reda je tudi **načelo subsidiarnosti**, ki pomeni, da države članice EU ohranjajo široko avtonomijo pri oblikovanju politik integracije in obravnave raznolikosti. Posledično obstajajo znatne razlike med nacionalnimi modeli: francoski univerzalistični, nemški integracijski in skandinavski socialno-vključujoči, ki sobivajo v okviru iste EU. Slednja poskuša te razlike uravnovežiti z minimalnimi standardi, ki zagotavljajo, da temeljna načela enakosti in nediskriminacije veljajo povsod. A prav ta fleksibilnost pogosto pomeni tudi napetost med deklarativnimi cilji na ravni EU in dejanskimi praksami v državah članicah (Geddes in Scholten, 2016).

Poleg protidiskriminacijskega prava je raznolikost umeščena tudi v širše politične strategije EU. **Evropska komisija** (EK) je leta 2020 sprejela **Akcijski načrt EU proti rasizmu 2020–2025**, ki predvideva okrepitev nacionalnih okvirov za boj proti diskriminaciji, večjo zastopanost raznolikih skupnosti v institucijah EU ter sistematično vključevanje načela enakosti v oblikovanje politik. Podobno je bil leta 2020 predstavljen **Strateški okvir EU za enakost, vključevanje in participacijo Romov**, ki od držav članic zahteva merljive cilje glede zmanjšanja diskriminacije in izboljšanja življenjskih pogojev romske skupnosti, največje evropske manjšine (Kóczé, 2021). Leta 2021 je sledila še **strategija LGBTIQ**, ki poudarja preprečevanje diskriminacije na podlagi spolne usmerjenosti in spolne identitete ter krepitev pravnega varstva v čezmejnem kontekstu. Na slednjega dobro opozarja nov vidik raznolikosti, in sicer **digitalne**, ki ga podajamo v nadaljevanju:

Slika 20: Naslovnica letnega poročila Agencije EU za temeljne pravice za leto 2024

Poročilo o temeljnih pravicah. (2024). Agencija EU za temeljne pravice. <https://tinyurl.com/4324jesv>

Slika 21: Kodeks ravnanja, podpisan s strani EU, Facebooka, Microsofta, Twitterja in YouTubea leta 2016

Constine, J. (2018). *A flaw-by-flaw guide to Facebook's new GDPR privacy changes*. TechCrunch. <https://tinyurl.com/5x6wczfu>

Ko je Evropska komisija leta 2016 skupaj s tehnološkimi velikani, kot so Facebook, Twitter (predhodnik X) in YouTube, podpisala **Kodeks ravnanja proti sovražnemu govoru** na spletu, je bil to prvi tovrstni dogovor na svetu. Namen ni bil le brisanje nezakonitih vsebin, ampak tudi **varovanje raz-**

nolikosti in človekovega dostojanstva v digitalnem prostoru. Pobuda je odprla novo poglavje v razumevanju digitalnega: splet ni več razumljen samo kot prostor zabave in informacij, ampak kot javna sfera 21. stoletja, kjer se oblikujejo predstave o identiteti, pripadnosti in izključenosti. Evropske institucije so od takrat uvedle še strožja pravila – na primer **Akt o digitalnih storitvah** (2022), ki določa jasna pravila za hitro **odstranjevanje nezakonitih vsebin** in večjo **preglednost algoritmov**. Ob tem je treba opozoriti na vprašanje uresničevanja Kodeksa. Mehanizmi samoregulacije pogosto ostajajo odvisni od zasebnih platform, katerih ekonomski interesi niso (nujno) skladi z varstvom človekovih pravic in/ali vprašanjem raznolikosti ter pluralizma. Postopek odstranjevanja vsebin lahko vodi v čezmerno moderiranje, medtem ko algoritmična pristranskost in digitalna neenakost nista predmet obravnave.

Vse te strategije kažejo, da EU raznolikost obravnava na presečišču **pravnega varstva in političnega normiranja**. Po eni strani gre za zagotavljanje minimalnih standardov enakosti in zaščite pred diskriminacijo, po drugi pa za aktivno oblikovanje politične kulture, ki raznolikost dojema kot sestavni del evropske identitete. Ursula von der Leyen (Evropska komisija, 2023) je v nagovoru ob predstavitvi strategije proti rasizmu poudarila, da »Evropa ni Evropa, dokler ni raznolika in vključujoča«, kar potrjuje, da gre pri raznolikosti za temeljni preizkus legitimnosti evropskega projekta. Pri tem je treba upoštevati tudi trenje **med normativnimi zavezami in realnostjo političnih praks**. Čeprav so vrednote raznolikosti zapisane v pravne akte, se v nekaterih državah članicah EU pojavljajo trendi, ki jim nasprotujejo. V tem kontekstu lahko izpostavimo primere Madžarske in Poljske glede pravic LGBTIQ-oseb, pa tudi naraščajoče izključevanje migrantov v času migracijske krize po letu 2015 (Evropska komisija, 2021a). EK je sicer sprožila postopke zaradi kršitve prava EU, a ti kažejo na omejitve nadnacionalnega pravnega varstva, kadar se sooča z nacionalnimi političnimi odpori (Evropska komisija, 2020).

Zato številni avtorji opozarjajo, da je prihodnost evropske raznolikosti odvisna od tega, ali bo EU uspela povezati svoje pravne in politične okvire z učinkovitim izvajanjem in družbeno legitimnostjo. Joppke (2017) trdi, da evropski model temelji na »liberalnem univerzalizmu«, ki skuša raznolikost integrirati prek abstraktnih načel, a se pri tem pogosto ne sooči z dejanskimi neenakostmi in razlikami v moči. Kymlicka (2015) denimo ugotavlja, da brez priznanja posebnih pravic manjšin in migrantskih skupnosti raznolikost ostane le formalna deklaracija. Politični in pravni okvir EU v tej luči lahko razumemo kot **dvojni projekt**: 1) kot projekt institucionalizacije enakosti kot pravne norme; 2) kot projekt oblikovanja raznolikosti v obliko politične vrednote. Pri tem velja izpostaviti, da je tovrstni (dvojni) projekt še vedno v nastajanju in ga spremljajo številna trenja med deklaracijami in realnostjo, med nadnacionalnimi obveznostmi in nacionalnimi praksami ter med univerzalističnimi načeli in partikularnimi identitetami. Toda prav te napetosti kažejo, da je raznolikost osrednje polje, na katerem se odloča o prihodnosti evropske integracije. Iz tega izhaja ugotovitev, da čeprav so pravni okviri EU obsežni, je njihova **učinkovitost v praksi** odvisna od številnih dejavnikov, ki presegajo zgolj normativno raven. Zato v naslednjem podpoglavju obravnavamo, kako EU te vrednote raznolikosti dejansko uresničuje skozi konkretne politike, programe in družbene prakse.

Vloga EU pri spodbujanju strpnosti, enakosti in vključevanja

Medtem ko smo v prejšnjem podpoglavju predstavili normativno in institucionalno arhitekturo raznolikosti v EU, se to poglavje osredotoča na dejanske mehanizme in učinke izvajanja teh okvirov. Cilj je analizirati, kako se vrednote enakosti, vključevanja in strpnosti udeležujejo v konkretnih politikah, programih in vsakdanjem življenju prebivalcev EU. Slednja je v zadnjih desetletjih oblikovala specifičen model, v katerem sta strpnost in enakost zasnovani kot normativni temelji integracije, hkrati pa tudi kot pogoja politične legitimnosti. Medtem ko so nacionalne države zgodovinsko pogosto posegale po homogenizaciji in izključevanju, je EU raznolikost umestila v jedro svojega projekta, kar je več avtorjev označilo za obliko »normativne moči« (Manners, 2002; Diez, 2005). Vendar ta proces ni linearen, saj so politike vključevanja rezultat kompromisov med **univerzalnimi načeli** in **partikularnimi interesi držav članic** EU (Bellamy in Lacey, 2017).

Zato je treba vlogo EU razumeti večplastno: deluje hkrati na pravni, politični, finančni, diskurzivni, izobraževalni in zunanjepolitični ravni, pri čemer se medsebojno dopolnjujejo, a sočasno tudi trčijo. Na pravni in institucionalni ravni je EU ustvarila (relativno) robusten okvir za varstvo enakosti. Toda pravo je zgolj izhodišče. EU svojo vlogo krepi tudi prek strateških dokumentov, ki povezujejo enakost s širšimi cilji družbene kohezije in demokratične odpornosti. V zadnjem desetletju so bili sprejeti **Akcijski načrt EU proti rasizmu 2020–2025**, **LGBTIQ enakostna strategija 2020–2025**, **Strategija za enakost spolov 2020–2025** in **Strategija o pravicah invalidov 2021–2030** (ki so bili izpostavljeni že v prejšnjem podpoglavju).

Posebej je treba poudariti, da je vidik enakosti spolov ena od stalnic v evropski arhitekturi, saj EU z vrsto zakonodajnih in strateških dokumentov obravnava tako sistemske plačne razlike kot tudi podzastopanstvo žensk v politiki in gospodarstvu (EIGE, 2022). Poleg tega **Evropski steber socialnih pravic (2017)** postavlja načela enakega dostopa do trga dela, socialne zaščite in nediskriminacije kot središče socialne Evrope (Evropska komisija, 2020). Kantola in Lombardo (2017) tako denimo opozarjata, da te strategije pomenijo premik od ozkega varstva pravic k vključujočemu državljanstvu, kjer so enakost, strpnost in participacija razumljene kot pogoji za demokratično udeležbo.

Ključni instrument vloge EU je tudi **finančna infrastruktura**, ki omogoča implementacijo strategij. Skladi, kot so Evropski socialni sklad plus (ESF+), Kohezijski sklad in program **Državljeni, enakost, pravice in vrednote (CERV)**, financirajo pobude za boj proti diskriminaciji, spodbujanje enakosti spolov in krepitev manjšinskih skupnosti. Zeitlin in Vanhercke (2014) denimo pokažeta, da so ti programi omogočili razvoj inovativnih praks, od lokalnih integracijskih projektov za migrante do nacionalnih kampanj za preprečevanje nasilja na podlagi spola. EU se s tem razlikuje od organizacij, kot je OZN, saj ne ostaja na deklarativni ravni, temveč razpolaga z dejanskimi materialnimi vzvodi, ki omogočajo, da se politične vrednote prevedejo v konkretne družbene spremembe. Pomemben vidik izvajanja predstavljajo tudi **organi za načelo enakosti (equality bodies)**, ki jih mora imeti vsaka država članica EU. Njihova naloga je spremljati diskriminacijo, obravnavati pritožbe in razvijati preventivne politike. V Sloveniji to vlogo opravlja **Zagovornik načela enakosti**, podobne institucije pa obstajajo v vseh drugih državah članicah. Ti organi so eden ključnih institucionalnih mehanizmov za varstvo raznolikosti, saj povezujejo pravne norme EU z dejanskimi izkušnjami posameznikov na nacionalni ravni (Equinet, 2021).

Slika 22: Evropsko združenje organov za načelo enakosti

Cookeods. (1. 1. 2020). *Blue and yellow waves forming a flag in the shape of the letter e. Equinet - European network of equality bodies* [fotografija]. V Wikipedija; prosta enciklopedija. <https://tinyurl.com/8f4utche>

Poleg pravnih in finančnih instrumentov je ključna tudi **diskurzivna dimenzija** delovanja EU. Slednja se predstavlja kot prostor raznolikosti in sobivanja, kar je razvidno iz kampanj, kot so »Unija enakosti«, pa tudi iz razglasitve leta 2008 za Evropsko leto medkulturnega dialoga. Diskurzivna moč se kaže v **normalizaciji raznolikosti kot evropske vrednote**, kar vpliva na oblikovanje nacionalnih političnih kultur (Krzyzanowski, 2018). Kritiki sicer opozarjajo, da lahko tak diskurz postane retoričen in preveč institucionalno nadzorovan, vendar pa raziskave kažejo, da diskurzivna orodja EU pomembno prispevajo k ustvarjanju prostora, kjer je diskriminacija označena kot nesprejemljiva družbena deviacija (Shore, 2011; Favell, 2014). Vloga EU se močno uveljavlja tudi v **izobraževanju in mladinski politiki**. Program Erasmus+ je osrednji mehanizem, ki povezuje raznolikost s transnacionalnimi

Slika 23: Generacija Erasmus +

Evropska komisija. (19. 11. 2024). *Nearly €5 billion under Erasmus+ to support learning abroad and cooperation in education, training, youth and sport in 2025* [fotografija]. <https://tinyurl.com/52e2hacz>

izkušnjami. Empirične študije potrjujejo, da udeležba v programu povečuje **medkulturne kompetence** in spodbuja strpnjše odnose do manjšin (Mitchell, 2012; Parey in Waldinger, 2011). Podobno Evropska solidarnostna enota mladim omogoča prostovoljske projekte, kjer se neposredno soočajo z družbenimi izzivi, kot so migracije ali socialna izključenost. S tem EU ne gradi le pravnega reda, temveč tudi oblikuje **transformativne življenjske izkušnje**, ki dolgoročno krepijo vrednote strpnosti in enakosti v vsakdanjem življenju državljanov.

Ob tem pa EU svojo vlogo širi tudi v **zunanjih dimenzijah**. Københavnski kriteriji (1993) jasno določajo, da morajo države kandidatke zagotavljati spoštovanje pravic manjšin in nediskriminacijo. Proces širitve na Zahodni Balkan je klasičen primer, kjer EU pogojuje napredek v pristopnih pogajanjih z izboljšavami na področju človekovih pravic (Tocci, 2008; Bieber, 2018). Na globalni ravni EU torej nastopa kot nekakšna normativna moč, saj v trgovinske sporazume in razvojne programe vključuje klavzule o človekovih pravicah in enakosti (Manners, 2002). V primerjavi z OZN, kjer so resolucije pogosto nezavezujoče, ima EU na voljo **ekonomske in politične vzvode**, ki raznolikost neposredno povezujejo s politično in gospodarsko integracijo.

Kljub zgoraj orisanim dosežkom pa se EU sooča s **paradoksi in omejitvami**. Raziskave Agencije EU za temeljne pravice (FRA, 2024) kažejo, da diskriminacija in nestrpnost ostajata razširjeni – Romi, migrantske skupnosti in LGBTIQ-osebe se še vedno soočajo z visoko stopnjo izključenosti. Tudi EIGE (2022) opozarja, da je enakost spolov kljub napredku še vedno neuresničena, zlasti na področju plačnih razlik in politične zastopanosti. To kaže, da se evropski model nahaja v **napetosti med deklaracijo in implementacijo**. Nacionalne vlade pogosto relativizirajo evropske cilje zaradi notranjepolitičnih pritiskov, kar zmanjšuje učinke pravnih in finančnih instrumentov.

Slika 24: Integracija Romov v EU

Anglos. (1. 7. 2007). *Trije romski otroci sedijo pred stavbo* [fotografija]. V Wikimedia Commons. <https://tinyurl.com/ahjdfw7v>

Predstavlja si, da si 12-letna deklica iz romske skupnosti na Slovaškem. Želiš postati zdravnica, ker si v svoji vasi pogosto videla, kako težko je priti do zdravnišnice. A tvoje možnosti so že na začetku močno omejene. Statistika pravi, da ima več kot **60 % romskih otrok v EU** težave z dostopom do kakovostnega izobraževanja (FRA, 2024). V mnogih državah so romski učenci še vedno ločeni v »posebne« šole ali razrede, kar zmanjšuje njihove možnosti za nadaljnje šolanje. Tvoja družina živi v hiši brez tekoče vode, kar ni redkost – po raziskavah Agencije EU za temeljne pravice kar **30 % romskih gospodinjstev v Evropi** nima dostopa do osnovne infrastrukture, kot sta voda in elektrika. Starši se trudijo, a delo težko dobijo: skoraj **80 % Romov** v EU je brezposelnih ali pa delajo v negotovih in slabo plačanih službah (Kóczé, 2021).

Primerjalno gledano EU predstavlja **najbolj ambiciozen poskus institucionalizacije raznolikosti na nadnacionalni ravni**. Za razliko od Sveta Evrope ali OZN, ki se večinoma opirata na deklaracije in mehke instrumente, EU združuje pravne norme, politične strategije, financiranje in diskurzivno moč. Po drugi strani pa prav ta globoka vpetost ustvarja večje izpostavljenosti notranjim sporom – denimo sporom glede migracij (Joppke, 2017). V času begunske krize leta 2015 je Evropska unija doživela največji prihod beguncev po drugi svetovni vojni, predvsem iz Sirije, Iraka in Afganistana (do vojne v Ukrajini leta 2022). Da bi razbremenila države na zunanji meji, je EU sprejela odločitev o pravični razdelitvi prosilcev za azil med vse države članice. Madžarska in Poljska sta temu ukrepu odločno nasprotovali ter zavrnili sodelovanje v sistemu obveznih kvot. Madžarska je na južni meji celo zgradila ograjo, s katero je želela ustaviti prihod migrantov, Poljska pa je po spremembi vlade spremenila svojo politiko in prav tako zavrnila sprejem beguncev. Zaradi nespoštovanja sprejetih odločitev je EK proti obema državam sprožila pravni postopek. Sodišče EU je nato razsodilo (2022), da sta Madžarska in Poljska kršili evropsko pravo. Primer je postal simbol napetosti med evropsko solidarnostjo in nacionalno suverenostjo v času velikih kriz.

Evropski model je zato hkrati **najbolj kompleksen in najbolj ranljiv**: s tem ko poskuša raznolikost umestiti v samo jedro politične skupnosti, se izpostavlja stalnim konfliktom o mejah evropske identitete. Končno, vloga EU pri spodbujanju strpnosti, enakosti in vključevanja ni zgolj stranski produkt integracije, temveč **osrednji gradnik evropske legitimnosti**.

EU na tem področju deluje kot akter na več ravneh: prek pravnih norm zagotavlja okvir, prek strategij postavlja cilje, prek finančnih instrumentov omogoča uresničevanje, prek diskurzov oblikuje simbolne meje, prek izobraževalnih programov vpliva na prihodnje generacije in prek zunanjega delovanja širi standarde onkraj svojih meja.

Omenjeno akterstvo sicer ostaja prežeto s protislovji, toda ravno v teh napetostih se oblikuje poskus, da se zgodovinsko problematičen odnos Evrope do raznolikosti preoblikuje v **temelj politične skupnosti prihodnosti**.

Izzivi EU glede raznolikosti

Raznolikost je že od začetka evropske integracije predstavljala temeljni paradoks: na eni strani jo EU razume kot bogastvo, ki krepi kreativnost, inovacije in solidarnost, na drugi strani pa kot vir napetosti, ki ogroža enotnost in politično stabilnost. Kljub obsežnemu pravnemu in političnemu okviru, ki spodbuja enakost in strpnost, se EU sooča z vrsto **izzivov**, ki kažejo, da ideal normative Evrope pogosto trči ob realnosti nacionalnih praks, družbenoekonomskih neenakosti in globalnih pritiskov. Analiza teh izzivov razkriva preplet institucionalnih omejitev, diskurzivnih preobratov in strukturnih neenakosti, ki pomembno vplivajo na prihodnost evropskega projekta. Prvi izziv se nanaša na **neenotno politično voljo držav članic** pri uresničevanju evropskih vrednot. Čeprav je pravni okvir EU eden najbolj razvitih na področju nediskriminacije (Bellamy in Lacey, 2017), se njegova implementacija pogosto ustavi ob nacionalnih odporih. Primera Poljske in Madžarske sta pomenljiva: raziskovalci opozarjajo, da vlade obeh držav sistematično uporabljajo diskurz zaščite »nacionalne kulture« kot orožje proti evropskim standardom na področju pravic LGBTIQ-oseb, medijske svobode in akademske avtonomije (Sedelmeier, 2017; Kelemen, 2020). Podobno je tudi v okviru EU prišlo do institucionalizacije retorike o »zaščiti evropskega načina življenja«, denimo z uvedbo funkcije komisarja za *spodbujanje evropskega načina življenja*, kar dodatno odpira vprašanja o tem, kako se pojmi kulture in identitete uporabljajo v političnih bojih znotraj evropskega družbenopolitičnega prostora. Tovrstni odpor sicer razkriva napetost med **nadnacionalnimi normami in nacionalnimi realnostmi**, pri čemer ima EU omejena orodja za sankcioniranje. Mehanizmi, kot je člen 7 PEU, se v praksi izkažejo za neučinkovite, saj zahtevajo soglasje držav članic, kar odpira prostor za blokade (Blauberger in Kelemen, 2017).

Člen 7 Pogodbe o Evropski uniji določa skrajni mehanizem za primer resnih in vztrajnih kršitev temeljnih vrednot EU, ki lahko privede do začasnega odvzema določenih pravic članstva, vključno z glasovalnimi pravicami v Svetu EU, pri čemer obveznosti članstva za državo ostajajo v

veljavi. Postopek sprožijo države članice, Evropski parlament ali Evropska komisija, odločitev pa zahteva visoko kvalificirano večino (4/5), kar v praksi pomeni, da je instrument zaradi političnih blokad izjemno težko uveljaviti (EUR-Lex, b. d.).

Drugi izziv je povezan z **neenakomerno implementacijo evropske zakonodaje**, ki se kaže v razkoraku med teorijo in prakso. Direktive o enakosti so sicer prenesene v nacionalna zakonodajna okolja, toda poročila Agencije EU za temeljne pravice (FRA, 2024) kažejo, da številne države nimajo ustreznih institucij ali finančnih virov za dejansko izvajanje. De Búrca (2009) opozarja, da gre pogosto za t. i. »evropsko prazno lupino«: formalna skladnost, brez resnične transformacije institucij in družbenih praks. To povzroča občutek »demokratskega primanjkljaja«, saj državljani zaznavajo neskladje med obljubljenimi pravicami in dejanskim uresničevanjem (Follesdal in Hix, 2006). Podobno realnost narekujejo tudi raziskave Eurobarometra, ki kažejo, da se zaznave diskriminacije med državami močno razlikujejo: medtem ko je v skandinavskih državah večina prebivalcev prepričana, da obstajajo učinkoviti mehanizmi zaščite, v državah Jugovzhodne Evrope prevladuje prepričanje, da pravni okvir ostaja neučinkovit (Evropska komisija, 2019).

Tretji izziv je **naraščajoči populizem in ksenofobija**, ki sta postala ključna politična sila v Evropi. Krzyżanowski (2018) poudarja, da se je migracijska kriza 2015 spremenila v diskurzivni prelom v luči temeljne evropske ideje, saj so se migracije začele obravnavati predvsem skozi varnostni diskurz. Diskurz »kulturne ogroženosti« je omogočil mobilizacijo proti vključevanju muslimanskih in afriških skupnosti, kar se je prelilo v porast volilne podpore skrajno desnim strankam (Inglehart in Norris, 2016). V državah, kot so Avstrija, Italija in Nemčija, so antiimigrantski diskurzi prešli iz političnega obrobja v prevladujočo politično realnost (t. i. *mainstream*), kar je ustvarilo »normalizacijo izključevanja« (Wodak, 2015). To ne vpliva le na notranjo politiko, temveč tudi na evropske dogovore, saj se je EU usmerila v krepitve mejnega nadzora in zunanje pogodbe z državami, kot je Turčija, namesto v razvoj vključujočih politik (Trauner in Wolff, 2014).

Normalizacija izključevanja pomeni, da diskurzi, ki spadajo na politično obrobje (npr. ksenofobija, protiimigrantske trditve), postopoma postanejo sprejeti in običajni v javnih razpravah in državnih politikah. V Avstriji je bila na primer stranka FPÖ več let označena kot skrajno desna zaradi trdih protiimigrantskih stališč, danes pa so podobne retorike in politike pogosto prisotne tudi pri tradicionalnih strankah. Podoben premik se je zgodil v Italiji z vzponom strank, kot sta Liga in Fratelli d'Italia, ki so normalizirale govor o »obrambi Evrope pred migranti«. Posledično se oblikujejo politike, ki dajejo prednost nadzoru in odvracanju pred vključevanjem in pravno zaščito, kar vpliva tudi na evropske dogovore o migracijah in azilu.

Četrty izziv je **ohranjanje** (in poglobljanje) **družbenoekonomskih neenakosti**, ki spodkopavajo idejo enotnega prostora pravic. Kymlicka (2007) je že opozarjal, da pravice manjšin ne morejo biti učinkovite brez družbenoekonomskih pogojev za njihovo uresničevanje. V EU so etnične manjšine, Romi in migranti nesorazmerno pogosto v prekarnih oblikah dela, izpostavljeni diskriminaciji pri zaposlovanju in brezposelnosti (OECD, 2025). Indeks enakosti spolov (EIGE, 2022) še naprej kaže na trajno plačno vrzel med spoloma kljub obsežnim programom enakosti. Fraser (2009) razume ta problem kot »dvojno krizo«: neenakost se reproducira tako v sferi redistribucije (dostop do virov) kot v sferi priznanja (status manjšin in marginaliziranih skupin). Digitalizacija uvaja novo dimenzijo, saj algoritmi umetne inteligence pogosto reproducirajo pristranskosti obstoječih družbenih struktur (Noble, 2018). EU sicer razvija etični okvir za umetno inteligenco (Evropska komisija, 2021b), toda vprašanje, kako zagotoviti vključujočo digitalno prihodnost, ostaja odprto.

Peti izziv izhaja iz **zunanjepolitičnih paradoksov EU**. Kljub ideji normativne Evrope, ki prek širitve in zunanjega delovanja širi univerzalne vrednote, se v praksi pojavljajo asimetrije: EU od držav kandidat, zlasti na Zahodnem Balkanu, zahteva visoke standarde zaščite manjšin, hkrati pa v lastnih vrstah dopušča kršitve temeljnih pravic (Keil in Arkan, 2015). Na primer, medtem ko je EU od Severne Makedonije in Srbije zahtevala napredek pri zaščiti pravic skupnosti LGBTIQ+ in neodvisnosti medijev kot pogoj za pristopna pogajanja, je hkrati dopuščala dolgotrajna nazadovanja na teh področjih v državah članicah, kot sta Madžarska in Poljska, brez učinkovite uporabe sankcijskih mehanizmov. To zmanjšuje verodostojnost evropskega modela. Poleg tega so trgovinski in migracijski dogovori pogosto obremenjeni s protislovji: interes za gospodarsko stabilnost in politični pragmatizem prevlada nad načelom človekovih pravic (Lavenex, 2017).³ Kot primer lahko navedemo sporazum EU-Turčija iz leta 2016, ki je bil utemeljen kot ukrep za upravljanje migracij, vendar je EU hkrati spregledala množične kršitve človekovih pravic in avtoritarne prakse v Turčiji v zameno za zadrževanje beguncev zunaj evropskih meja. Ta selektivnost ustvarja percepcijo, da EU ravna po dvojnem standardu, kar slabi njeno sposobnost, da se uveljavi kot globalni akter na področju človekovih pravic, pravic manjšin in raznolikosti kot take.

Ne nazadnje je treba izpostaviti **institucionalne omejitve**, ki pogojujejo upravljanje raznolikosti v EU. EK in Sodišče EU imata pomembno vlogo pri nadzoru in sankcioniranju kršitev, toda brez zadostne politične podpore držav članic so njune možnosti omejene (Grimmel in Giang, 2017). Evropski parlament je sicer prostor demokratične razprave, a brez izvršilnih pristojnosti ostaja njegova moč predvsem normativna in simbolna. Svet EU, kot forum držav članic, pogosto blokira ambiciozne reforme zaradi različnih političnih interesov na nacionalni ravni, kar vodi v t. i. »najnižji skupni imenovalček« pri politikah enakosti (Schimmelfennig, 2018). To pomeni, da je EU v institucionalnem smislu ujetnica lastne strukture, ki omogoča hkratno sobivanje naprednih in nazadnjaških politik. Če pogledamo celoto, lahko izzive raznolikosti v EU povzamemo kot **trojno trenje**. Prvič, obstaja trenje med univerzalizmom in partikularizmom: EU želi uveljavljati univerzalne vrednote, a se te

3 V primeru širitvene perspektive Zahodnega Balkana in zunanjega delovanja EU v regiji se je za tovrstni pojav oblikoval koncept stabilizacije.

pogosto lomijo ob nacionalnih tradicijah. Drugič, obstaja trenje med besedami in dejanji: pravni okviri so obsežni, a njihova dejanska uresničitev ostaja neenakomerna in selektivna. Tretjič, obstaja trenje med notranjo kohezijo in zunanjo verodostojnostjo: EU želi delovati kot globalni zgled strpnosti, a njene notranje protislovnosti zmanjšujejo verodostojnost tega projekta. Habermas (2001) je to dilemo opisal kot boj med vključujočimi in izključujočimi vizijami evropske prihodnosti, pri čemer EU ostaja laboratorij, kjer se evropska identiteta vsakič znova – glede na zunanji in notranji kontekst – na novo definira.

V tej luči postane jasno, da so ključni izzivi raznolikosti v EU hkrati **politični, družbeni in normativni**. Ne gre le za vprašanje pravnih instrumentov, temveč za širše razumevanje evropskega projekta kot dinamičnega procesa, kjer se vrednote strpnosti in enakosti ne prestando pogajajo. Čeprav izzivi ostajajo, pa prav ti konflikti razkrivajo živahnost razprave na ravni EU in na nacionalnih ravneh ter posledično potencial, da EU sčasoma razvije bolj robustne in vključujoče modele sobivanja. V tem poglavju smo tako osvetlili različne dimenzije udejanjanja in soočanja z raznolikostjo znotraj EU, od pravnih mehanizmov do političnih praks in diskurzivnih napetosti, ki oblikujejo evropski prostor. V naslednjem poglavju pozornost razširjamo prek meja EU ter preučujemo, kako se vprašanja normativne moči in raznolikosti odražajo v širšem globalnem kontekstu, kjer Evropska unija nastopa kot mednarodni akter v tekmovanju in dialogu z drugimi modeli globalnega reda.

Didaktični primer

Raznolikost na klik: digitalna etika in skrb za skupno dobro

Uvod

Evropska unija je prostor, kjer se prepletajo različne kulturne, verske in jezikovne raznolikosti. Listina Evropske unije o temeljnih pravicah (Evropska unija, 2016) to raznolikost priznava kot eno temeljnih pravic in vrednot. »Združeni v raznolikosti« tako ni zgolj slogan Evropske unije, temveč tudi vodilo k priznavanju in zaščiti različnih identitet, jezikov in kultur. Raznolikost pa predstavlja tudi vir ustvarjalnosti, inovacij in skupne prihodnosti.

V digitalnem okolju, kjer zgolj s klikom ali drsanjem po zaslonu dostopamo do najrazličnejših vsebin, se hkrati prepletajo priložnosti za medkulturne stike in tveganja, med katerimi izstopajo stereotipi, dezinformacije in sovražni govor. Ustvarjanje in širjenje dezinformacij, sovražnega govora ter stereotipnih predstav namreč ogroža temeljne vrednote, na katerih gradi tudi skupnost držav Evropske unije: spoštovanje človekovega dostojanstva, svobodo, demokracijo, enakost, pravno državo ter človekove pravice in svoboščine. Evropska unija si zato s politikami, ukrepi in programi prizadeva za omejevanje in sankcioniranje dezinformacij, sovražnega govora in kaznivih dejanj iz sovraštva.

Razumevanje digitalnega okolja kot skupnega dobrega od nas terja odgovornost, spoštovanje človekovega dostojanstva in solidarnost, prav tako pa krepitev varnih, vključujočih skupnosti. Ključno je, da učenci prepoznajo raznolikost kot vrednoto in jo v praksi tudi udeležujejo: tako v komunikaciji, soustvarjanju vsebin v digitalnih okoljih kot pri etičnem odzivanju na škodljive družbene prakse. Skozi učni proces se tako razred spremeni v laboratorij demokratične kulture, v katerem se o pravicah, odgovornostih in skrbi za druge učijo skozi konkretno, izkustveno delovanje.

Cilji

Učenci:

- kritično razmišljajo o stereotipih, predsodkih, diskriminaciji, dezinformacijah, lažnih novicah in sovražnem govoru;
- razumejo pomen etičnega vedenja na spletu in posledice neetičnega delovanja;
- raziskujejo vlogo Evropske unije pri zaščiti človekovih pravic in zagotavljanju digitalne varnosti;
- prepoznajo raznolikost kot vrednoto v Evropski uniji in digitalnem okolju;
- razvijajo občutljivost za raznolikost v digitalnem okolju, krepijo skrb za skupno dobro in solidarnost v digitalnem prostoru;
- oblikujejo priporočila za odgovorno digitalno delovanje.

Trajanje

Dve šolski uri

Potrebnosti

- Računalniki/tablice in dostop do spleta ter spletnih strani regulativ Evropske unije
- Natisnjeni scenariji

Priprave

Učitelj vnaprej pripravi povezave do ustreznih spletnih strani in dokumentov Evropske unije (npr. kodeksi, informacije ter izobraževalne vsebine in programi za mlade ipd.).

Potek

Prva dejavnost – ogrevalna: Mozaik Evropske unije (10 min)

Kulturna, verska in jezikovna raznolikost je v Evropski uniji ena temeljnih vrednot in je kot simbol Evropske unije izražena tudi v sloganu 'Združena v raznolikosti'.

Vsak učenec na listič napiše eno besedo, ki jo povezuje z Evropsko unijo (npr. raznoliki jeziki, jedi, mesta, vrednote, institucije). Učenci na tablo razporedijo svoje lističe in tako sestavijo 'mozaik Evropske unije'.

Ob podpori vprašanj sledi krajši pogovor:

- Kaj nam pove raznolikost besed v sestavljanju mozaiku?
- Ali je raznolikost nekaj, kar nas povezuje ali razdvaja? Utemeljite.
- Pojasnite, kako se nekdo počuti, ko drugi prepoznajo in spoštujejo njegovo kulturo, jezik in/ali vero? In obratno, ko je ne prepoznajo in ne spoštujejo?

Druga dejavnost: Raznolikost v digitalnem svetu (45 min)

Dejavnost je zasnovana kot problemsko učenje na podlagi realističnih scenarijev z družbenih omrežij, prek katerih se učenci učijo prepoznavati nezakonite in škodljive prakse ter oblikovati etične odzive. V digitalnih okoljih (na platformah in prek storitev, kot so spletne strani, družbena omrežja, aplikacije, ali prek digitalnih vsebin, kot so besedila, slike, videi in podatki) se pojavljajo tudi dezinformacije, sovražni govor, gradijo, utrjujejo in širijo stereotipi o skupinah in skupnostih. Stereotipi in sovražni govor so pogosto prikriti tudi v humorju, komentarjih ali algoritmihi.

Dejavnost pri učencih spodbuja razvijanje veščin kritičnega mišljenja, etičnega presojanja in prepoznavanja nezakonitih manipulativnih digitalnih praks. Povezava z normativnim okvirom Evropske unije pa jim ponuja referenčni okvir za razumevanje družbene odgovornosti akterjev v digitalnem okolju. Prek učnega procesa se razvija zavedanje, da ni dovolj zgolj razumevanje dezinformacij, stereotipov in sovražnega govora, temveč tudi zakonska in državljanska dolžnost in praksa vsakdanje skrbi za druge.

Koraki

- Učitelj poda navodilo za samostojno delo učencev v manjših skupinah.
- Učenci se razdelijo v skupine (4–5 učencev). Vsaka skupina prejme en scenarij iz digitalnega sveta.

- V skupinah med učenci poteka razprava.
- Učenci poročajo o ugotovitvah: predstavijo problem, etični odziv, aktivnost (ukrep, npr. regulativo, pravno podlago, sankcioniranje) Evropske unije in svoj predlog.

Scenarij 1: Meme z žaljivo vsebino

Na družbenem omrežju X nekdo objavi meme, ki prikazuje ljudi določene narodnosti. Pripisano je 'Leni in neumni.'

Vprašanja za razpravo:

- Utemeljite, zakaj je tak meme škodljiv.
- Če bi ga prejeli, kako bi se odzvali?
- Raziščite. Ali na ravni Evropske unije obstaja kak ukrep, ki ureja to problematiko? Zapišite ga.
- Predlagajte, kaj lahko stori Evropska unija ali bi morala storiti, da bi preprečila širjenje takšnih vsebin.

Scenarij 2: Vplivnež in lažne novice

Znani vplivnež na TikToku objavi video, v katerem pove: »Evropska unija bo kmalu prepovedala vse tradicionalne jedi različnih držav. Uvedla bo enotno prehrano, ki temelji na tradiciji samo moje države.«

- Utemeljite, zakaj je širjenje takšnih novic nevarno.
- Če prejmete tak video, kako bi se odzvali?
- Raziščite. Ali na ravni Evropske unije obstaja kak ukrep, ki ureja to problematiko? Zapišite ga.
- Predlagajte, kaj lahko stori Evropska unija ali bi morala storiti, da bi preprečila širjenje takšnih vsebin.

Scenarij 3: Algoritmi in sovražni govor

Na TikToku opaziš, da ti algoritmi predlagajo vedno več objav, ki kritizirajo begunce in migrante.

- Utemeljite, zakaj je to problematično.
- Kako lahko kot uporabnik vplivate na algoritme?
- Raziščite. Ali na ravni Evropske unije obstaja kak ukrep, ki ureja to problematiko? Zapišite ga.
- Predlagajte, kaj lahko stori Evropska unija ali bi morala storiti, da bi preprečila širjenje takšnih vsebin.

Scenarij 4: Diskriminacija v računalniški igri

V spletni igri se pojavi komentar: »Ne bom igral z dekleti, ker niso dovolj dobre.«

- Utemeljite, zakaj je ta komentar problematičen.
- Kako bi se odzvali kot igralec?
- Raziščite. Ali na ravni Evropske unije obstaja kakšen ukrep, ki ureja to problematiko? Zapišite ga.
- Predlagajte, kaj lahko stori Evropska unija ali bi morala storiti, da bi preprečila širjenje takšnih vsebin.

Scenarij 5: Stereotipni komentar

Na TikToku je pod videom znane italijanske kuharice zapisano: »Italijani jedo samo pico in glasno govorijo.«

- Utemeljite, zakaj so stereotipi nevarni tudi v digitalnem prostoru.
- Kako bi se vi odzvali na tak zapis?
- Raziščite. Ali na ravni Evropske unije obstaja kak ukrep, ki ureja to problematiko? Zapišite ga.
- Predlagajte, kaj lahko stori Evropska unija ali bi morala storiti, da bi preprečila širjenje takšnih vsebin.

Scenarij 6: Sovražni govor na družbenem omrežju

Na družbenem omrežju X nekdo zapiše: »Evropska unija bi bila boljša, če ne bi bilo muslimanov.«

- Utemeljite, zakaj je ta zapis problematičen.
- Kako bi se vi odzvali na tak zapis?
- Raziščite. Ali na ravni Evropske unije obstaja kak ukrep, ki ureja to problematiko? Zapišite ga.
- Predlagajte, kaj lahko stori Evropska unija ali bi morala storiti, da bi preprečila širjenje takšnih vsebin.

Tretja dejavnost: Kodeks digitalne etike in skrbi za skupno dobro (15 min)

Evropska komisija je leta 2016 vzpostavila prostovoljni kodeks z velikimi podjetji s področja informacijske tehnologije (Microsoft, YouTube, danes Meta z aplikacijami Facebook, Instagram, WhatsApp in X Corp (X)) z namenom preprečevanja širjenja nezakonitega sovražnega govora na spletu. Leta 2025 je bil posodobljen in povezan z Aktom o digitalnih storitvah (Digital Services Act). Kodeks podpisnike zavezuje k hitremu ukrepanju, vzpostavi

vljanju prepovedi sovražnega govora v pravilih platform, učinkovitim postopkom za odstranjevanje nezakonitih vsebin, sodelovanju in rednem poročanju, vključno s podatki po posameznih državah (EU Code of Conduct on Countering Illegal Hate Speech Online). Prav tako je Evropska komisija leta 2018 vzpostavila (in leta 2022 dogradila) tudi Kodeks ravnanja glede dezinformacij, kjer so se predstavniki spletnih platform, družbenih omrežij, oglaševalcev in oglaševalske industrije dogovorili o samoregulativnem kodeksu ravnanja za obravnavanje širjenja dezinformacij na spletu in lažnih novic (Evropska komisija, 2018, 2022; Evropska unija, 2025).

Učenci skozi dejavnost soustvarjanja razvijajo etično in aktivno državljsko držo. Soustvarjanje *Kodeksa digitalne etike in skrbi za skupno dobro* je avtentično ustvarjalno-etično dejanje učencev, skozi katerega razvijajo aktivno državljsko držo in gradijo skupne standarde ravnanja ter lastništvo nad skupnim prostorom.

Koraki

- Učitelj opredeli vlogo kodeksov in namen dejavnosti.
- Učenci v skupini izberejo eno vrednoto, ki jo mora digitalno okolje spodbujati in krepiti (npr. odgovornost, pravičnost, raznolikost, spoštovanje, solidarnost).
- Upoštevajoč vrednoto, ki so jo izbrali, vsaka skupina prispeva najmanj en stavek za *Kodeks digitalne etike in skrbi za skupno dobro* (npr. Ne delimo vsebin, ki ponižujejo druge. Na spletu spoštujemo vse jezike, kulture in identitete. Skrbimo za skupno dobro tudi v digitalnem svetu.)

Četrta dejavnost: Refleksija (10 min)

V procesu refleksije učenci povežejo osebne izkušnje z družbenimi vrednotami, kot so odgovornost, spoštovanje, pravičnost, solidarnost, spoštovanje človekovega dostojanstva, enakost, človekove pravice in svoboščine.

Vodilna vprašanja:

- Kaj si se danes naučil o raznolikosti v digitalnem okolju?
- Zakaj je raznolikost v teh okoljih pomembna?
- Kaj pomeni skrbeti za skupno dobro na spletu?

Kateri bo tvoj prvi korak, ki ga boš sprejel, da boš v digitalnih okoljih ravnal etično in odgovorno?

Viri

- Awbrey, S. M. (2007). The Dynamics of Vertical and Horizontal Diversity in Organization and Society. *Human Resource Development Review*, 6(1), 7–32.
- Bauman, Z. (1989). *Modernity and the Holocaust*. Polity Press.
- Bell, M. (2002). *Anti-discrimination law and the European Union*. Oxford University Press.
- Bellamy, R., in Lacey, J. (2017). *Political theory and the European Union*. Routledge.
- Bieber, F. (2018). *The rise of authoritarianism in the Western Balkans*. Palgrave Macmillan.
- Blauberger, M., in Kelemen, R. D. (2017). Can courts rescue national democracy? Judicial safeguards against democratic backsliding in the EU. *Journal of European Public Policy*, 24(3), 321–336.
- Brubaker, R. (1992). *Citizenship and nationhood in France and Germany*. Harvard University Press.
- Cartledge, P. (1993). *The Greeks: A portrait of self and others*. Oxford University Press.
- Castles, S., in Miller, M. J. (2009). *The age of migration: International population movements in the modern world* (4. izdaja). Palgrave Macmillan.
- Cooper, F. (2005). *Colonialism in question: Theory, knowledge, history*. University of California Press.
- Craig, P., in de Búrca, G. (2020). *EU law: Text, cases, and materials* (7. izdaja). Oxford University Press.
- de Búrca, G. (2009). The European Court of Justice and the international legal order after Kadi. *Harvard International Law Journal*, 51(1), 1–49.
- Diez, T. (2005). Constructing the self and changing others: Reconsidering “normative power Europe”. *Millennium: Journal of International Studies*, 33(3), 613–636.
- Ellis, E., in Watson, P. (2012). EU anti-discrimination law. V C. Barnard in S. Peers (ur.), *European Union Law* (str. 647–676). Oxford University Press.
- El-Tayeb, F. (2011). *European others: Queering ethnicity in postnational Europe*. University of Minnesota Press.
- Equinet. (2021). Collection and use of complaints data by equality bodies. <https://equineteurope.org/wp-content/uploads/2021/07/Collection-and-use-of-complaints-data.pdf>
- EUR-Lex (b. d.). Klavzula o mirovanju (člen 7 PEU). <https://eur-lex.europa.eu/SL/legal-content/glossary/suspension-clause-article-7-of-the-treaty-on-european-union.html>
- EUR-Lex (b. d.). Listina Evropske unije o temeljnih pravicah [Povzetek zakonodaje EU], <https://eur-lex.europa.eu/SL/legal-content/summary/charter-of-fundamental-rights-of-the-european-union.html>
- European Institute for Gender Equality (2022). *Gender Equality Index 2022: The COVID-19 pandemic and care*. <https://eige.europa.eu/publications/gender-equality-index-2022>
- European Union Agency for Fundamental Rights (2022). *Fundamental Rights Report 2022*. <https://fra.europa.eu/en/publication/2022/fundamental-rights-report-2022>
- European Union Agency for Fundamental Rights (2024). *Roma survey 2024*. <https://fra.europa.eu/en/project/2024/roma-survey-2024>
- Evropska komisija (2019). *Special Eurobarometer 493: Discrimination in the EU*. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2251>
- Evropska komisija (2020). *Unija enakosti: Akcijski načrt EU proti rasizmu 2020–2025*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0565>

- Evropska komisija (2021a). *EU founding values: Commission starts legal action against Hungary and Poland for violations of fundamental rights of LGBTIQ people*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_3668
- Evropska komisija (2021b). *Predlog uredbe o harmoniziranih pravilih za umetno inteligenco (Zakon o umetni inteligenci)* (COM(2021) 206 final). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0206>
- Evropska komisija (2022). *Poročilo o vladavini prava 2022: Stanje vladavine prava v Evropski uniji*. https://ec.europa.eu/info/publications/2022-rule-law-report_en
- Evropska komisija (2023, 22. marec). *Izjava predsednice von der Leyen o boju proti rasizmu*. s https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_23_1828
- Evropska komisija (2016). *EU code of conduct on countering illegal hate speech online*. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/racism-and-xenophobia/eu-code-conduct-countering-illegal-hate-speech-online_en European Commission+1
- Evropska komisija (2018). *EU code of practice on disinformation*. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/2018-code-practice-disinformation> digital-strategy.ec.europa.eu+1
- Evropska komisija (2022). *Strengthened code of practice on disinformation 2022*. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation>
- Evropska unija (2016). *Listina Evropske unije o temeljnih pravicah. Uradni list Evropske unije, C 202*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT> EUR-Lex+1
- Evropska unija (2025). *Code of conduct on disinformation*. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/code-conduct-disinformation> digital-strategy.ec.europa.eu+1
- Favell, A. (1998). *Philosophies of integration: Immigration and the idea of citizenship in France and Britain*. Palgrave Macmillan.
- Favell, A. (2014). *Immigration, integration and mobility: New agendas in migration studies essays 1998–2014*. ECPR Press.
- Favell, A., in Hansen, R. (2002). Markets against politics: Migration, EU enlargement and the idea of Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 28(4), 581–601.
- Follesdal, A., in Hix, S. (2006). Why there is a democratic deficit in the EU: A response to Majone and Moravcsik. *Journal of Common Market Studies*, 44(3), 533–562.
- Fraser, N. (2009). *Scales of justice: Reimagining political space in a globalizing world*. Columbia University Press.
- Geddes, A., in Scholten, P. (2016). *The politics of migration and immigration in Europe* (2. izdaja). SAGE.
- Gilroy, P. (2004). *Postcolonial melancholia*. Columbia University Press.
- Goody, J. (2004). *Islam in Europe*. Polity Press.
- Grimmel, A., in Giang, S. M. (ur.). (2017). *Solidarity in the European Union: A fundamental value in crisis*. Springer.
- Habermas, J. (2001). *The postnational constellation: Political essays*. MIT Press.
- Hall, S. (2017). *Selected political writings: The great moving right show and other essays*. Duke University Press.
- Inglehart, R., in Norris, P. (2016). Trump, Brexit, and the rise of populism: Economic have-nots and cultural backlash. *Faculty Research Working Paper Series* (RWP16-026). Harvard Kennedy School. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2818659>
- Joppke, C. (2017). *Is multiculturalism dead? Crisis and persistence in the constitutional state*. Polity Press.

- Kantola, J., in Lombardo, E. (2017). *Gender and political analysis*. Red Globe Press.
- Katz, S. T. (1994). *The Holocaust in historical context* (Vol. 1). Oxford University Press.
- Keil, S., in Arkan, Z. (ur.). (2015). *The EU and member state building: European foreign policy in the Western Balkans*. Routledge.
- Kelemen, R. D. (2020). The European Union's authoritarian equilibrium. *Journal of European Public Policy*, 27(3), 481–499.
- Kóczé, A. (2021). *Racialization: Racial oppression of Roma*. V I. Ness in Z. Cope (ur.), *The Palgrave Encyclopedia of Imperialism and Anti-Imperialism* (str. 2293–2302). Palgrave Macmillan.
- Krzyżanowski, M. (2018). Discursive shifts in ethno-nationalist politics: On politicization and mediatization of the 'refugee crisis' in Poland. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 16(1–2), 76–96.
- Kymlicka, W. (2007). *Multicultural odysseys: Navigating the new international politics of diversity*. Oxford University Press.
- Kymlicka, W. (2015). Solidarity in diverse societies: Beyond neoliberal multiculturalism and welfare chauvinism. *Comparative Migration Studies*, 3(17). <https://doi.org/10.1186/s40878-015-0017-4>
- Lavenex, S. (2017). On the fringes of the European peace project: The neighbourhood policy's functionalist hubris and political myopia. *British Journal of Politics and International Relations*, 19(1), 63–76. <https://doi.org/10.1177/1369148116685299>
- Manners, I. (2002). Normative power Europe: A contradiction in terms? *Journal of Common Market Studies*, 40(2), 235–258.
- Manners, I., in Murray, P. (2016). The end of a noble narrative? European integration narratives after the Nobel Peace Prize. *Journal of Common Market Studies*, 54(1), 185–202.
- Margalit, A. (1996). *The decent society*. Harvard University Press.
- Mitchell, K. (2012). Student mobility and European identity: Erasmus study as a civic experience? *Journal of Contemporary European Research*, 8(4), 490–518.
- Noble, S. U. (2018). *Algorithms of oppression: How search engines reinforce racism*. New York University Press.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (2025). *The integration of children of immigrants in OECD countries*. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/06/the-integration-of-children-of-immigrants-in-oecd-countries_64b6cd98/acec9b49-en.pdf
- Pagden, A. (2001). *Peoples and empires: A short history of European migration, exploration, and conquest, from Greece to the present*. Modern Library.
- Parey, M., in Waldinger, F. (2011). Studying abroad and the effect on international labor market mobility: Evidence from the introduction of ERASMUS. *The Economic Journal*, 121(551), 194–222.
- Schimmelfennig, F. (2018). European integration (theory) in times of crisis: A comparison of the Euro and Schengen crises. *Journal of European Public Policy*, 25(7), 969–989.
- Sedelmeier, U. (2017). Political safeguards against democratic backsliding in the EU: The limits of material sanctions and the scope of social pressure. *Journal of European Public Policy*, 24(3), 337–351.
- Shore, C. (2011). European governance or governmentality? The European Commission and the future of democratic governance. *European Law Journal*, 17(3), 287–303.
- Stone L. (2019). Quantifying the Holocaust: Hyperintense kill rates during the Nazi genocide. *Science advances*, 5(1), eaau7292. <https://doi.org/10.1126/sciadv.aau7292>.
- Taylor, C. (2003). *Modern social imaginaries*. Duke University Press.

- Tocci, N. (ur.). (2008). *Who is a normative foreign policy actor? The European Union and its global partners*. Centre for European Policy Studies. <https://www.files.ethz.ch/isn/55957/CEPS%20Pb%202008-05%20Who%20is%20a%20Normative%20Foreign%20Policy%20Actor.pdf>
- Törnquist-Plewa, B. (2024). After All These Years, Still Divided by Memories? East Central Europe and European Union Politics of Memory Twenty Years after the Enlargement. *East European Politics and Societies*, 38(4), 1080–1092.
- Touraine, A. (1995). *Critique of modernity*. Blackwell.
- Trauner, F., in Wolff, S. (2014). The negotiation and contestation of EU migration policy instruments: A research framework. *European Journal of Migration and Law*, 16(1), 1–18. <https://doi.org/10.1163/15718166-12342052>
- Triandafyllidou, A. (2024). Migration and globalization: Dynamics and contradictions. V *Political science and public policy 2024* (str. 1–23). Edward Elgar Publishing.
- Vertovec, S. (2023). *Super-diversity: Migration and social complexity*. Routledge.
- Wodak, R. (2015). *The politics of fear: What right-wing populist discourses mean*. SAGE.
- Yerushalmi, Y. H. (1996). *Zakhor: Jewish history and Jewish memory*. University of Washington Press.
- Zeitlin, J., in Vanhercke, B. (2014). *Socializing the European Semester? Economic governance and social policy coordination in Europe 2020* (SIEPS Report No. 2014:7). Swedish Institute for European Policy Studies.

3.

RAZNOLIKOST OKRAJ EU: GLOBALNE PERSPEKTIVE

Uvod

Čeprav EU predstavlja enega najbolj ambicioznih poskusov institucionalizacije raznolikosti, slednje presega evropske meje in se umešča v širši okvir globalnega sobivanja. V dobi medsebojne (so)odvisnosti je jasno, da raznolikosti ne moremo razumeti zgolj skozi regionalne okvire, temveč kot globalni pojav, ki se oblikuje na presečišču zgodovine kolonializma, sodobnih migracij, digitalne transformacije in kulturnih industrij⁴ (Appadurai, 2006; Vertovec, 2015). V globalnem prostoru raznolikost ni le pravno in politično vprašanje, temveč tudi družbeno, ekonomsko in jezikovno; ta vprašanja namreč narekujejo razprave o tem, kdo ima dostop do **priznanja, zastopanosti in participacije** in kako. Medtem ko EU raznolikost pogosto umešča v okvir »enotnosti v raznolikosti«, globalne perspektive razkrivajo mnogo bolj razpršeno logiko. Organizacija združenih narodov (OZN), Organizacija združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo (UNESCO), regionalne organizacije in civilnodružbena gibanja oblikujejo lastno razumevanje raznolikosti, ki je pogosto odvisna od specifičnih zgodovinskih in družbenopolitičnih kontekstov. UNESCO je denimo razglasil kulturno raznolikost za »skupno dediščino človeštva« (UNESCO, 2001), medtem ko OZN v svojih agendah raznolikost povezuje predvsem z mirom, človekovimi pravicami in trajnostnim razvojem (Združeni narodi, 2015). Afriška unija (AU) in Organizacija ameriških držav (OAS) pa razvijata raznolike regionalne prakse, v katerih raznolikost ni zgolj vprašanje identitet, temveč tudi boj za postkolonialno pravičnost in odpravljanje globalnih neenakosti (Ndlovu-Gatsheni, 2020).

Globalna raznolikost se ne kaže le v kulturnih razlikah, temveč predvsem v razkoraku med univerzalizmom in partikularizmom. **Splošna deklaracija človekovih pravic** (1948) je univerzalno razglasila enakost, toda v praksi se ta še vedno sooča z očitki **zahodnocentričnosti in kulturnega imperializma** (Mutua, 2002). Napetost med univerzalističnimi koncepti enakih pravic in specifičnimi kulturnimi, političnimi ali verskimi normami tako oblikuje ključni izziv pri uresničevanju globalne raznolikosti in človekovih pravic.

4 V grobem gre za področje gospodarstva, ki se ukvarja z ustvarjanjem, produkcijo, distribucijo in trženjem (kulturnih) dobrin, katerih glavna dodana vrednost izhaja iz njihovega simbolnega pomena, ne zgolj uporabnosti.

Slika 25: Razglasitev Splošne deklaracije človekovih pravic

FDR Presidential Library & Museum. (28. 2. 2008). *Eleanor Roosevelt drži plakat Splošne deklaracije človekovih pravic* (v angleščini), Lake Success, New York, november 1949 [fotografija]. <https://tinyurl.com/4d8m3n5w>

Postkolonialni teoretiki, kot sta Said (1978) in Spivak (1999), opozarjajo, da je diskurz (o) raznolikosti pogosto oblikovan z vidika globalnega Severa, ki si pridržuje pravico, da določa, kaj šteje kot legitimna raznolikost. To odpira vprašanje širše pravičnosti: Kdo ima možnost opredeliti in artikulirati svoj glas v globalnem prostoru? Eden ključnih elementov globalne raznolikosti je povezan z **mobilitetjo**. Globalizacija je pospešila migracije, turizem in medkulturne stike, vendar na neenake načine. Za ene pomeni mobilnost privilegij – možnost študija, dela in kulturne izmenjave –, za druge pa prisilo, beg pred konflikti, podnebnimi spremembami in revščino (Castles in Miller, 2009). Ta razlika ustvarja nove oblike globalnih hierarhij, kjer so določene oblike raznolikosti sprejete kot obogatitev, druge pa kot grožnja. Primer begunske krize v Evropi ali omejevalnih migracijskih politik v ZDA razkriva, da je raznolikost vedno selektivno sprejeta, pogosto pogojena z ekonomskimi in varnostnimi interesi (Shachar, 2009).

Poleg migracij je globalna raznolikost tesno povezana s **kulturnimi industrijami in globalnim kapitalizmom**. Kulturna dediščina, jezik in tradicije so vse pogostejše predmet globalnega turizma in tržnih praks, kjer so kulturne razlike predstavljene kot eksotično blago za potrošnjo (MacCannell, 1999). Dober primer slednjega predstavljajo tradicionalni rituali in obredi v državah Jugovzhodne Azije, kot so balijske poročne ceremonije ali budistični festivali na Tajskem. Te se namreč pogosto komercializirajo in prilagajajo pričakovanjem turistov, kar vodi k idealizirani, poenostavljeni in včasih stereotipizirani predstavitvi lokalnih identitet. Ta proces prinaša možnosti za gospodarski razvoj lokalnih skupnosti, a hkrati

grozi z banalizacijo in komercializacijo kultur, ki so reducirane na stereotipe in spektakle (Comaroff in Comaroff, 2009). UNESCO se zoperstavlja tem trendom z zaščito nesnovne kulturne dediščine, toda kritiki opozarjajo, da tudi ti procesi pogosto sledijo logiki globalnih hierarhij, kjer ima večjo moč definicije globalni Sever. V zadnjem desetletju se pojavlja še ena nova dimenzija: **digitalna raznolikost**. Internet in digitalne platforme so ustvarili transnacionalne skupnosti in omogočile manjšinam, da širijo svoje glasove na globalni ravni (Castells, 2009). A hkrati digitalni prostor prinaša tudi nove oblike izključevanja: algoritmične pristranskosti, sovražni govor in digitalne vrzeli, ki marginalizirajo globalni jug (Couldry in Mejias, 2019). Tako postaja jasno, da globalna raznolikost ni samo kulturno vprašanje, temveč tudi tehnološko in politično vprašanje moči.

V nadaljevanju bomo zato obravnavali raznolikost v **širšem globalnem okviru**, ki presega izkušnjo EU. Najprej bomo razpravljali o **medkulturnem dialogu in globalni solidarnosti**, kjer se raznolikost prepleta z mirom, človekovimi pravicami in transnacionalnimi oblikami sodelovanja. Nato bomo osvetlili **primere institucionalnega udejanjanja raznolikosti onkraj EU**, pri čemer bomo pozornost namenili OZN, Svetu Evrope in UNESCO, ki raznolikost uokvirjajo skozi človekove pravice, migracije in kulturno dediščino. Posebej bomo izpostavili razumevanje kulturne dediščine kot skupne dobrine človeštva. Poglavje sklenemo s kritično obravnavo **izzivov in paradoksov globalne raznolikosti**, kjer se razkrijejo meje univerzalističnih pristopov, zlasti v luči **zahodnocentričnosti** in vpliva **globalnega turizma**, ki raznolikost pogosto komercializira in reducira na potrošno blago.

Razmerja moči, medkulturni dialog in globalna solidarnost v (post)kapitalističnem svetu

Bistvo raznolikosti še danes najbolje povzame misel Theodorja W. Adorna, enega od ustanoviteljev Inštituta za družbene raziskave, bolj znanega pod imenom frankfurtska šola, ki je v delu *Dialektika razsvetljenstva* s soavtorjem Maxom Horkheimerjem (1947) že v štiridesetih letih 20. stoletja zapisal, da gre za to, da so

lahko ljudje »brez strahu različni«. V delu, ki je eno od temeljnih besedil kritične teorije družbe, avtorja trdita, da je razsvetljenska tradicija, na kateri je utemeljena zahodna (evropska) civilizacija, doživela največji neuspeh z vzponom totalitarnih režimov, kulturne industrije in

Slika 26: Theodor W. Adorno, nemški filozof, sociolog, muzikolog, glasbeni kritik in skladatelj, ki je – kot preostali predstavniki frankfurtske šole – iz političnih razlogov in zaradi preganjanja Judov leta 1938 emigriral iz Nemčije v ZDA in tam ostal do leta 1953.

Shapiro, J. J. (1964). *Nemški filozof Theodor W. Adorno* [fotografija]. V Wikipedija: prosta enciklopedija. <https://tinyurl.com/42unu37n>

potrošniškega kapitalizma. Od osemdesetih let 20. stoletja dalje je slednji v posodobljeni in radikalizirani obliki **neoliberalizma** začel prevladovati v vse večjem delu sveta.

Neoliberalizem pri tem razumemo kot 1) ideologijo, katere nosilci in zagovorniki so globalne družbene elite (menedžerji in direktorji velikih transnacionalnih korporacij, korporativni lobisti, vplivni novinarji, strokovnjaki za odnose z javnostmi, intelektualci in publicisti, zvezdniki in javne osebe, visoki državni uradniki in politiki itd.), ki širijo javni diskurz o idealizirani podobi sveta potrošništva ter prostega in enotnega globalnega trga. Neoliberalizem je tudi 2) mentaliteta oblasti oziroma način vladanja, ki temelji na zagovarjanju podjetniških vrednot, kot so tekmovalnost, individualizem, decentralizacija, in ki poudarja samostojnost in moč posameznika ter prenos centralne državne oblasti na manjše lokalizirane enote. In ne nazadnje 3) se neoliberalizem manifestira kot neposredne javne politike, ki vodijo v deregulacijo (gospodarstva), liberalizacijo (trgovine in proizvodnje) in privatizacijo (podjetij v državni lasti). Nadalje te politike pomenijo tudi zmanjševanje davkov (še zlasti za podjetja in ljudi z visokimi dohodki), krčenje javnih služb in socialnih programov, zmanjševanje javnega sektorja, preprečevanje inflacije tudi na račun večje nezaposlenosti, zmanjševanje vloge sindikatov, odpravljanje omejitev za globalne finančne in trgovinske tokove in ustanavljanje možganskih trustov, ki reproducirajo nujnost neoliberalnega modela (Steger in Roy, 2010), pri čemer operirajo z neoliberalnimi strategijami, kot so »fleksibilnost trga dela in posameznika«, »vitka država«, »kolektivna neodgovornost«, pa tudi distanca do vsega tujega in različnega, brezalternativnost, fatalizem, konstrukcija družbenega problema kot problema posameznika, država kot neučinkovita družbena institucija, tradicionalizem itd. (Trdina in Pušnik, 2010).

Z vidika zagovarjanja raznolikosti kot etičnega načela je neoliberalna ideologija problematična zlasti v njenem individualističnem imperativu, da je merilo posameznikove vrednosti njegov uspeh ali neuspeh v družbi. V skladu s to »implicitno teorijo pravičnega sveta« pride torej posameznik do svojih dosežkov s trdim delom in s čim boljšim položajem v konkurenci preostalih. Komur ne uspe, si je sam kriv. Pripadniki manjšinskih ali ranljivih družbenih skupin, priseljenci itd. se zaradi svojega deprivilegiranega in marginaliziranega položaja težje podredijo tem pričakovanjem, zato v družbi pogosto naletijo na odpor, izkoriščanje, diskriminacijo, pokroviteljstvo in stereotipe o njihovi družbeni manjvrednosti in zaostalosti. Očitani so jim lenoba, nezanimanje, asocialnost, uživanje, brezdelje, kriminal, saj mora prav tak odnos pripadnik dominantne skupine v zahodnih družbah ponotranjiti, če naj bo uspešen (Nastran Ule, 1999). S tem se v domnevno enakopravni demokratični družbi »enakih« reproducira t. i. »**teorija gnilega jabolka**«, po kateri se krči povezava posameznik – družba in prevlada domneva, da je družbeni kontekst neproblematičen in da je neuspeh

posameznika posledica njegovega odklonskega ali neustreznega delovanja. Problemi postanejo individualizirani, izjemni pojavi, ki razbremenjujejo družbo kot celoto, predvsem pa vladajoče družbene (politične, ekonomske, izobraževalne, medijske, akademske) elite. Te dominantne skupine, ki imajo zlasti ekonomsko in politično moč, lahko tudi same razmeroma arbitrarno določajo, katere človeške razlike so v določenem trenutku zaželeni ali nezaželeni, in stereotipi, ki so obravnavani že v prvem poglavju, imajo pri tem pomembno politično vlogo opravičevanja oziroma racionaliziranja obstoječega stanja v družbi in privilegijev dominantne skupine.

Slika 27: Zaposljivost žensk v t. i. »moških poklicih« se je med vojnama v številnih državah povečala.

WWII Women's Memorial Foundation. (b. d.). [Fotografija]. <https://tinyurl.com/Scvfycfy>

V zgodovini je bilo kar nekaj primerov, kako so vladajoče skupine v posameznih državah priznale poln človeški potencial prej stigmatiziranim družbenim skupinam. Ko se je v prvi in zlasti v drugi svetovni vojni, ker je bila večina moških na bojiščih, izkazalo za potrebno, da so ženske prevzele do takrat »tradicionalno moške« poklice, ne pa tudi enakega plačila, se za spolne razlike niso več menili. Podobno so v oborožene sile (na primer v ZDA) začeli sprejemati tudi ženske in temnopolte, ko je nastopila potreba po večjem številu vojakov za boj v drugi svetovni vojni (WWII Women's Memorial Foundation, b. d.).

Stereotipi so del družbenih odnosov in ne le del človekovega kognitivnega aparata, zato njihova navidezna stabilnost in nespremenljivost nimata toliko psiholoških, ampak predvsem družbenostrukturne vzroke. Kot »politično orožje« (Oakes, Haslam in Turner, 1999) so stereotipi sposobni vključevati različna ideološka stališča v prevladujoči okvir t. i. zdravega razuma in so pogosto del političnega konflikta ter zelo pragmatično sredstvo, s katerim je mogoče upravičiti skoraj vsako dejanje. Pri tem je treba vedno upoštevati zgodovinski

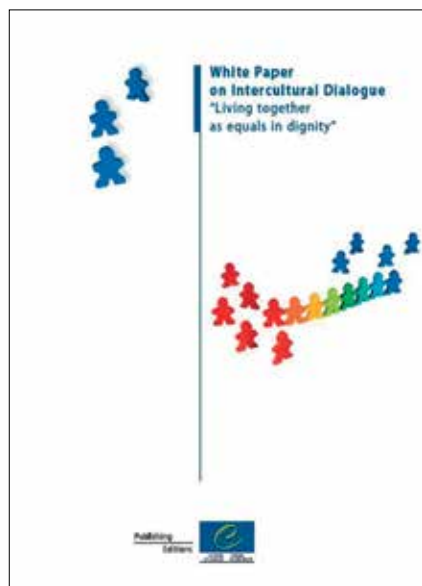
okvir njihovega nastanka, kar nemalokrat pomeni kritiko obstoječih vladajočih razmerij moči ter distribucije virov in kapitala tako na nacionalni kot tudi na globalni ravni. Brez teorije konstrukcije socialnih razlik med večinskimi in manjšinskimi skupinami na nacionalni in globalni ravni je razlaga stereotipov po navadi prepuščena biološkim teorijam. Te pa spregledajo pomembno dejstvo, da so si ljudje v izhodišču neenaki prav zaradi zgodovinskih dejstev, različno razporejene družbene moči kot posledice stereotipov itd., zato so prav družbene manjšine, na primer priseljenci, pogosta tarča stereotipov, opravljanja nižje kvalificiranih ali nekvalificiranih poklicev, diskriminacije na delovnem mestu, v izobraževalnem in zdravstvenem sistemu, v vsakdanjem življenju itd.

»Spomnim se pogovora z nekdanjo sošolko, prav tako iz družine priseljencev (iz Bosne in Hercegovine, op. a.), ki je po zaključku študija dolgo iskala zaposlitev v svoji stroki (v Sloveniji, op. a.). Ob kavi mi je dejala: „Ne vem ... Res mislim, da bi bilo bolje, da sem Mojca. Kaj mi pomaga ne vem kakšna izobrazba, če vem, da ne bom dobila iste službe kot ostale Mojce ...“ (Bajrektarević, 2025).

Medkulturni dialog

Kako torej v takšnih globalnih razmerah pestrosti razlik in družbene neenakosti »živeti skupaj v enakopravnosti in dostojanstvu«, kot je cilj **Bele knjige Sveta Evrope o medkulturnem dialogu**, ki je leta 2008 izšla kot rezultat posvetovanj med vladami držav članic Sveta Evrope, strokovnjaki, mednarodnimi organizacijami, nevladnimi organizacijami, predstavniki etničnih in religijskih skupnosti ter širšo javnostjo? Glavno sporočilo tega dokumenta je zajeto v petih akcijskih področjih: 1) Evropa mora izboljšati demokratično upravljanje

kulturne raznolikosti z vidika obstoječih oblik diskriminacije, sovražnega govora proti manjšinam itd.; 2) Evropa mora omogočiti izobraževanje za razvoj veščin, ki so potrebne za življenje v kulturno raznolikem okolju; 3) Evropa mora razviti strukture in možnosti za participacijo in demokratično državljanstvo ter za večje spodbujanje in opolnomočenje manjšin pri njihovi vključitvi v demokratični dialog; 4) Evropa potrebuje večje in boljše prostore za medkulturni dialog s pomočjo zlasti medijev, civilne družbe

Slika 28: Bela knjiga Sveta Evrope o medkulturnem dialogu – živeti skupaj v enakopravnosti in dostojanstvu

Svet Evrope. (2010). *Bela knjiga Sveta Evrope o medkulturnem dialogu »Živeti skupaj v enakopravnosti in dostojanstvu«* [naslovnica]. <https://tinyurl.com/yc73d58p>

in religijskih skupnosti; 5) načela medkulturnega dialoga morajo navdihniti tudi odnose na mednarodni ravni. Osrednje vprašanje pa je seveda, kako ta normativna načela uresničiti v praksi, da ne ostanejo zgolj na ravni etičnega kompasa oziroma leporečja. To je eden izmed najpomembnejših izzivov že na ravni nacionalnih držav, še toliko bolj pa na globalni ravni, kjer sta spričo vojaških konfliktov in zaostrovanj, geopolitičnih in ekonomskih interesov, etničnih spopadov, genocidov ipd. medkulturni dialog in globalna solidarnost kljub vse bolj javno in jasno artikuliranim civilnodružbenim pobudam še vedno zelo daleč od uresničitve.

Globalna solidarnost

Globalno solidarnost bi lahko razumeli kot obliko družbene povezanosti, odgovornosti in sočutja, ki presega nacionalne in kulturne meje ter temelji na prepoznavanju medsebojne odvisnosti celotne človeške skupnosti, vključno z upoštevanjem naravnega okolja, zagovarjanjem pravičnosti, miru, enakega dostopa do virov in spoštovanja dostojanstva vseh ljudi. Pomeni prostovoljno zavzetost za skupno dobro in kolektivno odgovornost do ljudi na globalni ravni ne glede na etnično pripadnost, raso, religijo, razred itd. s cilji, ki so usmerjeni v ublažitev globalnih izzivov, kot so revščina, neenakost, podnebne spremembe, zdravstvene krize in kršitve človekovih pravic.

Teoretsko se ideji globalne solidarnosti približa britansko-gansko-ameriški filozof in kulturolog **Kwame Anthony Appiah** s konceptom »ukoreninjenega kozmopolitizma«, ki poudarja skupne človeške sposobnosti in univerzalne vrednote ter predpostavlja, da smo posamezniki tudi državljani sveta v smislu etične pripadnosti, ki presega politične, nacionalne in druge meje, ob hkratnem spoštovanju kulturnega pluralizma in raznolikosti partikularnih identitet in načinov življenja. V svojih delih, kot je *Cosmopolitanism: Ethics in a World of Strangers* (2006), se zavzema za priznavanje naše skupne človeškosti in spoštljiv medkulturni dialog pri reševanju globalnih izzivov. To pomeni gradnjo solidarnosti, ki ni človekova pravna dolžnost, ampak predvsem njegova etična izbira, na ideji skupnega sveta, potencialu za medkulturno razumevanje in empatiji, ne pa na togih, esencializiranih identitetah posameznikov in skupin.

Slika 29: Kwame Anthony Appiah

Fronteiras do Pensamento. (12. 8. 2012). Kwame Anthony Appiah [fotografija]. V Wikipedija: prosta enciklopedija. <https://tinyurl.com/5b348r7m>

Podjetja oziroma trg dela in izobraževalni sistem sta dve (naj)pomembn(ejš)i področji, ki bodisi dodatno utrjujeta in hierarhizirata obstoječe razlike med posamezniki in družbenimi skupinami ali pa prispevata k zavedanju, osmišljanju in priznavanju raznolikosti kot družbene realnosti in obogatitve ob uveljavljanju enakopravnega sodelovanja vseh ljudi v procesu dela ali izobraževanja. V drugem primeru govorimo o t. i. pedagogiki raznolikosti (Prengel, 1993) ali pristopih pedagogike, ki se zaveda raznolikosti na temelju zavzemanja za večjo pravičnost, enakopravnost, udejstvovanje in svobodo za vse ljudi (Leiprecht, 2011).

Večkulturno izobraževanje

Pedagogika raznolikosti in znotraj nje **večkulturno izobraževanje** sta se razvila kot odziv na družbene spremembe, zlasti migracije in globalizacijo, ki prinašajo večplastno heterogenost v učilnice. Utemeljena sta na prepričanju, da je raznolikost v kulturah, jezikih, spolnih identitetah itd. predvsem dragocen vir učenja, ne pa zgolj izziv. Glavni cilj pedagogike raznolikosti je opolnomočiti učitelje in učence z močnimi socialnimi kompetenca-mi ter spodbuditi kritično in reflektivno razmišljanje o identitetah in neenakostih (DivEdu EduSkills Plus, 2021). Teoretski temelji pedagogike raznolikosti so že izpostavljeni multikulturalizem; interkulturalizem, ki izhaja predvsem iz aktivnega sodelovanja različnih družbenih skupin, podpira dinamičnost kulturne raznolikosti in s prakticiranjem medkulturnih interakcij zagovarja empatijo in kulturno diverzitet; teoriji presečnosti in inkluzivne pedagogike, ki izhaja iz pravic ranljivih in marginaliziranih skupin ter se zavzema za njihovo participacijo na vseh področjih življenja. **Inkluzija** je tu mišljena kot koncept, ki presega integracijo in si prizadeva spremeniti obstoječe sisteme in institucije ter fizične in simbolne družbene strukture na podlagi spremembe perspektive, ki vsem omogoči udejstvovanje (DivEdu EduSkills Plus, 2021). In ne nazadnje pedagogika raznolikosti črpa svoje ideje iz **kritične pedagogike**, katere zgodovinski nastavki segajo že v sredino sedemdesetih let 20. stoletja, močnejše zastopana pa postane v osemdesetih in devetdesetih letih z zagovarjanjem emancipatornega potenciala izobraževalnega procesa šolanja kot širšega boja za posameznikove pravice in občo družbeno pravičnost s pomočjo novo ustvarjenega izobraževalnega okolja, v katerem znajo učitelji in učenci prepoznavati družbene neenakosti, nepravilnosti in diskriminacijo; ki šolo dojema kot ustvarjalko možnosti za družbeno transformacijo; ki kritično vrednoti povezavo med družbeno močjo in produkcijo znanja; ki omogoča perspektivo deprivilegiranega, marginaliziranega človeka; ki presega meje med učenjem v izobraževalnem sistemu in vsakdanjim življenjem in ki krepi vlogo aktivnega državljanstva.

Model medkulturne vzgoje in izobraževanja, kot ga je v Sloveniji razvila dr. Marjanca Ajša Vižintin (2014) z Inštituta za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, izhaja iz čim bolj celostnega pogleda na proces vključevanja otrok priseljencev in temelji na meddisciplinarnem pristopu s ciljem uspešnejšega vključevanja in razvoja medkulturnega dialoga na šolah.

Za učinkovito doseganje tega cilja je predlaganih sedem področij delovanja: 1) medkulturnost kot pedagoško-didaktično načelo; 2) sistemska podpora; 3) učitelji z razvijajočo se medkulturno zmožnostjo; 4) razvoj zavedanja o večkulturni družbi pri vseh učnih predmetih; 5) razvoj medkulturnega dialoga na šoli; 6) sodelovanje šole s (starši) priseljenci; 7) sodelovanje šole z lokalno skupnostjo.

Slika 30: Sedempodročni model medkulturne vzgoje in izobraževanja avtorice dr. Marjance Ajše Vižintin

Vižintin, M. A. (b. d.). *Medkulturni model vključevanja* [ppt. drsnica]. Posvet Krepitev socialnih in državljskih kompetenc strokovnih delavcev. <https://tinyurl.com/m8hwc3j8>

Primeri udejanjanja raznolikosti onkraj EU

Udejanjanje raznolikosti v globalnem kontekstu odpira povsem drugačne dimenzije kot v okviru EU. Medtem ko EU vzpostavlja relativno konsistenten pravni, institucionalni in finančni okvir, globalni mehanizmi temeljijo predvsem na mehki moči deklaracij, priporočil in normativnih dokumentov, ki nimajo enake zavezujoče narave. To pomeni, da je globalno upravljanje raznolikosti veliko bolj kompleksno, saj univerzalne norme pogosto naletijo na politične omejitve, selektivno implementacijo in geopolitične hierarhije.

Organizacija združenih narodov (OZN)

Že **Ustanovna listina OZN (1945)** je utemeljevala, da je eden ključnih ciljev te organizacije spodbujanje »človekovih pravic in temeljnih svoboščin za vse, brez razlikovanja glede na raso, spol, jezik ali vero«. Sprejetje **Splošne deklaracije človekovih pravic (1948)** je pomenilo prvi poskus oblikovanja univerzalnega normativnega okvira za raznolikost in enakost. Dokument je simbolno odprl prostor, v katerem je bila raznolikost priznana kot univerzalna vrednota človeštva. Toda prav ta univerzalizem je sprožil razprave o njegovi zahodnocentrični logiki. Kritiki iz globalnega Juga so opozarjali, da deklaracija temelji na liberalno-individualistični tradiciji in zanemara kolektivne dimenzije raznolikosti, ki so v številnih neevropskih družbah ključne (Mutua, 2002).

Ta (normativna) napetost je spodbudila oblikovanje dveh dopolnilnih dokumentov: **Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah (1966a)** in **Mednarodnega pakta o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (1966b)**. Oba sta razširila razumevanje raznolikosti in univerzalizma z vključitvijo kulturnih, jezikovnih in kolektivnih pravic. Vendar je ravno ta razširitev razkrila, da globalno upravljanje raznolikosti ni linearno, temveč proces

stalnega pogajanja med univerzalizmom in partikularizmom, med globalnimi institucijami in državami članicami, pa tudi med globalnim Severom in Jugom. V šestdesetih letih je bila sprejeta **Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije (1965)**, ki je nastala v obdobju dekolonizacije in boja proti apartheidu. Posebnost konvencije je bila uvedba nadzornih mehanizmov, s katerimi so bile države zavezane redno poročati o implementaciji. To je pomenilo pomemben preboj v kontekstu upravljanja z raznolikostjo, saj je bila prvič vzpostavljena globalna obveznost spremljanja le-te, vključno z vidikom enakosti. Toda praksa je pokazala, da so ti instrumenti odvisni od politične volje držav, kar je omogočilo, da so številne oblike diskriminacije preživele, pogosto v institucionaliziranih in prikritih oblikah (Goldberg, 2011).

Podobno pomembno dopolnilo predstavlja **Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk (CEDAW)** leta 1979, ki je raznolikost razširila na spolno enakost. CEDAW je prvi globalni dokument, ki celovito ureja pravice žensk v političnem, ekonomskem in kulturnem življenju, s čimer je odprl prostor, da se raznolikost ne razume več zgolj kot etnična ali jezi-

Slika 31: Podpis Mednarodne konvencije o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije

Sopenpera, P. (9. 11. 2018). *Can a convention eliminate racial discrimination?* [fotografija]. UNA-UK. <https://tinyurl.com/33fbnns>

kovna, temveč tudi kot spolna in **interseksijska kategorija**.⁵ V tem kontekstu se postavlja tudi vprašanje nadzora. Poleg posameznih odborov za spremljanje (npr. Odbor za človekove pravice, Odbor za odpravo diskriminacije žensk, Odbor za odpravo rasne diskriminacije) je ključni forum postal **Univerzalni periodični pregled (UPR)**, ki ga je leta 2006 vzpostavil Svet OZN za človekove pravice. UPR temelji na ideji, da vse države članice OZN vsaka štiri leta predstavijo poročilo o stanju človekovih pravic, vključno z vprašanji raznolikosti. Države med seboj dajejo priporočila, civilna družba pa prispeva s t. i. »senčnimi poročili«.⁶

Raznolikost je v UPR-procesu izrecno obravnavana v povezavi z zaščito manjšin, staroselskih skupnosti, migrantov, beguncev, oseb LGBTIQ+ in drugih ranljivih skupin. Sistem ima dve prednosti: 1) ustvarja horizontalni mehanizem odgovornosti, saj države ocenjujejo druga drugo, in 2) daje prostor manj vidnim oblikam raznolikosti, ki bi bile sicer spregledane. Kljub temu pa UPR ostaja politični proces brez izvršilne moči, kar pomeni, da številna priporočila ostanejo neizvršena. Moč civilne družbe je pri tem odločilna – države z razvitim (nevladnim/civilnodružbenim) sektorjem pripravijo izčrpna poročila, medtem ko v avtoritarnih režimih kritični glasovi pogosto niso slišani. Obstajajo pa tudi zavezujoči mehanizmi.

Svet Evrope in Evropska konvencija o človekovih pravicah

Posebno mesto v globalnem sistemu raznolikosti ima **Evropska konvencija o človekovih pravicah** (EKČP) leta 1950, ki jo je sprejel Svet Evrope. Ključna inovacija EKČP je bila vzpostavitev **Evropskega sodišča za človekove pravice** (ESČP), ki posameznikom omogoča neposreden dostop, če menijo, da njihove pravice niso bile zaščitene na nacionalni ravni. To pomeni, da raznolikost ni le deklarativna vrednota, temveč sodno uveljavljiva pravica. Pri tem velja opozoriti tudi na t. i. Ljubljanske smernice o vključevanju raznolikih družb (OVSE, 2012) iz leta 2012, ki ponujajo smernice državam članicam Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE) pri oblikovanju politik za upravljanje raznolikosti in preprečevanje konfliktov v etnično heterogenih družbah. Poseben poudarek je na enakopravni udeležbi manjšin v javnem življenju, vključujočem izobraževanju in oblikovanju institucionalnih mehanizmov dialoga med različnimi skupinami. Ena izmed ključnih dodanih vrednosti t. i. Ljubljanskih smernic je v tem, da raznolikosti ne obravnavajo le kot vprašanja zaščite pravic, temveč kot ključni element družbene kohezije in stabilnosti.

5 Interseksijska kategorija pomeni analitični okvir, ki si prizadeva z upoštevanje prepleta različnih družbenih kategorij (npr. spol, razred, etničnost, starost, spolna usmerjenost itd.).

6 Senčna poročila so alternativna poročila, ki jih pripravijo civilnodružbene organizacije ali druge neodvisne institucije s ciljem ovrednotenja uradnih državnih poročil, ki jih vlade oddajajo mednarodnim organizacijam.

Primer sodne prakse ESČP na primeru Sejdić in Finci proti Bosni in Hercegovini (2009). Tožnika, pripadnika romske in judovske skupnosti, sta izpodbijala bosansko-hercegovsko ustavno ureditev, ki jima je preprečevala kandidiranje za predsedstvo države, ker ne pripadata enemu od treh »konstitutivnih narodov«. ESČP je odločilo, da takšna ureditev krši prepoved diskriminacije in pravico do politične participacije. Primer ilustrira, da lahko tudi formalno demokratične ureditve sistematično izključujejo manjšine.

Slika 32: Dervo Sejdić
Palapa. (7. 2. 2018). *Dervo Sejdić* [fotografija]. V Wikipedija: prosta enciklopedija.
<https://tinyurl.com/39t2xehw>

Slika 33: Jakob Finci
European Union. (10. 2. 1998). *Jakob Finci leta 1998* [fotografija]. V Wikipedija: prosta enciklopedija.
<https://tinyurl.com/3x2mn9fy>

UNESCO

Ko govorimo o sami raznolikosti, ne smemo pozabiti niti na UNESCO, ki raznolikost povezuje s kulturnimi in simbolnimi razsežnostmi. Od svojega nastanka UNESCO poudarja, da je kulturna raznolikost temelj miru in globalnega sobivanja. Prelomni dokument je bila **Univerzalna deklaracija o kulturni raznolikosti (2001)**, ki je razglasila raznolikost za »skupno dediščino človeštva« in jo enačila z varovanjem biotske raznovrstnosti. Dve leti kasneje je bila sprejeta **Konvencija o varovanju nesnovne kulturne dediščine (2003)**, ki je raznolikost institucionalizirala skozi mehanizem seznamov. Ti omogočajo državam, da nominirajo jezikovne, umetniške, ritualne in gastronomske prakse. Uvedba **Seznama svetovne dediščine** in **Seznama nesnovne kulturne dediščine človeštva** je omogočila, da so številne ogrožene prakse dobile globalno prepoznavnost in simbolno zaščito.

Po ocenah UNESCA danes v svetu obstaja okoli **7000 jezikov**, vendar jih je več kot **40 %** ogroženih; nekateri imajo le še nekaj deset govorcev. Izguba jezika pomeni izgubo **edinstvenih pogledov na svet, znanj o naravi, zdravilnih rastlinah, življenjskih praksah in pripovednih tradicijah**, ki se skozi generacije prenašajo izključno ustno. UNESCO zato že od leta 2003 v okviru **Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine** posebej opozarja na **jezik kot nosilca kulturne raznolikosti**. Primer, ki dobro ponazarja to prizadevanje, je **ainu jezik** staroselskega ljudstva Ainu na Japonskem. Govori ga le še nekaj sto ljudi, večinoma starejših, zaradi česar je bil

razglašen za resno ogroženega. Ko je bil jezik uvrščen na Unescov seznam nesnovne dediščine, je to sprožilo nacionalne in lokalne programe revitalizacije: ustanovili so **šole, kulturne centre, medijske vsebine in festivale v jeziku ainu**. Ti ukrepi so omogočili, da je jezik ponovno postal **viden**. Ne zgolj kot sredstvo komunikacije, temveč kot **simbol identitete in zgodovinske odpornosti**. Takšni primeri pokažejo, da UNESCO ne obravnava raznolikosti kot muzejskega objekta, temveč kot **živo dediščino**, ki lahko aktivno krepi skupnosti. V primeru Ainu pomeni ohranjanje jezika tudi **boj proti dolgotrajni marginalizaciji in diskriminaciji**, s čimer politika UNESCO presega zgolj varovanje kulturnih praks ter postane **orodje za družbeno pravičnost in globalno solidarnost** (Matsuura idr., 2020).

Slika 34: Pripadnica starodavnega ljudstva Ainu

Ooms, D. (7. 9. 2008). *Ženska igra tonkori* [fotografija]. V Wikipedija, prosta enciklopedija. <https://tinyurl.com/556fhxj>

Toda raziskave opozarjajo, da je tudi ta sistem prežet z globalnimi neenakostmi. Takšen primer je denimo primer sredozemske prehrane, ki je bila leta 2010 vključena na seznam nesnovne kulturne dediščine. Čeprav gre za prakso, ki ima zgodovinsko vrednost, je šlo bolj za vidik turistične promocije in krepitve mehke moči držav Južne Evrope. Podobno je z argentinskim tangom ali japonskim gledališčem, ki sta bili instrumentalizirani za potrebe nacionalnih zunanjepolitičnih ciljev. To kaže na to, da kulturni okvir UNESCO ni imun za politizacijo. Bogatejše države z močnimi diplomatskimi mrežami lažje pripravijo nominacije in si zagotovijo mednarodno pozornost, medtem ko številne države globalnega Juga nimajo niti tehničnih zmogljivosti za udeležbo v teh procesih (Labadi, 2012).

Tako se vzpostavlja paradoks: varovanje raznolikosti, zamišljeno kot univerzalna vrednota, postane odvisno od neenakih globalnih razmerij moči. Poleg tega UNESCO razvija tudi programe, kot je **Izobraževanje za globalno državljanstvo (GCED)**, ki povezuje raznolikost z mirom, človekovimi pravicami in trajnostnim razvojem. Namen je oblikovati kompetence za življenje v raznolikih družbah in reševanje globalnih konfliktov z dialogom. Toda tudi tukaj naletimo na paradoks: programi GCED so pogosto dostopni predvsem elitnim izobraževalnim okoljem, kar odpira vprašanje, ali globalno državljanstvo v praksi ni privilegij bogatih (Bourn, 2014).

Vse to razkriva dvojno naravo globalnih praks raznolikosti. Po eni strani OZN in UNESCO ustvarjata normativne okvire, ki raznolikost opredeljujejo kot univerzalno vrednoto in

skupno dediščino človeštva. Po drugi strani pa implementacija teh načel razkriva globoke neenakosti med globalnim Severom in Jugom, med večinskimi in manjšinskimi kulturami ter med praksami, ki so turistično privlačne, in tistimi, ki ostajajo marginalizirane. Kritiki to imenujejo **birokratska raznolikost** (Pieterse, 2007), kjer se raznolikost priznava deklarativno, a ne prispeva k predrugačenju globalnih struktur neenakosti.

Raznolikost v regionalnih okoljih: Afriška unija, Organizacija ameriških držav in ASEAN

Pomembno dopolnilo globalnim mehanizmom so **regionalne organizacije**, ki raznolikost umeščajo v svoje lastne zgodovinske in postkolonialne izkušnje. Afriška unija (AU) je raznolikost povezala z vprašanjem panafriške enotnosti in bojem proti dediščini kolonializma. Njena **Afriška listina človekovih pravic in pravic ljudstev (1981)** je eden redkih pravno-normativnih dokumentov, ki eksplicitno priznava kolektivne pravice – pravico ljudstev do samoodločbe, razvoja in kulturne identitete. To predstavlja pomembno razliko v primerjavi z individualistično usmerjenimi dokumenti OZN, saj krepi raznolikost kot kolektivno, ne le individualno vrednoto.

Organizacija ameriških držav (OAS) je v zadnjih dveh desetletjih okrepila varstvo pravic staroselskih ljudstev. To je privedlo do **Ameriške deklaracije o pravicah staroselskih ljudstev (2016)**, ki priznava posebne kulturne, jezikovne in ozemeljske pravice staroselcev. Deklaracija ima pomembno simbolno vrednost, saj avtohtona ljudstva Južne Amerike zdaj lahko svoje zahteve do nacionalnih vlad legitimirajo s sklicevanjem na regionalni pravni okvir, ne zgolj na okvir OZN. V Aziji pa je položaj nekoliko drugačen. **Združenje držav Jugovzhodne Azije (ASEAN)** raznolikost obravnava predvsem v kontekstu stabilnosti in varnosti. Poudarek je na spoštovanju kulturnih posebnosti držav članic, a organizacija ne vzpostavlja močnih mehanizmov za zaščito manjšin. Ta pristop kaže, da regionalna raznolikost ni vedno povezana z emancipacijo manjšinskih skupin, temveč je pogosto podrejena logiki državne suverenosti in stabilnosti (Acharya, 2014).

Vpliv kulturne industrije in digitalizacije na raznolikost

Poleg regionalnih mehanizmov imajo pomembno vlogo tudi **kulturne industrije**, ki v dobi globalizacije oblikujejo nove oblike raznolikosti – pa tudi nove asimetrije moči. Pojavi, kot so Bollywood, korejski K-pop ali globalni vpliv platform, kot sta Netflix in Amazon Prime, dokazujejo, da so kulturne produkcije postale ključno orodje mehke moči. Po eni strani omogočajo širjenje novih oblik raznolikosti: korejska kultura je danes globalno prepoznavna, indijski filmi imajo množično občinstvo na vseh celinah, Netflix pa omogoča dostop do produkcij iz Nigerije, Turčije ali Brazilije. Po drugi strani pa globalne platforme pogosto odločajo, katere kulture postanejo vidne in katere ostajajo marginalizirane. To pomeni, da raznolikost v globalnem kapitalizmu ni nevtralna, temveč tržno filtrirana. Kritiki opozarjajo,

Slika 35: Kpop Demon Hunters na platformi Netflix

Netflix in Sony Pictures Animation. (13. 6. 2025). *Na odru stojijo člani skupine Huntrix* [fotografija]. V Wikipedija: prosta enciklopedija. <https://tinyurl.com/524vndp5>

da se kulturne prakse v tem procesu pogosto reducirajo na eksotično blago za globalno potrošnjo, pri čemer je avtentičnost sekundarnega pomena (Comaroff in Comaroff, 2009).

Sodobna dimenzija globalne raznolikosti je tudi **digitalna raznolikost**, ki jo oblikujeta internet in digitalna tehnologija. Digitalni prostor omogoča manjšinskim skupnostim, da ustvarijo transnacionalne mreže, delijo svoje jezike in prakse ter vplivajo na globalni diskurz. Projekti, kot je Wikipedija v manjšinskih jezikih, so pomembni primeri digitalnega opolnomočenja. Hkrati pa digitalni prostor prinaša nove oblike izključevanja in marginalizacije. Raziskave so pokazale, da algoritmične pristranskosti vodijo v nevidnost marginaliziranih glasov, sovražni govor ogroža varnost manjšin, digitalna vrzel pa pomeni, da globalni Jug pogosto nima enakega dostopa do infrastrukture in znanja kot globalni Sever (Noble, 2018; Couldry in Mejias, 2019). V tem smislu digitalna raznolikost ni zgolj kulturno vprašanje, temveč strukturno vprašanje moči v globalnem kapitalizmu.

Končno, v primerjavi z EU, ki združuje pravne norme, finančne instrumente in institucionalne mehanizme, globalni okviri ostajajo omejeni na mehke instrumente brez izvršilne moči. To pomeni, da je implementacija odvisna od politične volje držav, kar pogosto vodi v sistem nedoslednega uveljavljanja raznolikosti. Vendar ravno ta razpršenost ustvarja prostor za inovacije. Lokalne skupnosti, nevladne organizacije in transnacionalne mreže uporabljajo globalne okvire kot legitimacijska orodja za uveljavljanje svojih zahtev. Ko avtohtona ljudstva Južne Amerike ali romske skupnosti v Evropi zahtevajo pravice, se pogosto sklicujejo na dokumente OZN ali UNESCO. S tem pridobijo dostop do globalnih aren, kjer njihovi glasovi dobijo dodatno težo (Keck in Sikkink, 1998). Tako postane jasno, da globalno udejanjanje raznolikosti ni linearen proces napredka, temveč dinamično polje bojov, kompromisov in reinterpretacij. V njem se odražajo zgodovinska dediščina kolonializma, sodobne geopolitične hierarhije in prizadevanja za emancipacijo marginaliziranih skupin. Globalni okviri so hkrati instrument hegemonije in orodje odpora – in prav ta ambivalentnost jim daje poseben pomen v razpravi o prihodnosti raznolikosti onkraj EU.

Didaktični primer

Raznolikost in globalna solidarnost

Uvod

Globalizacija je kompleksen proces, ki povezuje svet prek mrež izmenjav dobrin, informacij in kapitala, hkrati pa ustvarja številne neenakosti. Naše vsakodnevne odločitve v položaju potrošnikov – kaj jemo, kaj oblečemo, katero tehnologijo uporabljamo – neposredno vplivajo na ljudi in okolje po vsem svetu. Vsak nakup je dejanje, ki vzpostavlja odnos z drugimi in odpira vprašanje soodgovornosti. Prav zato je pomembno, da potrošnjo razumemo kot etično in politično prakso, ki presega zgolj osebne preference.

Ena od dobrin, ki razkriva globalne povezave in neenakosti, je koruza. To enoletno žito, ki predstavlja pomemben sestavni del prehranskih, industrijskih in tehnoloških proizvodov. Ko pomislimo na koruzo, ima večina od nas pred očmi koruzo rumene barve. Dejansko pa koruza obstaja v mnogih barvah. Ravno to prevladujočo predstavo o barvi koruze obravnava tudi Vanessa Andreotti, ki pravi, da rumena barva koruze ponazarja dominantne predstave o univerzalni oziroma enotni zgodbi napredka človeške družbe (tj. modernosti), medtem ko večbarvna koruza simbolizira raznolikost kultur in znanj. Andreotti poudari, da prevladujoča predstava o napredku človeške družbe pogosto izključuje druge poglede na svet, zato izpostavi pomen **globalne solidarnosti**, katere temelj je **etika skrbi**. Etika skrbi ni paternalistična drža (v smislu reševanja, Drugih⁷), temveč gre za skrb, ki temelji na skupni odgovornosti, tj. soodgovornosti, ki vključuje pozornost in odzivnost do drugih (Andreotti, 2014).

Dejavnosti, ki so vključene v didaktični primer, povezujejo kritično skrbstveno pedagogiko (Banjac, 2025) z aktivnimi metodami učenja ter spodbujajo sočutje, etično presojo in sodelovanje. Učenci se v procesu učenja soočajo z vprašanji globalne solidarnosti kot vrednote in delovanja, ki temelji na etiki skrbi – na skupni odgovornosti za pravičnost in trajnostnost. Solidarnost se namreč uresničuje skozi individualne pobude, kolektivno delovanje in politično angažiranost (Baškarad idr., 2024). Vsak od nas lahko z odgovorno potrošnjo in aktivnim državljanstvom prispeva k bolj pravičnemu svetu.

Cilji

Učenci:

- kritično razmišljajo o povezanosti med naravo, kulturo in identiteto v globalnem kontekstu;
- razvijajo razumevanje medsebojne povezanosti sveta in vloge potrošnikov pri globalnih neenakostih in, tudi na primeru pravične trgovine, o pomenu odgovorne potrošnje;⁷

7 Učni načrt. Domovinska in državljanska kultura in etika (Šipuš idr., 2025): https://www.gov.si/assets/ministrstva/MVI/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/Ucni-nacrti/2025/UN_OS/Ucni_nacrt_domovinska_in_drzavljsanska_kultura_in_etika_2025.pdf

- spoznavajo pomen solidarnosti kot vrednote in jo povezujejo z individualnimi pobudami, kolektivnim ukrepanjem ter politično angažiranostjo;⁸
- razvijajo občutek za etično presojo, solidarnost in globalno odgovornost;
- razvijajo veščine argumentacije, poslušanja in sodelovanja ter iskanja skupnih rešitev.

Trajanje

Dve šolski uri.

Dodaten čas v primeru izvajanja medpredmetnega pouka.

Potrebnosti

- Fotografija večbarvnih storžev koruze (npr. Multi-colored Indian corn: https://www.reddit.com/r/woahdude/comments/10xbtyg/this_amaizeing_multicolored_indian_corn/#lightbox)
- Računalniki ali tablice

Priprave

Priprava učilnice in gradiva za delo po skupinah.

Potek izvedbe

Prva dejavnost – ogrevalna: Metafora rumene in večbarvne koruze (10 min)

Dejavnost je zasnovana na vaji Vanesse Andreotti (2014), ki predavanja pogosto začne s tem, da udeležence povabi, da si predstavljajo koruzno polje, nato žetev koruze, lupljenje pridelane koruze in naj povedo, kakšna je. Večina si predstavlja koruzo rumene barve, ker je to pogosto edina podoba, ki jo poznajo. Nato pokaže fotografijo večbarvnih storžev iz Latinske Amerike. Ta vaja razkriva, kako so naše predstave in prepričanja o svetu oblikovani in omejeni na to, kar poznamo. Ker smo preveč izpostavljeni eni zgodbi, si le težko predstavljamo alternativne možnosti in resničnosti.

Dejavnost učence vodi skozi prepoznavanje omejitev lastnih predstav o svetu in spodbuja zavedanje, da vsako znanje o določeni temi nikoli ne more biti dokončno in zato vključuje tudi nepoznavanje določenih razsežnosti ali značilnosti te teme; naše predstave so namreč omejene z zgodovinskimi, kulturnimi in ekonomskimi pogoji. Fotografija večbarvnih storžev pa služi kot metafora za raznolikosti; raznolikosti tako v naravi kot človeški družbi.

⁸ Ključni skupni cilji ukrepanje za trajnostnost področja trajnostni razvoj. V Baškarad idr., 2024, str. 20–21. https://www.zrss.si/pdf/skupni_cilji.pdf

Koraki

- Učitelj učence povabi, da si predstavljajo polje koruze, nato žetev, lupljenje koruze, in jih povpraša, kakšne barve je ta koruza. Učenci opisujejo koruso.
- Učitelj prikaže fotografijo večbarvnih storžev iz Latinske Amerike in usmerja razpravo.

Vodilna vprašanja:

- Zakaj si je večina predstavljala koruso rumene barve?
- Kaj nam to pove o naših predstavah o svetu?
- Sklepajte, zakaj obstaja toliko različnih sort koruze.
- Kako lahko to raznolikost koruze povežemo z raznolikostjo kultur?
- Zakaj je pomembno, da ohranjamo tako različne vrste rastlin kot kultur?

Druga dejavnost: Raznolikost in globalna solidarnost (75 min)

Raznolikost in globalna solidarnost sta ključna pojma sodobne družbe, ki ju je treba razumeti v kontekstu medsebojne povezanosti sveta. Odločitve, ki jih sprejemamo kot potrošniki, neposredno vplivajo tudi na ljudi in okolje: od izbire hrane do nakupa oblačil in tehnologije. Kot potrošniki z nakupi ustvarjamo odnos z drugimi in do drugih ter prek tega vstopamo v polje (so)odgovornosti. In prav odnos ter zavedanje (so)odgovornosti sta temelj solidarnosti. Takšno pojmovanje solidarnosti presega tradicionalno pojmovanje dobrodelnosti in temelji na etični in politični praksi skrbi – skrbi za pravičnost. Solidarnost je tako vrednota kot vezivo – trdna vez – skupnosti in družb.

Organizacija združenih narodov je leta 2005 razglasila 20. december za mednarodni dan solidarnosti. Ta dan nas opominja, da je svet ranljiv in da je skrb do drugih in za druge ne le lokalna, temveč globalna naloga. Učenci prek dejavnosti razvijajo razumevanje medsebojne povezanosti sveta in vloge potrošnikov pri globalnih neenakostih ter spoznavajo pomen solidarnosti kot vrednote in delovanja za pravičnejši svet.

Koraki

- **Uvod** (10 minut). Učitelj postavlja vprašanja:
 - Kaj ste danes pojedli? Kaj ste nazadnje kupili?
 - Od kod prihajajo ta hrana in izdelki? Kako so vaši primeri nakupov povezani z ljudmi in vplivom na okolje?
 - Ste že kdaj kupili izdelek, ker je imel oznako pravične trgovine? Zakaj ste se tako odločili? Kaj pomeni ta certifikat?
 - Kako lahko izbira izdelkov iz pravične trgovine vpliva na življenje ljudi in okolje?
- **Razprava o pojmi** (10 minut). Učitelj na tablo napiše besedo SOLIDARNOST in učence vpraša: Katere besede/besedne zveze vam pridejo na misel, ko slišite besedo solidarnost? Nato doda besedo PRAVIČNOST in vpraša: Kako sta ti dve besedi povezani? Ali lahko z izbiro izdelkov vplivamo na pravičnost? Kako?
- **Raziskovanje** (20 minut). Delitev učencev v manjše skupine. Vsaka skupina prejme različne fotografije, kot so telefon, športne žoge, kakav, čokolada, banane ipd. Učitelj poda

učencem navodilo za nalogo: izberite eno fotografijo in ob podpori informacij s svetovnega spleta odgovorite na vprašanja:

- Od kod prihaja ta izdelek/pridelek?
- Kaj vse je potrebno za njegovo izdelavo/pridelavo?
- Kdo vse sodeluje pri njegovi izdelavi/pridelavi?
- Kakšen je vpliv pridelave/izdelave na ljudi in naravno okolje?

- **Predstavitev** (15 minut). Skupine predstavijo ugotovitve.
- **Predlogi rešitev** (15 minut). Učenci nadaljujejo z delom v skupinah. Vsaka skupina prejme nabor vprašanj, kako se kot odzvati kot solidarnostni posamezniki in družbe.
 - Individualna dejanja: Kako lahko vsak od nas prispeva k zmanjševanju neenakosti in s tem prispeva k pravičnosti in solidarnosti? Predlagajte en primer.
 - Dejanja skupnosti: Katera solidarnostna dejanja lahko izvedete na ravni oddelčne ali šolske skupnosti? Predlagajte en primer.
 - Politična angažiranost: Kako lahko mladi vplivate na politične odločevalce? Predlagajte en primer.
- Vsaka skupina **predstavi** eno idejo za bolj pravičen svet. (5 minut)
- **Individualna refleksija**. Učenci odgovorijo na vprašanje: Kaj bom od danes naprej kot potrošnik naredil drugače?
- **Možna nadgradnja**: vsaka skupina pripravi eno idejo za akcijo ob mednarodnem dnevu solidarnosti, ki vključuje vsaj en element: odgovorno potrošnjo, skupnostno delovanje ali politično angažiranost.

Nadgradnja: Medpredmetno povezovanje (90 min ali več)

Fotografija različnih vrst koruze je dober vizualni primer biološke in kulturne raznolikosti, in jo lahko povežemo z globalno raznolikostjo. Primer koruze ponuja številne priložnosti za interdisciplinarni pristop in medpredmetno povezovanje. Medpredmetno zasnovan pouk učencem omogoča vpogled v kompleksnost odnosov in sveta.

Koruzi je tako lahko izhodišče za dejavnosti pri geografiji, biologiji, zgodovini, slovenščini in tujih jezikih, matematiki, likovni in glasbeni umetnosti, gospodinjstvu, naravoslovju in ekonomiji. Namen medpredmetno zasnovanega pouka je pri učencih razvijati razumevanje, da je raznolikost vir življenja in da globalni sistemi vplivajo na lokalne skupnosti; učenci pa prek takega načina učenja razvijajo sposobnost analitičnega, systemskega in interdisciplinarnega mišljenja ter sodelovanja. Pri domovinski in državljanski kulturi in etiki ponuja možnosti za povezovanje ciljev med različnimi temami.

Viri

- Acharya, A. (2014). *Constructing a security community in Southeast Asia: ASEAN and the problem of regional order*. Routledge.
- Adorno, T. W., in Horkheimer, M. (2006). *Dialektika razsvetljenstva: Filozofski fragmenti* (izv. delo 1947). Studia humanitatis.
- Afriška unija (1981). *Afriška listina človekovih pravic in pravic ljudstev*. AU.
- Andreotti, V. (2014). Actionable curriculum theory: AAACS 2013 closing keynote. *Journal of the American Association for the Advancement of Curriculum Studies*, 10(1), 1–10. <https://doi.org/10.14288/jaaacs.v10i1.187728>
- Appadurai, A. (2006). *Fear of small numbers: An essay on the geography of anger*. Duke University Press.
- Appiah, K. A. (2006). *Cosmopolitanism: Ethics in a world of strangers*. W. W. Norton.
- Appiah, K. A. (b. d.). *Kwame Anthony Appiah*. <https://www.appiah.net>, 30. 9. 2025.
- Bajrektarevič, A. (2025). *Delo, delavnost in pridnost v družbeni skupnosti bosanskih priseljencev v Sloveniji* [Magistrsko delo, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani].
- Banjac, M. (2025). *Kritična skrbstvena pedagogika*. Zavod Republike Slovenije za šolstvo; Fakulteta za družbene vede. <https://doi.org/10.59132/9879610310051>
- Baškarad, S., Bratina, K., Breznik, I., Holcar, A., in Slivar, B. (ur.). (2024). *Skupni cilji in njihovo umeščanje v učne načrte in kataloge znanj*. Zavod Republike Slovenije za šolstvo. https://www.zrss.si/pdf/skupni_cilji.pdf
- Bourn, D. (2014). *The theory and practice of development education: A pedagogy for global social justice*. Routledge.
- Castells, M. (2009). *The rise of the network society* (2. izdaja). Wiley-Blackwell.
- Castles, S., in Miller, M. J. (2009). *The age of migration: International population movements in the modern world* (4. izdaja). Palgrave Macmillan.
- Comaroff, J., in Comaroff, J. L. (2009). *Ethnicity, Inc.* University of Chicago Press.
- Cooper, F. (2005). *Colonialism in question: Theory, knowledge, history*. University of California Press.
- Couldry, N., in Mejias, U. A. (2019). *The costs of connection: How data is colonizing human life and appropriating it for capitalism*. Stanford University Press.
- DivEdu EduSkills Plus (2021). *Priročnik za pedagogiko, ki se zaveda raznolikosti*. <https://divedu.eduskills.plus/guidelines/>, 20. 9. 2025
- Goldberg, D. T. (2011). *The threat of race: Reflections on racial neoliberalism*. Wiley-Blackwell.
- Keck, M. E., in Sikkink, K. (1998). *Activists beyond borders: Advocacy networks in international politics*. Cornell University Press.
- Labadi, S. (2012). *UNESCO, cultural heritage, and outstanding universal value: Value-based analyses of the World Heritage and Intangible Cultural Heritage Conventions*. AltaMira Press.
- Leiprecht, R. (ur.) (2011). *Auf dem langen Weg zu einer diversitätsbewussten und subjektorientierten Sozialpädagogik*. V *Diversitätsbewusste Soziale Arbeit* (str. 15–44). Wochenschau.
- MacCannell, D. (1999). *The tourist: A new theory of the leisure class*. University of California Press.
- Mutua, M. (2002). *Human rights: A political and cultural critique*. University of Pennsylvania Press.
- Nastran Ule, M. (1999). *Socialna psihologija predsodkov*. V M. Nastran Ule (ur.), *Predsodki in diskriminacije: Izbrane socialno-psihološke študije* (str. 299–342). Znanstveno in publicistično središče.

- Ndlovu-Gatsheni, S. J. (2020). *Decolonization, development and knowledge in Africa: Turning over a new leaf*. Routledge.
- Noble, S. U. (2018). *Algorithms of oppression: How search engines reinforce racism*. New York University Press.
- Oakes, P. J., Haslam, S. A., in Turner, J. C. (1999). Politika, predsodki in mit v preučevanju stereotipov. V M. Nastran Ule (ur.), *Predsodki in diskriminacije: Izbrane socialno-psihološke študije* (str. 62–91). Znanstveno in publicistično središče.
- Organizacija ameriških držav (2016). *Ameriška deklaracija o pravicah staroselskih ljudstev*. OAS.
- Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE) (2012). *Ljubljanske smernice za vključevanje raznolikih družb*. OVSE/ODIHR.
- Organizacija združenih narodov (1945). *Listina Organizacije združenih narodov*. OZN.
- Organizacija združenih narodov (1948). *Splošna deklaracija človekovih pravic*. OZN. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
- Organizacija združenih narodov (1965). *Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije* (Rezolucija Generalne skupščine OZN 2106 (XX)). OZN.
- Organizacija združenih narodov (1966a). *Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah* (Rezolucija Generalne skupščine OZN 2200A (XXI)). OZN. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>
- Organizacija združenih narodov (1966b). *Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah* (Rezolucija Generalne skupščine OZN 2200A (XXI)). OZN. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>
- Organizacija združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo (2001). *Univerzalna deklaracija o kulturni raznolikosti*. UNESCO.
- Organizacija združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo (2003). *Konvencija o varovanju nesnovne kulturne dediščine*. UNESCO.
- Pieterse, J. N. (2007). *Ethnicities and global multiculturalism: Pants for an octopus*. Rowman & Littlefield.
- Prenzel, A. (1993). *Pädagogik der Vielfalt – Verschiedenheit und Gleichberechtigung in interkultureller, feministischer und integrativer Pädagogik* [Pedagogy of diversity – Difference and equality in intercultural, feminist and integrative pedagogy]. Springer VS.
- Said, E. W. (1978). *Orientalism*. Pantheon Books.
- Shachar, A. (2009). *The birthright lottery: Citizenship and global inequality*. Harvard University Press.
- Spivak, G. C. (1999). *A critique of postcolonial reason: Toward a history of the vanishing present*. Harvard University Press.
- Steger, M. B., in Roy, R. K. (2010). *Neoliberalism: A very short introduction*. Oxford University Press.
- Svet Evrope (2008). *Bela knjiga Sveta Evrope o medkulturnem dialogu*. https://www.coe.int/t/dg4/intercultural/Source/Pub_White_Paper/White%20Paper_final_revised_EN.pdf, 20. 9. 2025.
- Šipuš, K., Banjac, M., Gartner, S., Kokol, D., Košir, S., Panič, N., in Vačun, M. (2025). *Učni načrt: Domovinska in državljanska kultura in etika. Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje in Zavod RS za šolstvo*. https://www.gov.si/assets/ministrstva/MVI/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/Ucni-nacrti/2025/UN_OS/Ucni_nacrt_domovinska_in_drzavljska_kultura_in_etika_2025.pdf
- Trdina, A., in Pušnik, M. (2010). Novinarsko upovedovanje neoliberalizma: Kriza družbene kritike in pasivizacija državljanov. *Teorija in praksa*, 47(4), 843–865.
- UNESCO (2001). *Universal declaration on cultural diversity*. <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/unesco-universal-declaration-cultural-diversity>

- Vižintin, M. A. (2014). Model medkulturne vzgoje in izobraževanja: Za uspešnejše vključevanje otrok priseljencev. *Dve domovini*, 40, 71–89. <https://ojs.zrc-sazu.si/twohomelands/article/view/10814/9967>, 20. 9. 2025.
- Vižintin, M. A. (2016–2021). *Le z drugimi smo: Medkulturna vzgoja in izobraževanje – medkulturni model vključevanja: Vključevanje, slovenščina, medkulturna vzgoja in izobraževanje*. https://lezdrugimismo.si/uploads/files/E-u%C4%8Dilnica/lzro%C4%8Dki/2016-2017/lzro%C4%8Dek_Medkulturni-model_Vi-zintin_P.pdf, 20. 9. 2025.
- WWII Women's Memorial Foundation (b. d.). *Women in WWII*. <https://www.womenmemorial.org/projects>, 29. 9. 2025.

Sofinancira
Evropska unija

